

MAGYAR
EREKLYÉK.

ÍRTA

IPOLYI ARNOLD.

M. AKAD. R. TAG.

Nemzeti múltunknak középkori, talán legjelentékenyebb, talán legbámulatosabb, de nem egyedüli műemlékei: az építészeti műemlékek — melyekről eddig szóm vala.

A műépítéssel magával karonfogva jártak már, nevezetesen a középkorban, nem csak a szobrászat és festészet, de a kisebb művészetek is; az ötvös és kovács, az arany-, ezüst és rézművektől kezdve, minden mesterségek egész a szövésig és hímzésig. Sőt épen a középkor bámulatos és sajátos egyházépítészeti irányának sajátja, hogy minden egyéb művészetek mintegy általa feltételezve és szolgálatában állván, nem csak az építészeti műízléseket és műídomokat, de még az építészet külalakzatait is egész a végletekig követik.

Mert a hol egy basilika vagy dom épült a középkorban, ott a szobrász és faragó vésője, a festő ecsetje, az ötvös kalapácsa, a hímző tűje, egyszóval minden művészet és mesterség egész a fényűzésig vetekedett diszítani ezen magasztos műalkotmányokat.

Igy történt, hogy a középkori keresztény egyházi művészetben — kezdve az oltártól egész az ajtókilincsig, a kehelytől egész a csengetyűig, minden egyházi eszköz s edény, egy szóval az összes bútorzat egy és ugyanazon műízlésnek és műiránynak összhangzó s egyöntetű idomában s annál fogva a mesterséget túlhaladó művészi felfogással és tervezettel készült. Elég a műértőnek csak egy ily műnek töredékét, csak egy ily műmaradványt látnia, hogy még most is, századok multán, szabatosan meghatározza annak műkorát és ízlését, — annyira magán viseli minden részlet műjellegét. Ámde ez már magában nem jelent kevesebbet, minthogy minden ily mű, sőt minden ily műtöredék: egy-egy műemlék műtörténeti becsével bír!

A keresztény egyházi művészetnek azonban ezen istentiszteleti dús műtárgyai, szent edényei és díszeszközei közt egy sincs, mely akár művészi kiállítására, akár díszére, akár gazdagságára nézve az *ereklyetartókkal* mérkőzhetnék. Mert míg a keresztény cultusnak legjelentékenyebb s rendesen legértékesebb eszköze, a kehely is, kiszabott alakjánál fogva a nagyobbszerű s változatos műképzésnek csekély tért enged csupán; addig az ereklyék a középkori egyházi művészetben nem csupán mint jelenleg, egyszerű mutató (*ostensorium*, *monstrantia*) foglaltatásokba vagy keresztbekbe (*pacifical*) alkalmaztattak; de a legdúsabb műváltozatosságú s értékre nézve nagybecsű ékes foglaltatásokban állítottak elő. Majd mint nagyobb és kisebb ravatalok, sarkophagok; majd mint díszes kúpos egyházak, basilikák és gót domok alakjában; majd mint szekrények, ládák, szelenczék, vedrek, vagy keretbe alkalmazott képtáblák; sőt gyakran mint szobrok a legnemesebb érczekből, arany és ezüstből készülve, zománcz és niello-, dombor és kiverett művel, vésetekkel és filigrán munkával, drágakövekkel és gyöngyökkel, gyakran metszett antik gemmákkal: *intagliókkal* és *kameákkal* díszítve voltak. Mi által már is nyilván a középkori művizsgálatra nézve a legnagyobb érdekel bírnak.

Ezen ereklyetartó-foglaltatásoknak azonban egyik legsajátságosabb és legértékesebb, valaminthogy jelenleg már legritkább neme volt az, midőn a szent testek illető tagjainak csontjai, ezeknek megfelelő oly alakokba foglaltattak, a mily testrészekhez tartoztak. Nevezetesen ez volt az eset a *fejnek*, *kéznek* vagy *karnak* részeire nézve,

midőn a fej vagy karesontok vagy csak ezeknek kisebb részei is, hasonlóan arany vagy ezüst fej- és mell- vagy kéz- és kar-alakú foglaltványokba alkalmaztattak. ¹⁾

Ezek között kétségenkívül legbecsesebbek voltak már a *fej-* vagy *mellképek*, *fej-* vagy *mellszobrok*, melyekben a test főbb részeinek, a koponya-, váll-, ajk- vagy mellesontoknak részei alkalmaztattak; s melyek azután az illető szentek alakját nemcsak fémben: ezüsből, aranyból, érczből, zománcz- és drágakövekkel ékítve, fényes, többnyire természetnagyságú mellképekben állíták elő; ennél fogva a középkori egyházi műnyelven majd egyszerűen *caput*, *chef*, *Haupt*, *fej*, majd *cranium*, *koponya*, majd *pectorale*, *mellkép*, sőt gyakran a *classicus herma* kifejezéssel illettették. ²⁾

És valóban, mint az antik classikai késő kor hősei és nagy férfiai hermáit, az ősök dicső emlékeül, s az utókor példányául márványban és érczben képezve előállítá, úgy a keresztény egyház is. Csak hogy hithősei képét nem csak kőből és durva érczből, de arany és ezüsből képezett hermákban állítá ki, beléjük foglalva ereklyéik legjelesebb részét, hogy annál kitűnőbb tisztelet és buzgóbb lelkesedés tárgyául emelje.

Minden nevezetesebb egyház különösen igyekezett már a hozzá kiváló viszonyban álló véd és nemzeti szentek ily kitűnőbb ereklyéi és főrészeinek megszerzésére, hogy azokat hasonló mellszobor foglaltványban kiállíthassa. Így létezik még Aachenban nagy Károlynak hermája; így létezett a párisi legfényesebb egyházak egyikében a Saint-Chapelben szent Lajos királyé, a St. Denisi főmonostorban szent Dénesé, Prágában nemzetünk apostoláé szent Adelberté, Nápolyban szent Januariusé, Székés-Fehérvárott sz. Istváné, Nagyváradon sz. Lászlóé sat.

Mindamellet az egyházi- és mű-archaeologia ezen nevezetes emlékeket, melyeknek *nagybecsű hazai maradványai teszik élen ezen értekezésem tárgyát*, már jó formán csak az egyházak középkori leltárai jegyzékéből ismerte, melyekben az egyházak kincsei és műbecsű tárgyai feljegyzése közt, ezen hermák nem csak a kitűnő tiszteletnél, de a drága foglaltványok nagy becsénél, kincs és műértékénél fogva is, rendesen mindig első helyütt neveztetnek. És midőn nem rég az egyházi műarchaeologiai vizsgálat e tárgynak nyomozására kiindult, egész Európa szerte alig tudott többet egykét ily régebbi emléknél, míg a folytatott kutatásnak sikerült néhányat ide s tova felfedezni.

S most immár kimondhatom: hogy mi is még egykét ily nagy becsű, sőt részben páratlan egyházi és nemzeti műkincset s ereklyét birunk, és pedig dicső és szent királyainknak és nemzeti védszentjeinknek ily *craniumjaiban* és hermáiban.

Nem is volna más hátra, minthogy tüstént ezen ereklyéknek másképp is igen érdekes történeti adatai előadásába és hermáink kitűnő műtörténeti becse méltánylásába és taglalásába ereszkedjem. De a tárgy egyszerű történeti és műérdekén túl is véletlenül oly mélyen elágazik még nemzeti jogrégiségeinkbe, ősi jogszokásainkba, hogy ezek felderítése végett is, nyomozását nekem is mélyebben kell kezdenem. Valaminthogy műtekintetben is alapos műtörténeti taglalása egyrészt szinte általánosabb áttekintést, más

¹⁾ Így mondja Violet-le-duc híres munkájában: Dictionnaire raisonné du mobilier Français de l'époque Carolovingienne Paris. 1858. 213. lap: Ce qui caractérise les reliquaires fabriqués en occident, particulièrement pendant les XII-e et XIII-e siècles, (de látni fogjuk, hogy előbb is és később is), c'est qu'ils affectent à l'extérieur la forme des objets qu'ils renferment; est-ce un crâne, le reliquaire est un buste d'or, d'argent ou de cuivre, reproduisant les traits du saint; est-ce une cote, le reliquaire se recourbe en suivant les contours de cet os; est-ce un bras, le reliquaire est façonné en forme de bras vetu, avec la main benissant.

²⁾ Mint az egyházi ereklyetartók kitűnő alakzatát emeli ki már *Boromzi sz. Károly is* szabályzó liturgiái művében: S. Caroli Boromaei Instructionum fabricae Ecclesiasticae et supellectilis libri. (Kiadásom: Paris. 1855.) 65: Sanctorum autem capita, quae a corporibus disjuncta sunt, — separatim a corporibus reponi conveniens erit; inclusa scilicet in theca aurea aut argentea: vel ubi prae inopia non potest, aenea inaurata, quae capitis cum collo dimidiatoque pectore formam similitudinemque exhibeat.

részt ujdonsága kimerítő műtani vizsgálatokat igényel, melyeket azért mintegy előre bocsájtanom kell.

I.

Az ereklyék tisztelete a keresztény egyházal csaknem egykorú. ¹⁾ De az ereklyék elhelyezésére nézve az egyház különböző korszakaiban különféle gyakorlat merül fel.

I. Az ereklyéknek első, hogy úgy mondjuk ingatlan állapota, midőn az egyház első korszakában a szentek testei és ereklyéi rendesen azon a helyen, a hol elta-
karítottak tiszteltetnek, érintetlenül hagyva sírjaikban, melyek felett az áldozat tartatik, melyek tehát oltárul kezdenek használtatni. ²⁾

II. A második korszak ezen tekintetben is a IV-dik századdal, a keresztény vallás szabadgyakorlatával kezdődik. Az egyház a katakombákból kilépve a szentek ereklyéit is magával viszi. Egymásután ünnepélyesen felvétetnek (elevatio) a szent testek, s az újon épült basilikák oltáraiba helyeztetnek. Számos adat szól ezentúl folyvást a vértanúk és szentek testének átviteléről; és nevezetesen oly távolabb helyekre átküldéséről is, hol vértanúk sírjai nem léteztek. Sőt már e szent testek s ereklyék egyes részecskéi is elosztatnak s olykor külön tiszteletre kitétetnek. De ezen korszakban is még az ereklyék rendes helye az oltárban volt, és többnyire csak átmenőleg tétetnek ki a hívek tiszteletére az oltár fölé. ³⁾

III. A következő korszakban azonban, mintegy a VIII-dik század óta, valaminthogy az oltárra nézve nélkülözhetlenné lőn, az előbbi korszakban már általánossá vált azon szokás, hogy az oltárasztalra ereklyék záratnak ⁴⁾, úgy az oltár fölé helyezésük is mindinkább szokásba jön. A IX-dik századból ismeretes már IV. Leo pápának (847—855.) és a Rheimsi zsinatnak (867.) azon rendelete, melynél fogva az ereklye-

¹⁾ A legkorábbi nevezetesebb adatok erre nézve: Acta S. Ignatii VI. — S. Polycarpi epist. Eusebiusnál Hist. IV. 15. Ugyanannál Hist. VII. 15. Gregor. Nyss. in orat. de Theodoro mart. Hieronym. contra Vigilant. epist. 53. Paulin. Nol. Natales Felicis IX. V. 401. Augustin. L. 20. contra Faust.

²⁾ Adatokat s példákat erre a római katakombák bőven szolgáltatnak. Lásd Aringhi Roma subterranea munkáját s a katakombákról szóló más munkákat.

³⁾ Nevezetesebb adatok erre nézve Nelai Paulinnál XXIX. Natal. XVI. 406. u. o. XIII. 564. Tur. Gregor. Mirac. S. Jul. 33. Beda Hist. I. 3. V. 12. III. 26. Példaul Sz. András testének átviteléről Bizanczba; s-hogy ezen átvitel alkalmával egyes részecskék mások kezébe is jutottak már. Hasonlón szerez Paulinus nolai egyháza számára számos ereklyét. Ezek közül többet Sz. Ambrus küldött neki; valamint Gergely pápa is az angol ténitöket ereklyékkal ellátja. Nagybárá azonban ezen ereklyék, mint a *cinis* és *pulvis* kifejezés jelenti, csak is a vértanúk sírjánál szedett hamvakból állottak; és nagy Gergely pápa Konstantinához, a ki tőle sz. Pál ereklyéit kérte, intézett válaszában (Epist. 31.) határozottan mondja, hogy Rómában nem szokták, legalább még akkor, a szentek testeit szétdarabolni, hanem csak a hozzájuk érintett ruhákat osztják ereklye gyanánt. De már maga Gergely, a ki különösen sürgeti, hogy az oltárok ereklyék nélkül fel ne szenteltessenek, maga is számos ereklyét adományozott mint leveleiből kitetszik (Epist. lib. V. ind. XIV. ep. 50-1. I. VII. i. II. ep. 11, 12, 88, 128. I. VIII. i. VI. ep. 62 3. lib. IX. i. IV. ep. 73. lib. XI. i. VI. e. 20). Az idézett Nelai Paulin adataiból kitetszik szinte, hogy más helyt a szentek testének részei is (fragmenta corporum sanctorum) szertehordattak. De mit sem ő, sem más akkori egyházi írók nem roszallanak, és csak azok ellen kelnek ki némelyek, mint sz. Agoston és a Theodosi törvények, a kik jogtalanul eltulajdonítják a szentek ereklyéit s ezekkel keresetet üznek. Gaudentius V. századi egyházi író tovább már az egyes ereklye részek tiszteletre kitételéről is mint régibb szokásról szól: Veteris observantiae usum attendentes, invenimus non solum sub altaribus claudi Martyrum victorias, sed et foris relinqui praecipua eorum membra, certis diebus cunctis perspicua et adoranda. (E szó itt természetesen tágabb, tisztelet értelmében veendő). L. Binterim Denkwürdigkeiten d. kath. Kirche IV. 1. 133.

⁴⁾ A bevett szokás alapjául nevezetesen már az Apocalypsis VI. 9. felhozva: Vidi subtus altaris animas interfectorum, propter verbum Dei, et propter testimonium quod habent.

tartó szekrények az oltár fölé azon polczra voltak alkalmazandók, mely a gyertyatartók megett emelkedik, (az úgynevezett predellára). ¹⁾

Az ereklyék kitételével nem sokára szokásba jött, hogy azok nagyobb ünnepek, sőt fontosabb események alkalmával is, mint különös tisztelet tárgyai körülhordattak ajtatos menetekkel, a hadjáratokba vitettek, szövetség és békekötésekre, fejedelmek felavatására s eskületételre előhozattak. ²⁾ Ezen új alkalmazásnál fogva az ereklyetartók új nemei keletkeznek. E szerint az ereklyetartók egyik nemét képezik azok, melyek állandóan az oltárokon voltak alkalmazva, míg ellenben mások az átvihető, a körülhordozható ereklyetartók, melyek az alkalom, hely és körülményekhez képest ezentúl a legkülönb nemű alakzatokban állítottak elő.

Az ereklyetartók ily különböző régibb alakzatai egyes, több vagy kevesebb példányokban, nagyobbára már csupán mint műemlékek s az egyházi múarchaeologiai vizsgálatok nyomán ismeretesek jelenleg. Legközönségesebbek és leggyakoribbak még a szelencze, kis láda vagy szekrény alakúak (úgy nevezett capsae, scrinium; francia: chasse, coffre; va-sa, vascula, cistae, ladulae, pixides ³⁾), mely formában leginkább Bizanczból, a sz. földről és általában a keletről hozattak, hol rendszeren zománczozott fémekből, vagy művészileg vésett s faragott elefántcsontból, kagylókból készültek (honét nevek is vascula orientalia, reliquiaria transmarina, scriniola persica); olykor drága kelmékbe, keleti szövetekbe, nehéz selyem ruhákba burkolva zsacsó vagy tarsolyban is találhatóak (bursae, involucra) ⁴⁾. Más közönségesebb alakzat az úgynevezett pacificálék; talapzatra alkalmazott kézi kereszték, melyek hátúlsó lapja nyílik, s belől ür van az ereklyék elhelyezésére. Következnek az úgynevezett mutatók, ostensoriumok, monstrantiák, hasonlóan az előbbiekhöz talapzatra állítva, mely magassabb szárán kristályüveg szelenczét vagy hengert visel az ereklyék számára, mit fődél borít. Majd ismét nemes fémlemezekből készült táblák, keretbe foglalva, a művészi előállításokkal díszített lap közepére helyezett ereklyével: úgynevezett tabulae reliquiarum, vagy sajátlagi: lipsanoteca, hieroteca. Ritkább alakzatok a teke vagy félteke és kerek alakú, sőt napot, holdat vagy galambot képező foglalványok. Gyakoribbak ismét ellenben a kristály hengerek, üvegcsék, keleti ír-tartó edénykékhöz hasonló tégelyek, vedrek. Nagyobbyszerű s kitűnőbb alakítások a nagy szekrények vagy koporsó-szerű ravatalok, sarkophagok, melyek olykor házikó, ritkábban böleső (cunabula), és diszes kifejlődésükben gyakrabban kápolna és egyházalakban képeztettek, követe a román sőt a kúpos bizancezi, később a csúcsos gót templomok műidomait, a mint emeletesen, tetőzettel, hármass és kereszthajóval, homlokzattal, oszlopokkal és arkadokkal, szökívekkel, támokkal és fialákkal, a fülke tagozásokban felállított szobrokkal, téreiken festvényekkel és zománczozattal, legtöbbször pedig áttört faragványokkal ékesítve voltak.

De legérdekesebb mégis ezek közt ránk nézve, már tárgyunknál fogva is, mint említém, az ereklyetartók azon sajátosságos neme, melyek a test főbb részeit, a főt, mell-

¹⁾ Leo IV. Homilia de cura pastoralis. Burkard concil. Rhemense Lib. III. decret. cap. 97.

²⁾ Lásd az erre nézve nevezetes középkori adatokat Ducange Glossariumában a reliquia sz. a.

³⁾ L. ezen ereklyetartók neveit Ducange Glossariumáb. capsae sat. szó alatt.

⁴⁾ A középkorban a szentföldi zarándokoknak s kereszties vitézeknek épen úgy ajtatos szokása volt magokkal ereklyét hozni a szentföldről, mint divat jelenleg az európai turistáknál a romok köveit, nevezetességek töredékeit, ritkaságokat, curiosumokat sat. megszerezni utazásaikban. Érdekes példa ránk nézve azon eset, mely okmánytárunkban előjön. III. Inceze pápa 1205-ben ír II. András királynak, hogy bizonyos papnak a sz. földről Magyarországon átmenet elrabolt vagyonát keríttesse elő. A levél a többek közt a következő ereklyéket s ereklyetartókat említi: unum scrinium ubi erant reliquiae et crux aurea in quo erat de ligno Domini, duodecim vasa eburnea; duo texta evangelii de argento, in quibus erant reliquiae. L. Fejér Cod. diplomat III. 1. 22.

képeket, kezeket, karokat állítanak elő, a szerint a mint ezen testrészek ereklyéit foglalják magokban. Melyekről már hasonló tárgyamnál fogva mindjárt tüzetesebben szólok.

Azon művészi kiállításnál fogva azonban, melylyel mind ezen ereklye foglaltványok általában dicsekedtek, természetesen nem csak egyházarchaeologiai, de művészeti szempontból is tekintve kitűnő érdekekkel bírnak. A legbecsesebb anyagokból, arany és ezüstről, ércből és nemesebb kövekből, vagy kristályból készülve, faragványokkal, vésetekkel, zománczczal és festvényekkel, filigránnal és nielloval, drágakövekkel és gyöngyökkel pazon díszítve, mint mondók, a művészetnek és kézműnek kifejtésére bő alkalmat nyújtottak; s maig a mű- és régészeti tanulmányoknak tág tért szolgáltatnak. A művelt külföldnek régi basilikai és domjai kincstáraiban, sőt részben már a muzeumok, régiségi- és mű-gyűjteményekben maradványaikban is dúsan képviselve, mindenféle nagyszerű és díszes műirodalmi és régészeti munkákban, mint mindannyi műemlékek és megbecsülhetlen történeti kincsek adatnak ki ¹⁾. Mig nálunk szinte azon kevés is, a mi ránk maradt, majd nem ismeretlenül lappang; vagy hogy csak egy és más külföldi kiadásokban közölve, idegenek előtt ismeretesebb, mint sem saját hazájában!

Legnevezetesebb ily emlékeinket, dicső szent királyaink régi hermáit, itt tüzetesen tárgyalva, velük összefüggőleg összes e nemű műemlékeink tárgyalása merült fel előttem, a nélkül, hogy már most ezzel egyszerre a tárgyat akár kimerítettnek vélném, akár kimeríteni akarnám; de ezzel is egyszersmind nagy és szent fejedelmeink emlékeit kiemelve, úgy hiszem, hogy az által egyiránt legbecsesebb *nemzeti, egyházi és művészi* ereklyéinket állítom elő!

¹⁾ Az ujabban művelni kezdett műrégészeti tanulmányoknál fogva ezen tárgynak szorosán vett irodalmáról nem lehet még ugyan szó. De számos régibb s ujjab munka, részint mellékesen, részint tüzetesen nagy készletet állított elő e nemben. Ilyen nevezetesebbek:

Lipsanographia seu Thesaurus Reliquiarum Electoralis Brunsvico Luneburgensis. Hannover. 1782. Ugyanez tárgyalva már egy részt a régibb Origines Guelficae III. munkában, ujabban ismét diszkussióban Weber és Deckernél Kölnben.

Bouillart, Histoire de Sainte-Germain des Prez. Paris 1724.

Felibien, Description de Sainte-Denis. Paris.

Violet-le-duc, Diction. raisonné du Mobilier Français. Paris 1858.

Kugler, kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte. Stuttgart 1853.

Laib u. Schwarz, Studien über die Geschichte des Altars. Stuttgart 1857.

Caumont, Abéc. Rudiment d'archeologie. Architect. religieuse. Paris 1854.

Bock, der Reliquienschatz zu Aachen. Bonn. 1860.

Bock, das heil. Köln. Beschreibung der mittelalterlichen Kunstschatze in seinen Kirchen und Sakristeien. Leipzig 1858.

King, The Study-Book of Mediaeval Architecture and art London. 1859.

Bock, der Schatz der Metropolitankirche zu Gran in Ungarn. Wien 1859. (külön nyomat a Jahrbuch d. Centralcommiss. III. kötetéből. Megjelent francia nyelven is; de magyarul még sem.)

Martin et Cahier, Melange d' Archeologie.

Didron, Annales archeologiques folyamain át. Valamint

Mittheilungen der Centralcommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Wien 1856.

Jahrbuch der Centralcommission für E. u. E. d. Baudenkmale u. ott és Eitelberger és Heider: Mittelalterliche Kunstdenkmale összes folyamain át.

Przedziecki i Rastawiecki, Wzory Sztuki Sredniowiecznej w dawnej Polsce w Warszawie i w Parysu 1858. Francia cím alatt is: Monumens du Moyen-age et de la Renaissance dans l'ancienne Pologne, páratlan diszmű, melyhez hozzá foghatót irodalmunk e nemben szinte nem bír.

Bock, Catalog über die im Erzbischöfl. Muzeum befindlichen Mittelalterlichen Kunstgegenstände Köln 1855.

Katalog der von d. Wiener Alterthum-vereine Veranstalteten Ausstellung v. Kunstgegenständen aus dem Mittelalter. Wien 1860.

II.

Hazánk földje, melyen nemzetünk megtelepedett, az ereklyékben szegény volt. A római keresztény üldözések által Pannoniában: Sirmiumban és Semendriában, Sabariában és Scarabantiában (Szerémben és Szendrőben, Szombathelyen és Sopronban) kivégzett azon vértanúknak vére, kikről a martyrologiumok szólnak, már rég elpárolgott volt, s a későbbi térítők nyomainak emléke is úgy látszik elenyészett hazánk előbbi keresztény néptörédekeinél, midőn nemzetünknek keresztény hitre tértével a kereszténység hazánkban véglegesen megalapítottott.

Az ereklyék azonban ekkor már az oltárnak nélkülözhetlen kellékei voltak. Nyilván máshonnét kellett tehát azokat hazánk egyházainak mindjárt a kezdetben megszerezni. Lehet hogy Rómából is a koronával s még inkább Bizanczból a kelet-római birodalommal szoros kereskedelmi viszonynál fogva egy is más is érkezett; valamint hogy már a nyugoti térítők is a többit, legalább a legszükségesebbet magokkal hozhatták.

De ezen szükségen csak hamar segített az új keresztény szántóföld termékenysége, a nemzet saját fiainak erénye és szentsége. A magyar egyház rövid idő múltán a szentek termékeny földjévé lőn. Az országnak saját első fejedelmei és fejedelmnői: sz. István, sz. Imre és sz. László, sz. Erzsébet és sz. Margit, püspökei és szerzetesei: Adalbert és Gellért, Mór és Zoerard András és Benedek sat. szolgáltathatták a magyar egyháznak a legtetemesebb és legbecsesebb ereklyéket oltárai és ereklyetartói számára. Kétségtelen, hogy dús volt ezekben nemzetünk; élénk tanúja csak a néhány maradvány vagy csak emlék is, mely ránk maradt.

Ezen töredékeket és emlékeket itt felszedve, kezdem már e nemből legérdekesebb műemlékünkkel, sz. László királynak itt az I. képtáblán előállított hermájával.

Már története, melyet előre bocsátok, felette érdekesen, mint mondám, nemzeti jogszokásainkkal és hagyományokkal vegyül el.

Eredetére nézve ugyan biztosan meg nem határozható, mikor foglaltatott először sz. László fejereklyéje külön ereklyetartóba.

Midőn a dicsőült királynak 1192-ben, a szentek sorába iktatása következtében ¹⁾, teste sírjából felemeltetett, az egyszerű tudósítás eziránt semmi körülményt sem jegyzett fel. Csak a későbbi mellékes felemlítésekéből tudjuk, hogy a szent király sírját ekkor Dénes nevű művésznek fia Tekus nyitotta fel, s ezért III. Béla által ivadékaival együtt szolgálai állapotból a szabadok sorába emeltetett ²⁾. Hasonlón csak esetlegesen értesülünk a sz. király sírjáról vagy ravataláról, — mely lehet hogy felemeltetése alkalmával épen az előbb említett Dénes művész által készítettet, — hogy az fehér márványból volt, mint szent Istvánnak is Hartvik által említett ravatala ³⁾, sőt fényes oszloppal is volt alakítva, mint még a későbbi költő Janus Pannonius énekli:

Cuius splendida marmorum columnis

— — — sepulcra — ⁴⁾,

és mint egy helyíró beszéli, a márvány ravatal még diszesen faragványokkal is vagy vé-

¹⁾ Pray Dissertatio hist. crit. de s. Ladislao Rege Hung. Posonii 1774. 7—11. lap.

²⁾ Várad Regestrum (Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana 726.) 341. cikkében említettik: Tecus filius Dionysii artificis, qui aperuit in eleuacione sepulchrum sancti Ladislai regis et a gloriosissimo rege Bela pro eo artificio perpetua libertate donatus est, cum omni generacione ab eo successura.

³⁾ Sarcophago candidi marmoris imponitur. Hartvici vita s. Stephani. Érdy sz. Istv. kiadja sz. Istv. társulat Pest. 1854. 32. lap.

⁴⁾ Jani Pannonii Poemata. Lib. II. Epigr. V. Traiecti ad Rhenum 1784. I 643.

setekkel volt ékesítve ¹⁾. Ezen márvány ravatalban volt sz. Lászlónak teste „király szintű kamuka lepedőben“ úgymond a régi feljegyzés ²⁾, az az bíborszinű selyemkelmébe burkolva ³⁾, drágakővel vagy gyémánttal diszített arany koronával fején s arany királyi pálczával kezében, ezüst koporsóban letéve ⁴⁾, mely a szent Lászlóróli régi magyar ének szerint:

„Tetemed foglaltaték a szép sár aranyból ⁵⁾....“

úgy látszik dúsan és fényesen meg volt aranyozva. Állott pedig ezen fehér márvány ravatal, a benne foglalt ezüst koporsóval, a nagyvárad székese gyháznak nyugoti oldalán, a főajtón felül, úgy látszik külön kápolnában, a sz. királynak tiszteletére állított oltár és sz. Katalinnak oltára között vagy előtt ⁶⁾.

De vajjon sz. László tetemének ünnepélyes felemelése alkalmával foglaltatott-e már fejereklyéje hermába, azaz mellszobor ereklyetartóba? — mert ily alkalommal rendszeren egyes ereklyerészecskék elválasztattak a többi testtől; — vagy hogy az a sírnak más alkalommal felnyitásokor történt? — mert ilyenről több ízben, nevezetesen a tatárjárás idejéből és Nagy Lajos korából értesülünk, midőn az első ízben úgy látszik, a szent király sírja erőszakosan feltörtetett ⁷⁾; az utóbb említett uralkodó alatt pedig valószínűleg ereklyék vétettek ki belőle, az 1367-ben sz. István, sz. Imre és sz. László tiszteletére általa épített aacheni magyar kápolna számára ⁸⁾, mint azt ott maiglan fenlévő nagy mű-

¹⁾ Reichersdorf Chorographia Transilvaniae, Schwandtnerál: Scriptorum Rer. Hungaricarum I. 778: Civitas Varadiensis — — — ubi divus olim Ladislaus Rex Hungariae felicis memoriae suam habet sepulturam, *marmore eleganter excussam*, tanto principe dignam.

²⁾ Tarródi Jánosnak 1696-ban sz. László testének feltalálásáról írt levelében, Kaprinainak a pesti egyetemi könyvtárban lévő kézírataiban XL. köt. 228. lap „mikor feltalálták azon reliquiákat, szent László király teste királyszinű kamuka lepedőbe volt téve.“ Lásd Podhraczkyt is Sz. László királynak Historiája Buda 1836. II. 64.

³⁾ Kamuka: selyem ruha, l. Toldy: Nádorcódex kiad. szótárában 19. lap. Vestimentum sericeum, a Legenda Aurea fordítása szerint.

⁴⁾ Zeiller Beschreibung des Königreichs Ungarn. Ulm. 1660. 315. lap mondja: In der Frankfurtschen Frühling Relation des 1639. Jahres stehet am 99. Blatt, dass als die Kirch all hie gantz abgebrochen worden, man in December Anno 1638. im durchgraben ein Crufft, und darin einen königlichen Sarek, und in solchen überaus köstliche gülden, und mit Edelsteinen versetzte Cron, ein Scepter, Monstranzen, und andere Mess, oder Kirchen ornat, darunter auch helleuchtenden Diamant, so gross als ein Hüner Ey, beneben silbern Bank und Stangen gefunden habe. L. Pray Dissert. de s. Ladislao, hogy ezen sír valószínűleg sz. László sírja volt. Hasonlón Kapy Gábor levelében, Acta Sanctorum Junii V. 316. mondatik: Senior Rákóczi Georgius sepulturam sancti Regis jussit cryptam eiusdem aperiri *tumbamque argenteam et coronam consecutam abstulit*.

⁵⁾ Kiadva Toldy Handbuch d. ungar. Poesie I. 4. a Peer Codexből újabban Toldy a magy. nemzeti irodalom története II. köt. Példatár XLVII.

⁶⁾ Statuta Capituli Varadiensis de A. 1370. kiadva Battyány Leges Ecclesiast. R. Hung. III. 245: Post canonisationem S. Regis Ladislai institutum fuit ad eius sepulchrum sub eius titulo altare; s előbb: Altare S. Catharinae Reginae iuxta sepulchrum sancti Regis Ladislai; tovább neveztetik: Oratorium S. Ladislai. A 250. l. II. rész. 3. Rubrica mondja ismét: de sancto Rege Ladislao (t. i. missa) ad altare eiusdem, et de S. Catharina ad altare ipsius, situm super ianuam occidentalem.

⁷⁾ Rogerius Carmen Miserabile Cap. 34. Tartari — quia cathedralem ecclesiam subito intrare nequierunt, igne apposito ecclesiam et quidquid in ecclesia erat combusserunt; posthaec sanctorum sepulchra totaliter everterunt et pedibus sceleratis calcaverunt. Ezen adathól, mely egyébiránt sz. László sírját névleg nem említi, és nyilván túlzott, mint Rogér egyéb helyei, nem következik akár az, hogy sz. László teteme ekkor egészen elenyészett, — mert hiszen a kihányt csontokat nem nehéz összeszedni — mire nézve Podhraczký (sz. László historiája 34.) föltevésére sem volna szükség, akár pedig az, hogy ekkor a ravatal egészen szétromboltatott volna.

⁸⁾ Pray de S. Ladislao Rege 25. l.

becsű és Nagy Lajos czímerével ékes ereklyetartói, melyekről még alább lesz szó, tanúsítják. ¹⁾

Legyen ez akárhogy, sz. László királynak fej-ereklyetartóját már 1273-ban találjuk először külön említve, Lodomér nagyváradi püspöknek okiratában ²⁾. A tatárjárás után történt ugyanis, hogy a nagyváradi püspökség és káptalan között kérdés támadt addigi közös javaik iránt. Miután a kihalt előbbi káptalan után következett újabb kanonokok és püspök nem voltak képesek a kérdéses ügyben eligazodni, abban állapodtak meg, hogy az egyház régiebb szolgálait és jobbágyait összehíva, velök János, sz. Istvánról nevezett nagyváradi premontrei prépost és szerzetes társai, valamint Egyed őrkanonok jelenlétében sz. *László király fejére az esküt letétették* ³⁾. Mit itt csak úgy érthetünk helyesen, ha sz. László külön fejereklyetartója létezését felvesszük; másképp ugyan is — mint lejjebb hallani fogjuk — ha csak a sírban lévő teteménél történt volna az eskü, ez általánosan említetnék, s nem különösen a fej.

Hogy egyébiránt hazánkban ezen időtájt a XIII-dik században, már ily külön ereklyetartók szokásban voltak, tanúsítja az 1279-diki budai zsinat határozata, melynek 27-dik pontja rendeli, hogy az ereklyék boritékaikból ki ne vétessenek, ha csak nem kivételesen a legfőbb ünnepeleken, és midőn e végre búcsúkat tartatnak ⁴⁾.

Az előbbi adat azonban, miszerint *a nagyváradi székesegyházban sz. László fejére tétetik le az eskü*, nevezetes összefüggésben mutatja már ereklyetartónkat azon érdekes régi jogszokásunkkal, hogy Nagyváradra az ország minden részéből zarándokolnak folyvást a peres ügyekben sz. László ereklyéi felett letenni a döntő vagy próbaesküt.

A váradi regestrum név alatt ismeretes 1201. (helyesebben talán 1214-dik) — 1235. évek-ből származó ítéletek jegyzőkönyvéből ⁵⁾ tudjuk ugyan is, hogy a nagyváradi egyházban tartott ordaliai, istenitéleti tüzesvas próbák helyett a felek gyakran bírói ítélet következtében sz. László sírjára, tetemeire és ereklyéire — melyek gyakran megkülönböztetnek — teszik le a tisztító esküt, vagy a döntő főesküt.

1219-ben ekképen a karaznai (mai Kraszna?) várjobbágyok: Ruben hadnagy, Akhil várnagy, Özöd és Pinna századosok s több más polgárok Vaka ispán (comes) fiát Lulánt pörbe fogván, hogy Pójopatak nevű földjüket elfoglalta; míg az utóbbi azt állítja, hogy mint örökét bírja; a királytól kiküldött Márton bíró Lulánt Nagyváradon sz. László sírja felett leteendő esküre ítélte, a királyi pristald matai Tupnak fia Tamás és a nagyváradi káptalan előtt ⁶⁾.

Ugyanazon felperesek hasonlóan bevádolván Lénardot Ponik fiát, ez is sz. László sírja feletti esküre ítéltetik ⁷⁾. Egy más esetben hasonló esküt kell letennie a kurui apátnak ⁸⁾. Más alkalommal megint különösen említetik azon körülményt, hogy nem

¹⁾ Bock Reliquienschatz zu Aachen 27. 75—6. és Mittheilungen der Centralcommiss. 1862. VII. 114. Die Geschenke Ludvigs des Grossen k. v. Ungarn an die Krönungskirche zu Aachen.

²⁾ Először kiadva Gánóczy Episcop. Varad. I. 121. Utána Keresztúri Compend. Descript. Episcop. et Capit. Varadiens. I. 135. és Fejér Codex Diplom. Hung. V. II. 141.

³⁾ Super Sanctissimum Caput beatissimi Regis Ladislai Domini nostri in terris et Patroni in coelis exegit a praedictis omnibus corporaliter sacramentum, qui praestito huiusmodi corporali iuramento sat.

⁴⁾ Péterffy Sacra Concilia Ecclesiae R. C. Hungariae I. 111. és Endlicher Rer. Hung. Monum. 577. In concilio statutum est, ut a modo reliquiae extra capsam nullatenus ostendantur, nisi in praecipuis festivitatibus, vel ad hoc ex devocione concurrentibus peregrinis, sicut quarundam ecclesiarum laudabilis consuetudo exposcit.

⁵⁾ Bél Adparatus ad Historiam Hungariae 191. Endlicher Rer. Hung. Monumenta Arpad. 640.

⁶⁾ Endlicher i. h. 666. 110. sz.: Super Sepulchrum S. Ladislai iurans.

⁷⁾ i. h. 667. 111. sz.

⁸⁾ i. h. 677. lap. 140. sz.

csak sz. László sírja felett, de ereklyéire is esküsznek. És lehet, hogy ez itt ismét fej-ereklyéjére vonatkozik, mint teteme és ereklyéi legkitűnőbb különvált részére ¹⁾.

Több ily adat közt ²⁾ nevezetesen említve találunk eseteket is, midőn a felek sz. László sírja feletti esküre felhíva nem mernek megesküdni ³⁾. Mások ismét elállnak az eskütől és kibékülnek ⁴⁾; míg a legtöbbször csupán általában említetik az eskületéssel ⁵⁾, mely már rendesen megelőzte volt az istenítéletet.

Ismeretes már, hogy az istenítéletek a pogány népek ősvallásában divatozván, innét jöttek át a kereszténységbe. Ámbár az egyház részint tiltakozott ellenök, részint befolyásával azokat mérsékelni és szertartásaival enyhíteni igyekezett ⁶⁾. Mivéggett hazánkban is a tüzesvaspróbák, nyilván a nagyobb visszaélések elkerülése végett, a püspöki és káptalani székekre voltak szorítva ⁷⁾, s az egyházban imádság, gyónás, áldozás és megintés által ⁸⁾ készítették elő az illetők; ez által gyakran rá lehetett őket arra is bírni, hogy a próbáktól elálljanak.

De hasonló az eset az esküre nézve is. Az eskü szinte ős idők óta mint istenítéleti cselekvény a valláshoz tartozott ⁹⁾, s így jött a keresztény egyházba is, hol már mintegy a IV-dik század óta a templomokbani, oltár és ereklyék feletti eskü szokásba lépett ¹⁰⁾. Innét általában, mint már említém, a szövetségek- s békekötéseknél, esküvelési fogadásoknál, törvénykezési igazoló eskü letételénél a tény nagyobb szentsége végett bizonyos ereklyék és ereklyetartók használtattak. Ily, közönségesen a törvénykezésnél használt ereklyetartók középkori saját formáit törvénykönyvi régi emlékek még maig fenn tartották ¹¹⁾. Királyaink, mint okiratainkban még gyakran említetik, hasonlóan nevezetes és fontos szerződések sat. alkalmával ereklyékre esküdtek, valaminthogy a koronázási eskü letételre ily külön ereklyetartók a koronázási jelvények közt őriztettek ¹²⁾.

Összefüggőleg azonban az istenítéletekkel látjuk különösen az ereklyékre

¹⁾ i. h. 727. lap. 345. sz. *prestito sacramento super sepulchrum et reliquias S. Regis Ladislai, invicem sibi iurarunt.*

²⁾ mint i. h. 736. lap. 366. sz.

³⁾ i. h. 692. 208: *posuit hoc super iuramentum eorum, quibus iurare non audentibus.*

⁴⁾ i. h. 700. 241. *cumque Mica comes staret ad sanctum sepulchrum iuraturus — reconciliati sunt cum Kelemen et Farkas, és 702. 247.: qui cum ad sepulchrum S. Ladislai regis iuraturi accessissent — actores non ausi sunt eos adiurare.*

⁵⁾ i. h. 645. 13. sz. 648. 34. sz. 649 39. sz.

⁶⁾ Philips über die Ordalien bei d. Germanen in ihren Zusammenhänge mit der Religion. *Ipolyi Magy. Mythol.* 197. 206. és Révész Ordaliák *Uj. Magy. Muzeum* 1858. 425. és 445.

⁷⁾ *Corpus Juris Hungarici Decr. Coloman. I. 22.*

⁸⁾ Lásd ezen szertatásokat a váradi regest. kiadásához függelékben Bél Adparatus 247. Révész i. h. 449.

⁹⁾ *Ipolyi Magyar Mytholog.* 544. Révész e. i. h.

¹⁰⁾ L. sz. Ágoston nevezetes helyét. *S. Augustini Opera* (edit. Venet. 1729.) II. 182. *Epist. LXXVIII. ad Clerum et pleb. Eccl. Hipponensis*, hol Nolai sz. Felix sírja feletti esküről szól.

¹¹⁾ *Mittheilungen d. Centralcommiss* 1862. VII. 78. Messmertől. Zur Form der Reliquienbehälter; közöltetik régibb codexek képeiből, nevezetesen egy müncheni codexből s a Sachsen-Spiegelből azon ereklyetartók alakja, melyek itéletek alkalmával használtattak: üveg szelencze vagy henger, oszlopalakú talpazatra állítva, csúcsos fődéllel melyen kereszt áll.

¹²⁾ Igy mondja IV. Béla fia István ifj. király: *Sacrosanctis Dei evangeliis, vivifico dominicae crucis ligno et multorum sanctorum reliquiis coram positis et tactis corporaliter iuramus.* Fejér *Cod. Dipl.* IV. 3. 70. És Miklós pápa III. László királyhoz intézett levelében: *coram ligno crucis solemniter in altari, primo et iterum regia fide data ungarico more iurasti* (Pay *Annales* I. 347). A koronázási eskütételnél használt ereklyéről értendő, mit Schmeitzel *De Clenodiis Regni Hung. C.* 9. 4. mond: *In hunc usque diem in arcis illius (Visegrád) quodam cubiculo cernitur concavitas quaedam instar mediocris fenestrae ex durissimo excita saxo, in qua sacra corona una cum reliquiis, lysanis regiis instrumentisque literalibus asservata fuit.* V. ö. a francia királyi kápolna ereklyéire nézve Ducange *Glossarium a Capella S. Martini-ról* szóló helyet.

esküvést is a középkorban nálunk szinte divatozni; miszerint nem csak rendesen a tüzesvaspróba előtt esküvel erősíté a vádlott ártatlanságát, de gyakran, mint a fennebbi nagyváradi regestrum esetei tanúsítják, a tüzes vaspróba helyett sz. László ereklyéi és sírja feletti esküre mint istenítéletre íteltettek az illetők a bíróság által.

A mi már most itt erre nézve kitűnő figyelmet igényel az, hogy ámbár a tüzesvaspróbák általi istenítéletek hazánk más egyházaiban is gyakoroltattak, s mint törvénykönyvünk világosan említi, minden székesegyházban s a nagy prépostságok helyén is, mint Pozsonyban és Nyitrán ¹⁾, és mint más adatok tudják Ó-Budán is és Aradon ²⁾ egyiránt tartattak. Szenteknek ereklyéi és tetemei pedig, melyek felett esküdni lehetett, más egyházakban is voltak, nevezetesen már sz. Istváné és sz. Imrée például Székes-Fehérvárott jóval előbb tiszteltetett, mintsem sz. Lászlóé Nagyváradon. Mégis úgy látszik, hogy Nagyvárad kitűnő helye volt az istenítéleti próbáknak, és pedig, mint látjuk, különösen a sz. László tetemei s ereklyéi felett tartott eskü végett ³⁾. Akárhányszor találjuk ugyan is a nagyváradi regestrumban, hogy az ország legtávolabbi részeiből, sőt annak végszéleiről mint Pozsony megyéből, Csallóközből ⁴⁾, Vasvárról ⁵⁾, s oly helyekről, hol szinte tartattak tüzesvas próbák, mint Aradról ⁶⁾, Gyulafehérvárról ⁷⁾, Pozsonyból ⁸⁾, érkeznek egyes felek Nagyváradra istenítéletre és szent László tetemei feletti esküre; nyilván mintegy a bonyolodottabb, kétesebb és terhesebb ügyekben az alsóbb bíraktól ide, a felsőbb vagy legfelsőbb hivatkozási helyre utasítva.

Okot erre nyilván csak sz. Lászlónak itt nyugvó teteme szolgáltatathatott.

Ismeretes ugyan is azon ajtatos hit, hogy bizonyos szentek közbenjárása, bizonyos bajos esetekben kiválólag fogatosnak, hathatósan tartatik, életöknek vagy haláluknak és csodás tetteiknek ily esetekre vonatkozó körülményénél fogva.

Nevezetes példát szolgáltat tárgyunkra nézve épen ezen tekintetben sz. Ágoston egyik levelében említett azon eset, melyből látjuk, hogy korábban sz. Bódognak Nólában fekvő tetemeihez küldettek még Afrikából is, valamint oly helyekről, hol szentek tetemei s ereklyéi voltak, a kétes ügyekben tisztító esküre ítelt felek, hol számos csodák történtek, úgymond, a szentnek közbenjárása által az igazságnak kipuhatólására ⁹⁾.

¹⁾ Corpus Jur. Hung. Colom. decre. I. 22. Judicium ferri et aquae in aliqua ecclesia fieri interdicimus, nisi in sede episcopali et maioribus praepositis, nec non Posonii et Nitriae. Illosvai és Endlicher szövege szerint helyesebben a „nec non“ helyett: ut Posonii et Nitriae.

²⁾ A budai káptalanra Fejér Cod. Dipl. III. 1. 105. és Schwandtnernál Introd. in Diplom. Hung. 2. kiad. 338. Aradira Regest. de Varad. 247. szám. Endlicher i. h. 728. Mind a két helyen társaskáptalan s nagyprépostság volt.

³⁾ Így mondja már Révai is (de Monarchia Schwandtner Scriptorum II. 642.), hogy az ordaliákat nálunk leginkább Nagyváradon tarták; potissimum Varadini; s tovább: Sacramentum item iurisiurandi super sepulchrum S. Regis Ladislai, coram capitulo Varadiensi praestari solitum.

⁴⁾ Regest. Varad. 228. sz. Endlicher 696. 20. sz. Endlicher 644. Lásd e pont csallóközi helyeinek kimutatását Ipolyi Magyarország XIII-dik századi helyirata. 1859. Új Magy. Muz. különnyomat 39. lap.

⁵⁾ Regest. Varad. 364. Endlich. 735.

⁶⁾ Regest. Varad. Endlich. 728. 247. sz.

⁷⁾ Regest. Var. 39. sz. Endlicher 649. és 69. sz. 257. lap.

⁸⁾ Reg. Var. 228. sz. Endlicher 696.

⁹⁾ Közlöm itt bővebb felvilágosításul eredetiben az egész helyet, melyet már Podhraczký is Szent László Históriájában II. 30. ide vonatkozólag helyesen felhoz. S. Augustini Opera felebb idézett kiadás. Epist. LXXVIII. pag. 182. Tartalma: Quidam e monasterio Augustini Spes nomine, accusatus a Bonifacio presbytero, crimen in Bonifacium ipsum transtulit. Cum res evidentibus argumentis cognosci ab Augustino non posset, iussus est uterque adire Sepulchrum S. Felicis Nolani, ut miraculo transigeretur iudicium. — E levélben mondja: Cum — ista me caussa diu cruciasset, nec invenirem, quomodo unus e duobus convinceretur, quamvis magis presbytero credidisset: cogitaveram primo sic ambos Deo relinquere, donec in uno eorum, qui mihi suspectus erat, aliquid existeret, unde non sine iusta et manifesta caussa de nostro habitaculo

Ezen példa magyarázhatja azon jogszokásunkat is, hogy az ország minden részéből a nagyváradi székesegyházi istenítéletekre és szent László tetemei feletti igazsági próbára küldetnek és mennek az ügyes felek. Mert épen sz. László legendájából is ismeretes egy eset, midőn a szent király tetemeinél az idegen vagyon letartóztatója megbüntettetik és az igazság csodásan kijelentetik.

Közlöm a karthausi névtelen magyar legendariuma szövege szerint: „Vala egy vitézlő nemes jámbor, ki egy ezisttálat vetött vala zálagon egy ispánnak, mel ezisttálat adta vala Szent László királ az vitéz atyjának ajándékúl, és az hispán gonosz kívánságból azt veté, hogy övé volt vóna, es őtöle urzották vóna el. Mikoron egymást székben (az az Törvényszék előtt) lelték vóna erette, azt ítélek, hogy az ezisttálat tennék az szent királnak koporsójára, s úristen ott jelentené meg kié vóna törvén szerént; de mikoron az ispán felakarná venni, ottan hátra esék mint egy holt, az szegén nemes jámbor kedég nagy alázatossággal hozjá járulván, nagy halaadással el vevé és házához méne ¹⁾).

Ezen eset, mint a legenda régibb latin szövegének történeti adataiból kitetszik, még László királynak canonisatiója előtt történt volna; valaminthogy már azelőtt halunk a nagyváradi egyházban tartott nevezetesebb eskütételről. Igy 1133-ban majdnem hasonló eset fordul elő, a mennyire t. i. a szent László által alapított s adományozott zágrábi egyháznak egyik erdejét Sudengna nevű horvát főúr lefoglalván, a hosszan fenforgott peres ügy végre a nagyváradi egyházban tartott zsinat elébe vitetett, hol az illetők letévén az esküt, a jószág a zágrábi püspökségnek odaítélték ²⁾. Ámbár ezen adat csak

proiiceretur. Sed cum promoveri in clericatum, sive illic per me, sive alibi per litteras meas vehementissime conaretur, ego autem nullo modo adducerer ei homini, de quo tantum mali existimarem, manus ordinationis imponere, aut per commendationem meam alicui fratri meo eum subintroducere, turbulentius agere cepit, ut si ipse in clericatum non promoveretur, nec presbyter Bonifacium in suo gradu esse permetteretur. In qua eius provocatio cum viderem Bonifacium nolle quibuslibet infirmis et ad suspicionem propensis de suae vitae dubitatione scandalum ferri, paratumque esse honoris sui apud homines damnum perpeti potius, quam in ea contentione, in qua non posset ignorantibus et dubitantibus vel ad male suspicandum proclivioribus suam demonstrare conscientiam, usque ad Ecclesiae perturbationem inaniter progredi: elegi aliquid medium, ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum se perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non sanam cuiuscumque conscientiam multo facilius aperirent, et ad confessionem vel poena, vel timore compellerent. Ubique quidem Deus est, et nullo continetur vel includitur loco, qui condidit omnia, et eum a veris adoratoribus in spiritu et veritate oportet adorari, ut in occulto exaudiens, in occulto etiam iustificet et coronet. Verumtamen ad ista, quae hominibus visibiliter nota sunt, quis potest eius consilium perscrutari, quare in aliis locis haec miracula fiant, in aliis non fiant? Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi Beati Felicis Nolensis corpus conditum est, quo volui ut pergerent; quia inde nobis facilius fideliusque scribi potest, quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum. Nam et nos novimus Mediolani apud memoriam Sanctorum, ubi mirabiliter et terribiliter daemones confitentur, furem quendam, qui ad eum locum venerat, ut falsum iurando deciperet, compulsus fuisse confiteri furtum, et quod abstulerat reddere. Numquid non et Africa Sanctorum Martyrum corporibus plena est? et tamen nusquam hic scimus talia fieri. Sicut enim quod Apostolus dicit, non omnes Sancti habent dona curationum, nec omnes habent diiudicationem spirituum: ita nec in omnibus memoriis Sanctorum ista fieri voluit ille, qui dividit propria unicuique prout vult.

¹⁾ Toldy Magyar szentek legendái a Carthausi névtelentől az eredeti codexből. Pest 1859. 113. Bővebb körülményekkel adja az eredeti latin: *Legenda St. Ladislai Regis* (Endlicher Monumenta rer. Hungaricarum Arpadiana 243. lap): Quidam itaque miles urgente necessitate scutellam argenteam, quam patri suo pius rex donauerat, cuidam comiti uenalem exposuit; sed eam idem comes ardore cupiditatis illectus a se furtim sublatam esse confixit, rex itaque *Stephanus* Colomanni filius hanc causam *Valthero Waradiensi episcopo* legitimo fine terminandam commisit, qui de meritis beati regis certissime confidens, per sententiam iudiciariam decreuit, quod ea scutella super sepulchrum sancti regis Ladislai poneretur; ut comprobaret Dominus, quis illorum eam iuste deberet habere, comes ergo nimium de se presumendo, scutellam accepturus ad sepulchrum accessit, statimque cecidit uelut mortuus, et vehementer attonitus neque scutellam meruit accipere, neque de terra potuit resurgere.

²⁾ Kerchelich Hist. Cathedr. Eccles. Zagrabien. I. 1. Katona Hist. crit. III. 480. Keresztúri Descript. Episcop. Magnovaradiensis I. 33.

egyszerűn oltár feletti és nem László tetemeire tett esküről vagy igazságpróbáról szól; mégis látjuk az előhozott adatokból, hogy sz. László ereklyéire s nevezetesen fejereklyéjére való esküvés is régóta kitünő szokásban állott hazai országos törvénykezésünkben; mivégezt már a nagyváradi tüzesvaspróbák kiválólag látogatottak voltak.

Nem kevésbé érdekesen, mint jogrégiségeink, tartá fel ereklyénk emlékezetét régi hadszokásaink hagyományos s népies emlékezetete. A magyar krónikák egyik érdekes példányában, az úgynevezett Illyésházy-Dubniczi-féle krónikában ¹⁾ olvassuk ugyan is: hogy 1345-ben Lajos király koronázása utáni 3-dik esztendőben, gyümölcsoltó Boldogasszony táján a székelyek az akkor köztök levő kevés magyarral a tatárok ellen indulván, Isten segítségével a tatárok számtalan sokaságát karddal levágták. A harc három napig folyvást tartott. Beszéli azt is — úgymond a krónikás — hogy addig míg e háború a keresztények és tatárok közt folyt, csodálatos dolog! Szent Lászlónak *feje* a nagyváradi templomból eltűnt. Midőn azért egyszer az egyház őre a főt keresve a sekrestyébe lépett, ott találta a szent fejet helyén fekve, de úgy átizzadva, mintha csak elevenen a legnagyobb munkából, vagy forró hőségben távolról tért volna meg. E csodás eseményt az ór azonnal a káptalannak és sok más ájtatos embernek elmondotta. De egy vén tatár fogoly is bizonyítja, hogy nem is a székely és magyar had, de az a szent László, kit segítségökre hívtak, verte meg őket. Más fogolytársai is ugyanazt állították. Hogy gyors lovon ülő nagy vitéz aranykoronával fején és kezében bárddal, hatalmas ütésekkel tette őket semmivé. A vitéz feje felett pedig a légben csodás fényességű szép asszony látszott koronával fején. Világos azért — teszi hozzá a krónikás — hogy a székelyek Krisztus hiteért küzdve, maga a Boldogságos Szűz és Szent László által segítették a pogányok ellen, kik erejükben és sokaságukban dicsekedtek.

Már valamint azon előbbi véletlen nyomban, hogy a nagyváradi egyházban sz. László fejére esküsznek, mint kimutattam, százados jogszokások egész története lappang; úgy ezen, költőink által maig énekelt ²⁾ szép néphagyományban is nyilván régi hadszokásaink egyike viszhangzik még. — Miképp hordattak körül az ereklyék ünnep-

¹⁾ Chronicon Dubnicense, Illyésházy Dubniczi könyvtárából jelenleg a Nemzeti Múzeum könyvtárában. Eddig csupán egyes, többi krónikáinktól eltérő részleteiben kiadva Endlicher által Wiener Jahrbücher d. Litteratur Anzeige-Blatt 33. sz. és Podhraczkynál a Chronicon Budense kiadásában, valamint ezen hely sz. László Historiájában is I. 84.: „Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, post coronationem Regis Ludovici tertio, circa festum purificationis virginis beatae Mariae, Siculi cum paucis Hungaris, qui tunc in medio eorum existebant, contra Tartaros procedentes, Deo auxiliante, innumerabilem multitudinem Tartarorum in terra ipsorum, in ore gladii percusserunt — duravitque bellum inter eos tribus continuis diebus. Dicitur quoque, quod quamdiu bellum inter Christianos et ipsos Tartaros duravit, caput sancti Regis Ladislai, in ecclesia Waradiensi non inveniebatur. Mira certe res! Cum igitur Subcustos eiusdem ecclesiae, causa requirendi ipsum Caput, sacristiam ingressus fuisset, reperit ipsum Caput in suo loco iacere, ita insudatum, ac si vivus de maximo labore, vel calore aestus aliunde reversus fuisset; quod factum idem Subcustos, non tantum ipsis Canonicis, sed etiam multis religiosis viris publicavit. Ad probationem vero praedicti miraculi, quidam ex praedictis Tartaris captivis, valde decrepitis, aiebat: quod non ipsi Siculi et Hungari percussissent eos, sed ille Ladislaus, quem ipsi in adiutorium suum semper vocant, dicebantque et alii socii sui: quod cum ipsi Siculi contra eos processissent, antecedebat eos „quidam magnus miles, sedens super arduum equum, habensque in capite eius coronam auream, et in manu sua dolabrum suum, qui omnes nos cum validissimis ictibus, et percussionibus consummebat. Super caput enim hujus militis, in aëre, quaedam speciosissima Domina, mirabili fulgure apparuit, in cujus capite corona aurea, decore nimio ac claritate adornata videbatur.“ Unde manifestum est, praedictos Siculos pro fide Jesu Christi certantes, ipsam Beatam Virginem Mariam, et beatum Regem Ladislaum, contra ipsos paganos, qui in sua virtute et multitudine gloriabantur, adiuvasse.“

²⁾ Lásd Arany kisebb költeményei II, 136. hol a költői feldolgozásban inkább a véd, segítő nemzeti hősök s azok apothecsisáróli népregei vonást emeli ki, a régi hadszokás azon emlékezetete helyett, mely sajátlag e hagyományban lappang.

lyes alkalomkor, mint vitettek a háborúba segítségül, békekötések megszentelésére, szövetségek megerősítésére, mint hozattak elő a koronázás alkalmával, azt már előbb az ereklyék használatáról s az ereklyetartók neveiről mellesleg szóltomban érintettem. De hogy épen ezen fejereklyetartók is, a hermák, mellszobrok, s a nemzeti szent királyok, hősök, védszentek ereklyéi szolgáltak leginkább ez alkalomra, mutatja például még azon ismeretes szokás, hogy midőn a német király Aachenbe koronázásra bevonult, Nagy Károlynak sz. Lászlóéhoz hasonló ereklyetartó hermája vitetett elébe a város kapujáig, melyet lováról leszállva ájtatosan üdvözölt ¹⁾. Így látjuk még alább sz. Istvánnak hermáját, melyet a szent király régi arany koronája fedett, Ulászlónak koronázásánál ²⁾. S így vitettek a magyar királyok elébe, ha valamely főbb városba megérkeztek, az egyház ereklyéi; mint a zágrábi egyház régi szertartási könyve még említi és körülményesen leírja; hol nevezetesen sz. István királynak, a Nagy Károlyéhoz és sz. Lászlóéhoz hasonló fejereklyetartó hermája is létezett, mint alább látni fogjuk, s nyilván tehát ez is az érkező király elébe vitetett ³⁾.

De így vitetett már nevezetesen elől a háborúban a francia királyok előtt sz. Márton capája, melynek segítségével győzték le ellenségeiket, mint krónikáik gyakran kiemelik ⁴⁾. A bizanci császárok hadjárataiban ismét hasonlóan a birodalom védszenteinek szinte *capa* nevű ereklyetartója hordatott elől ⁵⁾; valamint saját hadjárataink egyikének történetében halljuk, hogy Arbe városának a magyarok általi ostroma alkalmával 1080 — 1086-ban, a szorongatott Dalmát őrsereg védszentjének az óriás Kristófnak fejét viszi a magyarok ellen, kitűzve a toronyra s győzedelmeskedik általa a magyar ellenségen ⁶⁾. — Így hordatott valószínűleg sz. László fejereklyetartója is a csatákba, s különösen talán a tatárok vagy kúnok elleni harcokban, kik ellen életében a sz. király oly hősiessen küzdött. Lehet hogy erre emlékezik még ama sz. László csodájaként legendaszerűleg hangzó magasztos megragadó hagyomány: hogy ilyenkor sz. László feje nem volt található a nagyváradi egyházban, mert csatába vitetett, hogy segítse jelenlétével közbenjárásával a hadsereget.

Ámbár pedig mind a sz. László fejére tett esküről szóló adatban, mind pedig emez utóbbiban, mint látni: egyszerűn csupán a szentnek *feje*, „*caput*“ szóval a latinban, említetik ugyan, de hogy ezalatt szent László azon fejcsontját kell értenünk, mely

¹⁾ Bock der Reliquienschatz zu Aachen 34.

²⁾ Fejér Incunabula et virtus Joannis Hunyad 39. lásd még bővebben alább, hol szent István fejereklyetartójáról lesz szó.

³⁾ Lásd Kercselich De Regnis Slavoniae, Dalmat. Croat. 146: Quando Regem ad civitatem venire continget, clerus totus processionaliter ei occurrere debet. Quare campanae — pulsantur, claves ab Ecclesiis regi offeruntur. Rmus (érte a püspököt) ipse obviam ire debet, regem salutare et ei servire cum canonicis — — cum crucibus, *reliquiis* solemniter clerus et populus obviam pergunt. Rege ex equo descendente — in tapete constituto, dat crucem osculandam sat.

⁴⁾ Monachus Sangallensis: Vita Caroli magni lib. 1. Francorum reges capam S. Martini secum ob sui tuitionem et hostium oppressionem iugiter ad bella portabant. Walafridus Strabo de Reb. Eccles. cap. 31. Capa B. Martini quam reges Francorum ob adiutorium victoriae in proeliis solebant secum habere — — sat. helyek összeállítva lásd Ducange Glossarium Capa szó alatt. Ugyan ott Honorius in Sermone de S. Martino: Hujus capa Francorum Regibus ad bella euntibus pro signo anteferebatur et per eam hostibus victis, victoria potiebantur.

⁵⁾ Ducange glossarium sub, v. Capa: Graecos recentioris aevi Capae nomine appellasse sacras reliquias, quas in expeditionibus bellicis et in ipsis praeliis deferre solebant. Mauricius lib. 7. Strateg. és Theophylactus Simocatta lib. 14. c. 16.

⁶⁾ Gregorius szerint magyarok, ellenben Farlati szerint horvátok vagy normannok volnának, kiken az arbeiek sz. Kristóf ezen feje által győzedelmeskednek. Lásd szinte Eitelberger Mittelelterliche Kunstdenkmale Dalmatiens, Jahrbuch der Centralcommiss. 1861. V. 149.

külön mellkép vagy fejalakú úgy nevezett *caput*, *chef*, vagy *herma* ereklyetartóban állott, nem pedig fejének többi tetemével egyesült sírjában fekvő részét, mutatja már a szöveg értelme; minden kétségen felül emelik azonban a következő adatok is.

Igy nevezik ugyan is a nagyváradi káptalannak 1370-diki rendszabályai egyszerűen *caput*-nak, főnek akkor is, midőn sz. László ereklyéiről szólván, megkülönböztetik annak külön álló fejét, karjait és sírját, hol teteme többi része feküdt ¹⁾.

Sz. Lászlónak ezen fejereklyetartója tehát a XIII-dik század óta folytonosan említettetik, mint láttuk egész a XIV-dik század végeig.

Nem sokára azonban sajátságos eset érte, mint Zsigmond király 1406-dik esztendőben, sz. Lukács Evangelista napján Nagyváradon kiadott okiratában beszéli ²⁾: „személyesen óhajtván, úgymond a király, megismerni birodalma állapotát, bejárván az országot, városokat és várakat; miután néhány napot a vadászat víg örömeiben is eltöltött volna, megemlékezve lelke üdvösségéről, betér Nagyváradra dicsőséges boldog sz. László királynak sírjához és ereklyéihez búcsúra. Itt a szent király nyughelyén s annyi más ereklyék által tiszteletes székesegyházban kívánja saját nyughelyét is előre kijelölni s az egyházat méltó ajándékokkal királyi bőkezűséggel megtisztelni. Ekkor elébe járúl a nagyváradi káptalan s alázatosan előadja a királynak, hogy ámbár régi javainak háborítlan birtokában van, még is a biztosság végett kéri azokat új királyi adomány czíme alatt királyi okirattal megerősíttetni, miután a tatárjáráskor s a következő háborúk pusztításai által okirataik mind elvesztek. De nevezetesen legújabbban is azon, a király s az egész ország tudomására lévő alkalommal, midőn néhány esztendő előtt véletlen eset következtében az egész sekrestye vagy conservatorium elégett; az ott valamikép égve feledett gyertyának lángja a ruhákba és fatáblákba kapván, oly erős tűz támadt, hogy az egyháznak benne levő egész kincse, sz. Lászlónak ereklyetartói, keresztek, kelyhek, ezüst és arany ereklyefoglalványok (*theca*), könyvek, képek, drágakövek, miseruhák s ezekkel együtt a káptalan javairól szóló okiratok is elhamvadtak. Csupán egyet kimélt

¹⁾ Kiadva Battyány Leges Eccles. R. Hungariae III. 218. Statuta Capituli Varadiensis 1370. hol a 254. lapon szólván a nagyprépost jövedelméről, mondja: Et in oblationibus diei coenae Domini, festi pentecostes et festi translationis sancti regis Ladislai offerendis, solum tempore earundem festivitatum ad *caput*, ad utramque memoriam (helyesebben *manum*, az eredetiben nyilván az összevont szó hibásan olvastatott, de hogy itt sz. László két kezének külön őrzött ereklyéjéről van szó, alább következő adatok bizonyítják) Sancti regis; nam illa quae ad eius sepulchrum et orarium vel in lucernis aut dupleriis pro tunc offerentur, dicantur manualia, et inter canonicos solum sicut aliae oblationes extra praedictas festivitates, quolibet anni tempore, ad reliquias Sancti Regis Ladislai offerendis, aequaliter dividuntur. Mit úgy értek, hogy a prépost jövedelméhez tartoztak a zöldesötörtői, pünkösdi és sz. László átvitele ünnepének ajánlatai, vagy is úgynevezett offeroriumai. De csak is azok, melyek ezen ünnepek alkalmával sz. Lászlónak fejénél és mind a két kezénél fel ajánltattak (mert ezek t. i. külön ereklyetartókban voltak egy oltáron kitéve, mint lejjebb hallani fogjuk); mert azok, melyek sírjánál, a testét borító lepelre tétetnek s felajánltatnak: legyenek akár gyertyák, akár fáklyák, kézbeli adományoknak tartatnak, s a kánokok közt egyformán elosztatnak, valamint más ajánlatok is, melyek ezen ünnepeken kívül sz. László ereklyéinél felajánltatnak. Magyarításom nehezebb helyeit azzal okadatokom, hogy ad utramque memoriam kifejezés nem ad helyes értelmet, ha mindjárt a szentnek kettős ünnepét, depositióját és translatióját is erre nézve magyarázatul felveszszük. Míg ellenben, mint láttuk, az utramque manum helyes értelmet ad, s felváltása palaeographiai okoknál fogva könnyen magyarázható. Hogy a dupleria alatt itt fáklya, kettősen fonott vastagabb gyertya, az orarium alatt pedig azon ruhalepel, melylyel a szent test borítva van, értendő, a glossariumok (mint Ducange) kétségenkívül helyezik. Nehezebb a manualia szó fordítása, miután ez a glossariumok szerint egyes számban „manuale“ csak kendőt, ruhát, többes számban „manualia“ kisebb szelid állatokat jelenthetne, mint bárányt sat; mi itt még ezen felajánlással sem hozható helyes értelmi viszonyba. Veszem tehát a maig divó stipendium manuale értelemben, mely sz. mise tartására kézbe szolgáltatott adományt jelent.

²⁾ Fejér Codex Diplom. Hung. X. IV. 18.

meg a tűz, bizonyára dicsőséges sz. László királynak érdeménél fogva és szentségének ereje miatt. Sajátságos csoda! és csodálatos századokra szóló esemény — úgy mond az okirat — hogy midőn a sekrestyében lappangó tűz minden eléghetőt megemésztett és *szent László fejének és ereklyéinek borítékait* folyékonyná felolvasztotta; akkor mintegy természetes erejét veszve vagy feledve, szent Lászlónak ereklyéit nem csak el nem égetve sér tetlenül megkimélte, de még csak be sem füstölte, érintetlenül hagyva, úgymond, valamint egykor Mózes csipkebokra a halandó szemeknek lángolni látszott, még is Isten ereje által, ki csodálatos az ő szentjeiben, el nem égett! ¹⁾

Ezen adat szerint tehát sz. Lászlónak nyilván arany vagy ezüst vagy ércz fej-ereklyetartója ezen alkalommal tűz által elolvasztatott volna. De hogy nem sokára ismét új ereklyetartója volt, mutatja az előbbinél nem kevésbé érdekes következő története.

Mintegy negyven év múlva ugyan is, Dominisi János nagyváradi püspöknek idejében, a ki Várnánál Ulászló királylyal elesett, 1443-ban Judica vagy is bőjt ötödik vasárnapján, mely azon évben aprilis hetedikére esett, történt — mint Hunyadi Jánosnak, Magyarország akkori kormányzójának Zrednai János titkára által írt egyik leveléhez Ivanich Pál megjegyzi ²⁾, — hogy a nagyváradi székesegyháznak két tornya közül az egyik hat óra tájban, ebéd idején ledőlt. (Értendő lévén itt t. i. az egyházi karimádságnak hatodik órája, mely déltájban tartatott). Volt pedig a torony alatt egy bolt ³⁾, vagy is boltozott sekrestye, melyben szent ereklyék, nevezetesen pedig *sz. László feje* és mind a két keze őriztettek s a nép által látogattak. ⁴⁾ Mivel pedig a mondott napon az egyházat és az ereklyéket nagy népsokaság látogatta, a templom öre vagy a sok látogató általi várakoztatása miatt kifáradva, vagy nehogy az ebédet elmulasztva sietségből nem tette szent László fejét vissza a szekrénybe, hanem egyszerűn a sekrestye azon oltárán hagyta, melyen kitétetni szokott volt, ha idegenek látogatták; és csak valami vékony takarót ráborítva ott hagyta ⁵⁾ bezárván a sekrestyét elment ebédelni. De alig hogy távozott, mintegy félóra múlva, bedőlt a mondott torony, s az alatta lévő sekrestye boltozatát szétrepesztve, egész falát földig szakította, a főt és többi ereklyéket, melyek a sekrestyében voltak, romokkal s nagy kórakással betemetve. Azonnal lárma támad a püspök udvarában, majd az egész városban, ijedten fut a nép a várba; mert mindnyájan attól tartottak, hogy *sz. László feje* s más ereklyék oly nagy kötömeg ledőlése által porrá zúzottak. De az isteni gondviselés másképp rendelte. Mert midőn összezsúfolódott a népsokaság, a ki csak hozzá férhetett, mintegy ezer ember keze, a ledőlt köveket elhordani kezdték; hat órától (az az mintegy déltől) fogva folyvást dolgoztak a romokat széthányva, míg végre napnyugtkor nagy nehezen rájöttek az ereklyék helyére s az oltárra, melyen *sz. László feje* volt. Midőn pedig jajgatva s egymásnak panaszkodva a szent ereklyéket keresnék, a szekrényeket és ládákat nem csak öszvetörve de öszvezúzva találták, az ereklyéket azonban és legelől is *sz. László fejét*, azon a helyen, a hol hagyatott, ugyanazon terítővel betakarva, épen, minden sérülés nélkül fellelték. Sőt, a mi legnagyobb csodának látszott, fellelte közvetlen oly nagy kő állott, hogy emberi kar körül nem foghatta volna, s ez egy-maga az egyéb romokon kívül természetesen elegendő lett volna arra, hogy a *főt boríték-*

¹⁾ Az idézett eredeti szöveg szerint: etiam *thecas capitis* et reliquiarum ipsius sanctissimi regis in liquidum resolverit; ita tamen naturae suae vires ignis amisit, propriae virtutis oblitus, ut eiusdem reliquias ne dum de combustione servavit illaestas, imo nec aliqua fumositata tetigit.

²⁾ Kiadva Schwandtner *Scriptores rer. Hung.* II. 23. *Acta Sanctor.* Junii Tom. VI. 1715. *Pray Dissert. de S. Ladislao* 35. Podhraczký *Sz. László Historiája* II. 19. 25. 53.

³⁾ Az eredetiben *volta*, az olasz szerint, honnét a magyar bolt.

⁴⁾ In qua sacristia reliquiae Sanctorum et praesertim caput et utraque manus S. Ladislai conservabantur et ibidem a populo solebant visitari.

⁵⁾ Non reposuit caput ipsum ad locum seu armarium, pro eius conservatione deputatum.

jával (caput cum theca) együtt apróra összetörje. De Isten végzése szerint sem a nagy kö, sem a nagy faltömeg ledölése a főnek vagy a szent ereklye csontjainak semmi törést, de csak sérülést sem okozott. — Nevezetesen pedig sz. László két keze is vagy karja, valamint sz. Ágota azon karja, mely a török berohanások miatt az aradi egyházból az ottani káptalan által biztosabb őrizet végett a váradi egyházba áthozatott, a romok közül *ezüst borítékaikkal* épen kivétetettek ¹⁾. A mi midőn Istennek hálátadva megtörtént, a fennevezett püspök felvevén a főt karjaira, a többi ereklyét pedig másoknak átadva, a nép sokaságával napnyugta után még az nap szent körmenetet tartott a szomszéd egyházakba, dicsérve és magasztalva Istent, a ki így dicsőíti az ő szentjeit és dicsőíttetik általok.

De még egy századdal későbbben is, 1549-ben halljuk említettetni szent László fejereklyetartóját. Csak hogy ekkor már az okiratok és egyházi feljegyzések, a legendák és ajtatos hagyományok kegyeletes hangja helyett csupán a hitujítók gúnydalai emlegetik.

A Bornemisza Péter által összeszedett és Detrekő várában 1582. kiadott énekek ²⁾ egyike immár így énekel felőle:

Az Christus mondgya, iertec en hozzam,
Mit futunc Romaban, Bodog Asszonyhoz Coloniaba,
Onnet a nagy Agba bolcsos helyekre,
A szent Jakobhoz a Compostellaba,
A kinec nintsen annyi koltsege,
Mennyen csak Batara avagy Kassára,
Avagy Váraddá, avagy csak Darnóra.
— — és tovább — —

Oly igen feltem, az Töröc Csaszar
Meg ne iargalna Sz. László lovát ³⁾,
Fogva ne vinné sok — papiát,
Az kie kerengie szép koporsoiát, ⁴⁾
Szent László feiét ti imádgýatoc,
Szepen *ezüstbe befoglaltatoc*,
Olaj az teste, mind azt mongyatoc.
Tállyán ez kele uj esztendőben,
Ezer öt százban, negyven kilentzben,
Hogy felebrüllyen minden Istenben
Senki ne éllyen mar tévelgésben ⁵⁾.

A gúnydal úgylátszik hatott. Szent Lászlónak, mint az ének mondja, *ezüstbe foglalt feje* nem sokára veszőfélben volt. Mert a mi a tatárjárást és töröködülést elkerülte, mit az elemi csapások, a tűz és időfoga megkiméltek, az, itt is másutt is, vallási villongások és belháborúk által enyészett el!

Így történt sz. László fejereklyetartójával is. 1565-ben ugyanis Zápolya Zsigmond János engedelmével, megegyezésével-e vagy épen egyenes parancsára-e? Sz. László sírja a nagyváradi székesegyházban feltörtetvén, a szent király csontjai csúfosan széthányattak ⁶⁾. Ez alkalommal tűnt el onnét úgy látszik sz. László fejereklyetartója is. Ka-

¹⁾ Integra simul cum ipsorum thecis argenteis.

²⁾ Enekek három rendbe külömb külömbfelec 187. és 193. lap.

³⁾ Érti sz. László ércszobrának lovát.

⁴⁾ Oláh Hungaria 71. írja, hogy sz. László (v. Zsigmond király sírjánál?) éjjel nappal egymást felváltó kar által zsolosmák mondattak, Zsigmond alapítványánál fogva.

⁵⁾ E vers szerzőjének Horvát András tállyai prédikátor tartatik.

⁶⁾ Sz. Lászlónak Esztergomban lévő egyik ereklyéje mellett következő egykorú, úgy látszik Oláh

tona határozott adata szerint Napragyi Dömötör erdélyi püspök azon protestánsok kezéből váltotta volna meg, a kik sz. László sírját 1565-ben feltörték. Napragyi azután az erdélyi püspökségből, ennek eltörlésével, kiesvén, vitte magával a sz. király ezen fejedelemségét Győrbe.

Kevésbé eltérőleg, de kevésbé is határozottan értesít e felől Hevenessi, hogy t. i. már Erdélynek Magyarországtól elválásakor vitetett volna el sz. László fejedelemség-tartója Gyulafehérvárra. Hasonlóan, csak hogy részletesebben tudósít Telekesi egri püspök, hogy Napragyi előre látván már az erdélyi zavarokat, s az eretnokség terjedését, úgy mond, valamint a sz. László által épült híres nagyvárad egyháznak lerontását, (mint ez Rákóczy György által véghezvitetett, ki a várad erősséget építteté a templomból, kiásván onnét a magyar királyok tetemeit), — Sz. Lászlónak tiszteletreméltó fejét már előbb magához vette; midőn Erdélyből Győrbe ment oda is magával vitte, s halála előtt kincseit és ezüstjét a Boldogságos Szűz ottani egyházának hagyta ¹⁾.

Akárhogy is legyen ez, annyi kétségtelennek látszik, hogy a nagyvárad egyháznak a hitújítás alkalmával elfoglalásakor juthatott sz. László ezen fejedelemség-tartója akár Erdélybe a Gyulafehérvári székesegyházba, akár pedig idegen kézre, melyből Napragyi vagy már előbb más valaki által kiváltatott, és így hozatott a Gyulafehérvári egyházba. Hol midőn a hitújítás által ugyanazon veszély fenyegetné mely előbb Nagyváradon, innét vitetett át Napragyinak a Győri püspökségre átmenetével Győrbe. Hogy az előbbi feltevés, mely szerint egy ideig e kincs idegen és kegyeletlen kézben járt,

Miklós esztergomi érsek által írott hártyaokmány beszéli: A. D. 1565. 22-a. Junii Sepulchrum Sancti regis Ladislai Varadini, permittente ac iubente Sigismundo Joanne, Joannis regis filio, effractum est. Ossaque eius ibi inventa, post multa ludibria, disiecta sunt. Quo tempore, casu quodam in Templum veniens V. Benedictus Zegedi Canonicus S. Stephani de Promontorio Varadiensi, hanc partem reliquiarum eiusdem divi regis occulte abstulit, eamque magnifico D. comiti Andreae de Bathor donavit, idemque D. comes anno 1566, die 2-a Junii Ecclesiae Strigoniensi dedit conservandam ad honorem et gloriam nominis divini, cuius praeclarum organum dum viveret S. Ladislaus exstitit. Domine Jesu Christe vindica iniuriam Sancto Tuo illatam. Lásd Katona Hist. crit. XXV. 96, és Kemp levelét Podhraczkynál Sz. László Historiája II, 44. és 48.

¹⁾ Mindakét tudósítás olvasható a Bollandistáknál Acta Sanctorum Junii Tom. VI. Antverp. 1715. 261—3. lap, hol Sz. László életéhez Janning Konrád ezen fejedelemségről általa összeszedett tudósításokat közli. E végett, mint írja, 1700-ban Bécsbe utazott s onnét Győrbe, hogy ezen ereklyét láthassa; valamint felkérte Cseles Mártont és Hevenesi Gábort Jézustársaságbeli társait, hogy az ezen ereklye átvitelének történetéről értesítsenek. Ezt teljesítik a nagyvárad Jézustársaságbeli házfőnököknek, részint pedig Telekesi István, egri püspöknek egykori győri kanonoknak s nagyprépostnak tudósítása nyomán. Hevenesinek effelől szavai: dum Transsilvania fuit avulsa ab Hungaria (mit Podhraczkynál, midőn e helyet Sz. László Historiájában II. 53. idézi, nem az első elválásakor, de Martinuzzi György halála után 1556. vél történetnek) translatum Albam Regalem (nyilván Juliam kellene lenni), ubi cum ob Turcarum infestationes tuto, satis loco non esset, anno 1600. Jaurinum deportatum et venerabilis capituli eiusdem loci concreditum est fidei; atque etiam nunc ibi asservatur ac pie colitur. Telekesi tudósítása szerint (u. ott). Demetrius Napragyi praevicens futura disturbia Transilvanica et ob invalescentem haeresim, eversionem famosi templi B. M. Virginis Varadini a S. Ladislao exstructi, quod etiam factum est per Georgium Rákótzi, qui ex hoc templo propugnacula et arcem Varadiensem exstruxit; effossis illic divorum Regum Hungariae reliquiis, Venerandum caput S. Ladislai iam ante ad se receptum Demetrius (t. i. Napragyi) e Transsilvania excedens, secum asportavit, ante suam mortem totum suum elenodium et argenteriam templo B. Mariae Virginis in coelos assumptae consignavit adhuc in vivis, qui etiam Jaurini mortuus in eadem ecclesia sepultus iacet. Lásd szinte Topographia Magni Regni Hung. és Syllabus Praesul. Jaurienensium 57. V. ő. Pray Dissert. de S. Ladislao 40. A Napragyi általi áthozatalra vonatkozó adatokat vagy okmányokat azonban, valamint már Podhraczkynál számára hasztalan kereste Tót győri kanonok és Czéh János a káptalani és püspöki levéltárakban; úgy ezen alkalommal sem sikerült feltalálni; ámbár Püspök ő méltósága s a ft. káptalan engedelmével Ráth Károly ismeretes szorgalmával szives volt azt számomra keresni; mi közt azonban csak későbbi két más adatra akadt, mit alább közlök. Podhraczkynál (L. László II. 50.) mondja Tót kanonok, hogy valószínűleg akkor enyészett el, ha volt ily régiebb okirat, midőn 1809-ben a francia ostrom alatt a püspöki levéltár egy része elégett. Telekesi tudósítása mégis arra mutat, mintha ő sem ismert volna ily okiratot.

mégis valószínű, tanúsítja azon körülmény, hogy a mellszobor fején összetört s részben úgy látszik hiányzó koronát Napragyi püspöknek 1600 ujittatnia kellett, mint a korona belső karimáján lévő felirat: *Eppus Napragi Pragae renovari curavit. a. d. 1600* és az újabb idom is mutatja. Miután a régi koronából csak egyes kisebb részleteket lehet észrevenni a Napragyi által készített koronán, mint alább műleírásában látni fogjuk, drágakövek helyét is álkövek, úgynevezett csehüveg, helyettesítik; ez nyilván arra mutat, hogy az összetört korona egy része és drágakövei idegen kézen elvesztek, mielőtt az ereklyetartó Napragyi püspök birtokába került.

Az adáz kor nyugtalanságai közt azonban Győrben sem volt még egy ideig biztos és állandó helye. Már Napragyival, ki gyakran biztosabban lakhatott sümegi várában mint sem Győrben, szinte ott lappanghatott egy ideig. Bizonyos, hogy Telekesi mint győri nagyprépost és püspöki helynök 1683-ban a törökháború alatt épen sz. László napján kénytelen lévén menekülni, az egyház levéltárával és kincseivel sz. László ezen fejklyetartóját is magával vitte, s vele másfél évig bujdosott, majd Sopronyban, majd Bécsujhelyt, majd Borostyánkővárában, majd Lékán és Kőszeghen, mig Győrbe szerencsésen visszakerült ¹⁾.

1700. óta azonban — s meg lehet már jóval előbb is — sz. László ezen fejklyéjét régi mellszobor herma alakú ereklyetartójában Győrött folytonosan az egyházban köztiszteletre kitéve találjuk. Így tudósít már erről Janning Konrád jesuita Boland nagyszerű munkájának „Acta Sanctorum“ egyik folytatója; ki e végett, hogy sz. Lászlónak általa kiadott életében ezen fejklyéről is bizonyosat írhasson, Antwerpből Győrbe utazott, s mint mondja a még régi művű ezüst mellszobrot az egyházban kiállítva s ajtatosan tisztelve találta ²⁾.

De a mint a XVII-dik század végén és XVIII-dik elején a nvárad püspökség és káptalan helyre állítatván, tudomására jött, hogy sz. László fejklyetartója Győrött létezik, azonnal visszaadását sürgette. Luzsinszky prépostot e végett Győrbe küldve. S mire ennek fogamatja nem volt, ismételve levéllel is megkereste a győri káptalant; mint a nagyvárad káptalannak 1715, jul. 19-én kelt, s a győri káptalan levéltárában lévő eddig kiadatlan levele mutatja, melyben a győri káptalan újra sürgettetik a sz. ereklye kiadására ³⁾, melyet, úgy mond, eddig csak mint zálogot tarthatott magánál, de

¹⁾ Lásd Telekesi leírását Károlyi Speculum Eccles. Jaurin. 16. és Podhraczký i. h. II. 54.

²⁾ Acta Sanctor. Junii. Tom. VI. 261: Profectus ego — mond Janning — iterum Viennam Austriae indeque excurrans in Hungariam, inveni Jaurini in ecclesia cathedrali sacrum caput S. Ladislai regis decore ornatum, — és: vidi ego Jaurini saepe dictum sancti regis caput in cathedrali ecclesia religiose et decore servari, inclusum in busto argenteo non recentis operis, in cuius vertice aperitur ostiolum rotundum, per quod calvaria conspicitur (lásd alább leírását), atque etiam permittitur illi a venerabundis osculum dari. Ugyanekkor szólítja fel Cseles Márton és Heveneszi szerzetbeli társait a fenebbi adatok közlésére.

³⁾ A győri káptalan levéltárában VI. fők, 2 esomag, 1. szám Ráth Károly tagtársam szivessége által számomra kikutatva; melyet mint eddig ismeretlent egész terjedelmében közlök. Úgy látszik, hogy ez volt azon megkereső irat, melyre Tóth József győri kanonok levele is vonatkozik (Podhraczký Sz. László Hist. II. 49.) s talán csupán hibából mondatik ott 1725. Jul. 19. keltnek. Illssmis, Rdssmis, et Adm Rdis Dominis N. N. Lectori, Cantori, et Custodi, caeterisque dictae Ecclesiae Jaurinensis Canonicis. u. fratribus in Christo Nobis Colendissimis. Per Comaromium Jaurinum. Illmi, Rdssmi, et Adm Rndi Dni, Fratres in Christo Nobis Colendmi, observandmi. Salutem, obligatissimorumque Seruitiorum nostrorum Commendationem. De dato diei 30-mae Mensis Praeteriti ad nos exaratas Praetiar Dnaonum Vrarum Literas condecanti cum honore percepimus, ex quibus intelligimus, quod Rndmo Dno Praeposito Luzinszky, qua a nobis credentionato, ad certam, eamque amicam Requisitionem, propter Absentiam nonnullorum e gremio sui Dnorum, genuinam Resolutionem dare non valuerint; cum autem Requisitio illa, utpote in Sacro illo Pignore a Nobis pridem sollicitè quaesito, et nunc feliciter adinuento fundata, longiorem moram trahere non pateretur, verum ad priorem ac a se fundatum redire Locum deberet; Ideo Illmas et Rndmas Dnaones Vras honorifice, simul ac fiducialiter

hozzá adja, hogy ellenkező esetben, ha t. i. vissza nem adatnék, kész e végett a fejedelemhez is folyamodni.

A győri káptalan azonban, valamint már az előbbi felszólításra kitérőleg azzal válaszolt, hogy valamennyi tagjai nem lévén jelen, a tárgyba nem ereszkedhetik; úgy az utóbbira is tagadólag válaszolhatott; mert 1750-dik april 2-dikán Kovács Pál nagyvárad kanonok ez ügyben újra kiküldve Győrbe érkezett, nagyvárad püspök gróf Forgách levelével a győri püspökhöz, s ezzel valamint szóval a püspöknél és káptalannál újra szorgalmazta az ereklye kiadását. De a káptalan ismét tagadólag válaszolt. Határozata körülbelől így hangzott: Ha úgy amint ország és világ tudtára a szentnek teste Nagyváradra az angyalok által vitetett, a fő is csodáson átvitetnék, akkor a káptalan ugyan ennek ellen nem állhatna; máskép e kívánságot soha sem fogja teljesíteni ¹⁾.

Csak 1775-ben sikerült végre a nagyvárad káptalannak annyit utolérni, hogy gróf Kornis Ferencz nagyvárad nagyprépost által gróf Zichy Ferencz győri püspöktől sz. László koponyacsontjából egy kis részecskét megnyerhetett; mint báró Patachich Ádám nagyvárad püspöknek ezen évben kelt okmánya tanúsítja, melyben engedelmet ad székesegyháza káptalanának, hogy ezen ereklyét köztiszteletre kitehesse. A püspök azonban ezen okmányban sem mulasztja el egyháza jogát sz. László ezen egész ereklyéjére világosan kimondani ²⁾.

1763-dik esztendőben június 28-dikán történt nagy földindulás következtében, mely Magyarországon, nevezetesen Komáromban nagy pusztításokat okozott, annak hála emlékeül, hogy Isten Győr városát nagyobb veszélytől megóvta, szent László napjának ünnepélyes egyházi menettel való megülvése határozottatott, mely alkalommal sz. Lászlónak ezen fejkereklyéje is a régi ereklyetartóban ünnepélyesen körülhordoztatik ³⁾.

A győri egyházban máskép ezen ereklyetartó úgy látszik már kiállítása óta a mellékhajó azon legfelsőbb oltárán állott, melyen legújabb időig látható volt. Így említi legalább már az 1767-diki egyházlátogatás jegyzőkönyve ⁴⁾, hogy az oltáron egy szekrényben állott; hol eddig csakugyan üveg szekrénybe helyezve volt.

Legújabbban ezen ereklyetartónak nagy műbecse is, nevezetesen a feléledt egyház-műrégészeti tanulmányok következtében felismerve lón és Győrnek jelenlegi buzgó

per has rursus requirimus, velint consolatorium de super Nobis quantocius responsum exhibere, ac Sacrum illud Pignus restituere, alias, pro tam diuturna ac solerti Eiusdem conseruatione debitas reponentes Gratias, suam etiam Mattem Sacratissimam humillime adire parati erimus. In reliquo Praetitulas Dnaones Vras diutissime saluas, et incolumes viuere, et vigere comprecantes, perseueramus Praementionatarum Dnaonum Vestrarum Varadini die 19-a Julij 1715. Serui et Fratres in Christo obligmi Capitulum Varadiense.

¹⁾ Podhraczký i. h. II. 50: „1750. die 2. Aprilis appulit Jaurinum Paulus Kovács Custos et Canonicus Varadiensis, qui litteras Episcopi Varadiensis Forgács adferendo, oraliter etiam, sicut Praesul litteratorie, obtestatus est Capitulum et Episcopum Jaurinensem, ut Cranium S. Ladislai Ecclesiae Varadiensis cederetur et restitueretur: cui negative responsum est, talibus circiter formalibus: „Si sicut Angelorum ministerio Corpus Sacrum Varadinum delatum esse Hungaria, et Orbis novit: ita, virtute Divina Cranium transferetur Varadinum, tunc Capitulum quidem obstare haud posse, alias vero ad hoc petitum nunquam accessurum.“

²⁾ Podhraczký i. h. II. 73: Insignem ex inferiore pretiosi illius Depositi ad Ecclesiam hancee nostram Magno-Varadinensem alioquin pertinentis, et in praefata Jaurinensi Cathedrali tantisper asservati, Capitulis videlicet S. Ladislai, quae gutturi adhaeret, parte, Reliquiam impetrasset.

³⁾ Podhraczký i. h. II. 51.

⁴⁾ Ráth Károly szivességéből közölve: Visitatio Canonica 1767-ből. A győri káptalan sekrestyéjében Arca 23. fasc. 1. Nro. 2. 25. 1. Caput 4. De vasis et alijs Supellectilibus Sacris Ecclesiae Inventarium. §. 1. De iis, quae in Ara post Imaginem existente Armario reperta sunt. 1-o Cranium S. Ladislai Capiti argenteo affabre effigiato impositum, corona gemmata ornatum, collo catena aurea appensa: item in rubea sericea ligula pendulus unus aureus magnus, aureorum centum, in capsula argentea inclusus. Item alia capsula appensa ex argento deaurata pro condendis Sacris Reliquijs aptata, vacua. Est etiam cornu argenteum, ac deauratum ex eadem ligula pendens.

és műpártoló Püspöke Simor János ő méltósága a győri székesegyházbani úgynevezett Hédervári kápolnának régi idomáiban teljes helyre állításával, hazánk fia Aradi Lippert József műépítész mesteri tervezete szerint, megfelelő izlésben, nagy műbecsű, márvánnyal, zománcz és faragványokkal diszesített úgynevezett ereklyeoltárt készíttetett számára, melyen most tartatik, oly díszszel, melynél díszesebben elhelyezve eredetileg is aligha volt!

III.

Szent László fejereklyetartójának hat századon át szóló történetét századról századra, időről időre előadva; átmegegyek már nevezetes történeténél nem kisebb érdekű régészeti és művészi becsének leírására.

Az egyházi középkori kisebb művészetnek, mint mondám, s mint az összefüggés végett itt röviden ismételve figyelmeztetnem kell, legnevezetesebb alakításai egyike éppen az e nemű fejereklyetartók: hermák, mellszobrok, vagy mint történelmi és nyelvemlékeinkben egyszerűn neveztetni hallók: caput, fej-ek voltak.

Bennök az egyházak egyiránt legbecsesebb kincset, nemzeti és védszenteik főereklyéjét, a legnagyobb műremeket, s az arany- és ezüstenél, drágakő- és zománcznál fogva, melyből készült és mely diszíté, a legértékesebb, legdrágább tárgyat bírtak.

De éppen ezért, ámbár mint mondám nemzetek és országok, főegyházak és monostorok vetekedtek velök viszonyba hozott védszentjeik hermáit bírni, mint Aachen Nagy Károlyét, Parisi St. Chapelle Szent Lajosét, Prága Adalbertét, St. Denis Sz. Dénesét, Székes-Fehérvár Sz. Istvánét, Nagyvárad Sz. Lászlóét és száz meg száz más egyház számos más hermát, mind ebből mégis aránylag csak kevés maradt — mintegy hírmondóul; a nagy kincserték, melylyel kiválólag bírtak, oka lőn elenyészteőknek; s midőn, mint mondám, a műrégészet az egyes emlékek s okirati adatok nyomán nem oly rég először kiindult keresésekre és vizsgálatokra, alig talált hamarjában egy kettőt. Az azóta feléledt régészeti tanulmányok és folytatott vizsgálatok által élesedett szemeknek sikerült ugyan felfedezni még egyet és mást, régít s újabbat. De még jelenleg is az eredeti e nemű jelentékenyebb emlékeket majdnem ujjainkon, mint mondani szoktuk, lehet felszámolnunk. Elég legyen erre például felhoznom, hogy az egyházi ereklyetartók műkincseiben hazánknál meglehetősen dúsabb osztrák tartományokban csak egyetlen egy ily hermát azt is romjaiban ismerünk; és mi több, ez is valószínűleg — mint hallani fogjuk — tőlünk került oda; míg hazánk maig több ily emlékekkel dicsekedhetik.

Hogy azonban tárgyunkat műtanilag teljesen méltányolhassuk, adom mindjárt a tudomásra levő nevezetesebb hermák rövid ismertetését. Az összehasonlítás által, mely jelenleg, valamint egyéb tanulmányoknak, úgy a műarchaeológiának is alapja, leginkább tájékozhatjuk magunkat, sajátunknak régészeti műbecse meghatározásában.

Mint eddig ismeretes legrégebb ily emlék, mely már a IX-dik vagy csak X-dik századból származnék, sz. Candid hermája volna Franciaországban. A mű ezüstlemezből áll, mely fára van alkalmazva. A mellszobor haja, szakála, nyaklója arabesk ékitményekkel van diszítve. Kőtalapzatán, melyen állott, a szentnek martyrioma, szenvedése története domborműben állítatik elő ¹⁾.

Egykorú volna ezzel a viennei székesegyházban sz. Móricznak drágakövekkel s arany koronával diszített feje ²⁾.

Legközelebb állana ezekhez tudomásunkra egy ily XI—XII. századi hermá-

¹⁾ Blavignac Histoire de l'architecture sacrée 1853. 7. lap. és Violet-le-duc dictionnaire raisonné du mobilier. Paris. 1858. 216.

²⁾ Violet-le-duc i. h. 217.

nak romja a mölki monostorban Austriában. De erről, mint eredetileg valószínűleg sajátunkról, hazai hermáink során tüzetesebben szólok.

Több ily emlék ismeretes még a XIII-dik századból. A Saint-Germain-des-Prez-i apátság Franciaországban sz. Amand mastrici püspöknek fejét kapta volt 1266-ban ajándékuul Alfonz spanyol királytól. A mellszobor aranyzott rézlemezből készült, melyen az arcz zománczozva volt ¹⁾.

A párisi fényes St. Chapelle-ban létezett egykor sz. Lajosnak Szép vagy VI. Fülöp francia király által (1286. körül) ajándékozott arany mellszobra, koronával és drágakövekkel díszítve, melyben a szentnek agycsontja tartatott. De melyet jelenleg szinte csak régibb s újabb leírásaiból és rajzaiból ismerünk ²⁾. Ezek szerint a mellszobor arca arczkép (portraite) hasonlatossággal birt ³⁾.

Szerencsésebben fenmaradt ezen korból Nagy Károlynak fényes hermája az Aacheni főegyhazban. A mű ezüstből kiverve készült, dús aranyzással. A nyolczoldalú talpazatot, melyen a mellkép áll, feketébe játszó zöld zománcz borítja, rajta arany liliumvirágok domborodnak, az ismeretes francia czímerkép alakjában (francica, fleur de lis); mint az itt sajátunk összehasonlításául közlött ábrán látható. (1. szám.)

1. sz.

¹⁾ Bouillart Histoire de l'Abbaye Royale de Sainte-Germain-des-Prez. Paris. 1724. 315. lap. Rajza a 20 táblán.

²⁾ Kiadva Ducange-től: Joinville Histoire de St. Louis 1678, s újabban Violet-le-duc i. h. 218.

³⁾ Lásd az előbb idézetteket. Nevezetes, hogy Joinville-nél is Sz. Lajos kinézése hasonlóan iratik le, a bibliai hasonlattal, mint Sz. Lászlóé legendáinkban: Et vous promets — mond az ófrancia szöveg — que oneques si bel homme armé ne veis, car il parettoit par dessus tous depuis les espauls en amont.

Tagodban ékes, termetedben díszes

Válladtól fogva, mindeneknél magasb

mond a régi ének is Sz. Lászlóról legendája leírása nyomán.

A 33" magas mellképet hasonlóan czímertanilag idomított sasábrákkal mintázott öltöny födi, míg széleit vastagabb filigrán szegélyzi, mintegy 186 saphir, rubin, smaragd sat. drágakővel kirakva; melyek közt még több antik gemma található. Kitűnő becsű ezek közül nyolcz jelentékeny nagyságú kamea; rajtok részint római imperatorok, és matronák képei, részint mythologiai alakzatok és jelenetek vannak vésvé. Ügyes műkezelést tanusít különösen az arcvonalzat, a szakál és hajfürtözet alakítása. Az arc testszinű zománczczal vagy mázzal volt egykor bevonva, míg a haj az antik chrysocoma módjára, dúsan megaranyozva volt. A hagyomány szerint Nagy Károly testalkatára nézve hét láb magasságú lett volna, tehát szinte mint sz. Lajos és sz. László az emberi természetnagyságot felülhaladta; e mellett rendkívül nagy, erős fejjel, agygyal s arcvonásokkal birt. Mit a művész a természetnagyságot meghaladó colossalis alakítással minden tekintetben utánozni igyekezett. — A fej tetején nyiló fődélre van alakítva, mely alatt a szent király agycsontja alkalmaztatott. A főt, mint látni, több ágú korona köríti ¹⁾.

A St. Denisi monostorban Franciaországban szent Dénesnek a francziák apostolának Vendome apát által 1286-ban készült ékes mellszobra létezett. De mely már szinte elenyészett. Mert azon drágakövekkel és zománczczal diszített püspöksüveges arany fej vagy mellszobor, melynek múlt századi ábrája és leírása ismeretes, már is későbbi mű ²⁾.

Kölnben St. Kunibert egyházban Remete sz. Antalnak megaranyozott rézből alkotott, drágakövekkel és filigránnal diszített hermája ismeretes. Az arczon a testszinezés vörös, fehér és feketés zománcz maradványokban mutatkozik. A szobor vertmű, s a kifejlett román izlésnek XIII-dik századi korszakából való volna ³⁾.

A Hildesheimi domnak kincstárában ellenben a nagy művész püspök sz. Bernward XIII-dik századi, aranyozott ezüstből készült mellszobra, valamint sz. Oswald királynak domborművekkel diszes hermája maig őriztetik ⁴⁾.

Nagybecsű egy ily herma, ugyancsak a XIII-dik századnak elejéről ismeretes még a Fouldféle régészeti gyűjteményben Párisban. A mellszobor megaranyozott rézből áll; az alak bajszos, szakálos; a fürtök kétfelé szétválasztva vannak. Talapzatát domborművek ékesítik. A szobor remekműnek dicsértetik, de nem tudni többé sem azt hogy honnét származik, sem pedig hogy kit ábrázolt ⁵⁾.

A következő XIV-dik századból sz. Zsigmond burgundiai királynak — kinek teste Zsigmond királyunk által a nagyváradi egyházba hozatott — Lengyelországban Plokban létező mellszobrát ismerjük, mely 1370-ben készült, mint az alján olvasható gótbetűjellel felirat tanúsítja: Kasimirus Dei Gratia Rex Poloniae procuravit istud caput argenteum ad honorem Sancti Sigismundi. Sub Anno Domini MCCCLXX. A drágakövekkel diszített korona fején újabb, 1401-ben készült, alóla hosszú haj nyulik le, míg szakála két göndör fürtben válik szét. Az egyszerű öltönyt nyakánál drágakőagraf tartja össze, alól hármalevelű ékitmény köríti, mely felett a felirat áll, s ezen fölül ismét lilomékítmény körfoglalványt képez ⁶⁾.

¹⁾ Bock Reliquienschatz des Liebfrauen Münsters zu Aachen 1860. 51. lap.

²⁾ Felibien Description de Sainte-Denis en France 540. lap. III. képtáb.

³⁾ Bock das heilige Köln. st. Kunibert. 7. lap.

⁴⁾ Correspondenzblatt des Gesamtvereines der deut. Geschichts- und Alterthumsvereine 185. 4. sz. Beilage Beschreibung der in Dome zu Hildesheim ausgestellten Kunstschatze und Merkwürdigkeiten 40. és 38. sz. alatt; és King The Study-Book mediaeval architecture and art London 1859. II. 2. pl. 65.

⁵⁾ Violet-le-duc Dictionnaire du mobilier 217 hol rajza is látható.

⁶⁾ Kiadva Przewdziecky és Rastawiecky díszművében Wzory Sztuki Średnowiecznej w dawnej Polsce w Warszawie i w Paryżu 1858. Francia czim és szöveggel Monument du Moyen-age et de la renaissance dans l'ancienne Pologne, arany- és színnymatú képe P. p. lapjegy alatt.

Ugyancsak ott s ugyanezen korból maradt fenn sz. Márja Magdolnának hasonló hermája, mely szinte Kázmér lengyel király által készíttetett s egykor Stobnicán létezett. Ezüst mellszobor, női alakot képezve, aranyzott hajjal s fejét takaró kendővel. Rajta következő felirat olvasható: Kazimirus Rex Poloniae fecit istud in honorem Sancte Marie Magdalene MCCCLXX. a Piastok és Lengyelország saszímerével ¹⁾.

Számos érdekes ily mű emlékét tartotta fenn még szinte a prágai sz. Vid egyház kincstárának 1387-ből meglévő jegyzéke; mely szerint akkor a főegyházban sz. Vidnek, sz. Adalbertnek, sz. Márknak, sz. Orbán pápának, sz. Vinczének, sz. Zsigmondnak, sz. Gergelynek és sz. Rikárdnak megnevezett mellszobrán kívül, még 27 más meg nem nevezett ily herma létezett ²⁾.

A következő XV-dik századból ismernők még sz. Benedek mellszobrát, melyet 1401-ben János Berry herceg ajándékozott a St. Denisi apátságnak. Az ezüst mellszobornak feje aranyozva, többi része zománcozva volt; míg mellén antik agát gemmát viselt Domitián császár mellképével ³⁾.

Egy más ezen századi emlék Spoletoi sz. Gergelynek a kölni dom kincstárában fenmaradt ezüst mellszobra. Ezen kiűnő, nevezetesen az arcz természetű alakítására nézve remek herma, vertezüstmű, aranyzott hajjal; öltönye misemondóruhát ábrázol ⁴⁾.

A XVI-dik századból szent Conciusnak ezüst és szent Vinczének megaranyozott ércz szobra található a hildesheimi domban. Az első 1511 ben, a másik 1515-ben ugyanazon művésztől készült, mind feliratuk tanúsítja. Mind a kettő 14—15 hüvelyk magos ⁵⁾.

A sz. denisi szerzetesek által készült volna szinte a XVI-dik században (aprés

¹⁾ Előbb idézett helyen R. lapjegy alatt.

²⁾ Bock Mittheilungen d. Centralcommiss. 1859. IV. 238. közlöm itt az érdekes eredeti feljegyzést: Anno 1387. in sacristia inferiori:

Primo caput sancti Viti sine gemmis.

Caput sancti Adalberti cum infula et duobus zaphiris in summitate infulae, unus a parte anteriori et alter a parte posteriori et in pectore gemmam habens imaginem.

Caput sancti Marci deauratum cum infula gemmata et perlis, in qua infula deficit in parte posteriori unus lapis inter clipeos aquilae et leonis, et in summitate alii duo lapides et una perla a latere dextro.

Caput sancti Urbani papae cum infula papali cum gemmis et perlis, in qua infula deficit unus lapis zaphireus cum lectulo et in inferiori parte a dextris deficit unus lapis et a sinistris secundus, lectulis remanentibus.

Caput sancti Vincentii, dominus Imperator, ut refertur inventarium per dominum Johannem Arrepinum demum Cardinalem anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo nono, in festo Sancti Johannis Apostoli et Evangelistae factum, datum est atque dedit episcopo Meten, sed reliquiae ejus repositae sunt in quandam tumbam velut infra detumbis.

Caput sancti Gregorii confessoris cum infula papali cum gemmis et perlis cum apertura aurea, in qua est zaphirus sculptus admodum capitis pontificalis, et in summitate dictae infulae deficit zaphirus et una perla in media corona dictae infulae.

Caput sancti Richardi confessoris regis Angliae argenteum deauratum cum corona gemmata, in qua deficiunt tres lapides cum lectulis.

Caput sancti Sigismundi regis Burgundiae de puro auro cum duabus coronis, quarum una est pretiosior, quam dedit filia imperatoris marchonissa Brandenburgensis gemmis et perlis decorata, in qua corona deficiunt septem lectuli, quilibet lectulus cum tribus perlis et uno zaphiro, secunda autem est pretiosior quae in diebus dominicis ponitur super caput sancti Sigismundi.

Item una fibula auro deaurata pro pectorali sancti Sigismundi per eandem dominam data, habens undeviginti perlas, tres zaphiros, quinque smaragdos, septem palasios rubeos et sex diamantes sine omni defectu. Summa capitum XXVII.

³⁾ Felibien Description de St. Denis III. tábla 542. lap.

⁴⁾ Bock d. heilige Köln a kép és leírás 42. szám alatt.

⁵⁾ Correspondenzblatt f. Gesch. u. Alterthums-Vereine 1857. 4. sz. Beilage 667. sz. a.

le troubles de la Ligue, úgymond a feljegyzés) 14 márka ezüstből és más régi ezüstdarabokból sz. Hilár poitiersi püspök mellszobra, püspöksüveggel s egyházi öltönyben, dúsan megaranyozva és zománczozva, mellén antik agátkő agraffal, melyen Augustus császár képe volt vésvé ¹⁾.

De még a XVII-dik századból is vannak adataink, hogy hasonló fejereklyetartó hermák folyvást készítették. Így vétetett ki 1665-ben Péter martyr fejcsontja a sz. Denisi egyházban levő sírjából s megaranyozott zománczos mellszobrába tétetett ²⁾. A mű már késő renaissance ízlésre mutat; és még ezen ízlésben is, úgy emez, mint a következő században is készül egy és más; sajátságosan épen hazánkban is, mint sz. Istvánnak zágrábi és fehérvári fejereklyetartója, melyekről még lejjebb tüzetesen szólok. Ez tanúsítja egyszerűen, hogy ezen ereklyetartók hagyományos alakja még a legújabb időkig mintegy öntudatlanul fentartá magát a kézműben, a mint régibb ily mellszobrok újabban időről időre át is alakítottak; mint ez nevezetesen az eset volt már sz. Dénesnek felebb említett hermájával. De már ezek csak is az öntudatlan szokásos kézműnek inkább, mintsem magasabb művészi felfogásnak művei voltak.

Több ily és efféle herma is volna még tudomásunkra, és még több lappanghat ide s tova nevezetesen Olaszországban is, melynek efféle műkincsét a többi európai műirodalom kevesebb ismeri; és hol nevezetesen, úgy látszik egy hazai nyomunknál fogva is, hogy a legkésőbb időkig fentartotta magát ez ereklyetartók ezen alakzatának készítése is. De az a mi a többi felől nagyobbára csak mellékes felemlítésből vagy történelmi adatokból még ismeretes, annyira kétes, hogy általános megemlézésökből alakjokat meghatározni nem lehet. Így hallottuk felebb, hogy Arbeban már 1080-ban sz. Kristófnak hasonló ereklyetartója létezett; és a Sz. Orsolya egyházban is Kölnben még maig több ily herma léteznék; kilenczet említ még egy mult századi összeírás, épen akkor, midőn úgy látszik ezen mellszobrok már ott is enyésző félben voltak ³⁾. Míg szinte Kölnben a Gereon egyház hét ily szobra említettik ⁴⁾. Hasonlón a fenebbi hildesheimi hermákhoz számítható volna még szinte Sz. Cziczellének egy régibb de határozatlan korú ezüst hermája is ⁵⁾.

Az ereklyehermáknak ezen itt általam, tárgyunk alaposabb ismerete tekintetéből megkísértett első teljesebb összeállítása után azonban átmehetek már ereklyetartónk leírására.

Sz. László király ezen mellszobor alakú fejereklyetartója, melyet az I. képtábla kisebbített alakban fényképi levétel után híven előállít, vastagabb ezüst lemezről készült úgynevezett vertmű (opus propulsatum, argent repoussé, getriebene Arbeit); finomabb részleteiben itt-ott vésettél is vagy karczolásal (ciselur) dolgozva, nagyobb részt pedig zománczozal, aranyzással és filigrán művel díszítve. Súlya állítólag mintegy 14 font ezüst, nagysága: 2'2", az emberi természetes nagysághoz közeljár. Fölülről kezdve a leírást: a főt ékesítő korona, mint alakzatából észrevehető a többinél jóval újabb mű, legalább részben; amennyire t. i. a koronának nagyobb öt ága vagy levelei között

2. ábra.

észrevehető kisebb négy ága régibb, eredeti gót idomzatú, úgynevezett keresztvirágot tüntet elő. (Lásd a 2. ábrát). Ezen részletek tehát a régibb és valószínűleg eredeti korona maradványai volnának még, melyek az új koronára alkalmaztattak; míg ez utóbbi a XVII-dik század elején renaissance modorban, drágakövek helyett csehüvegekkel Prágában

¹⁾ Felibien Description de St. Denis pl. II. 538. és 430. lap.

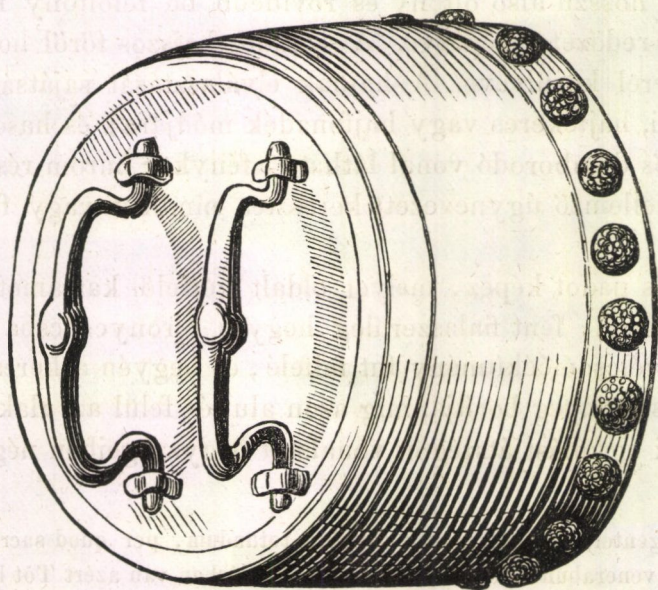
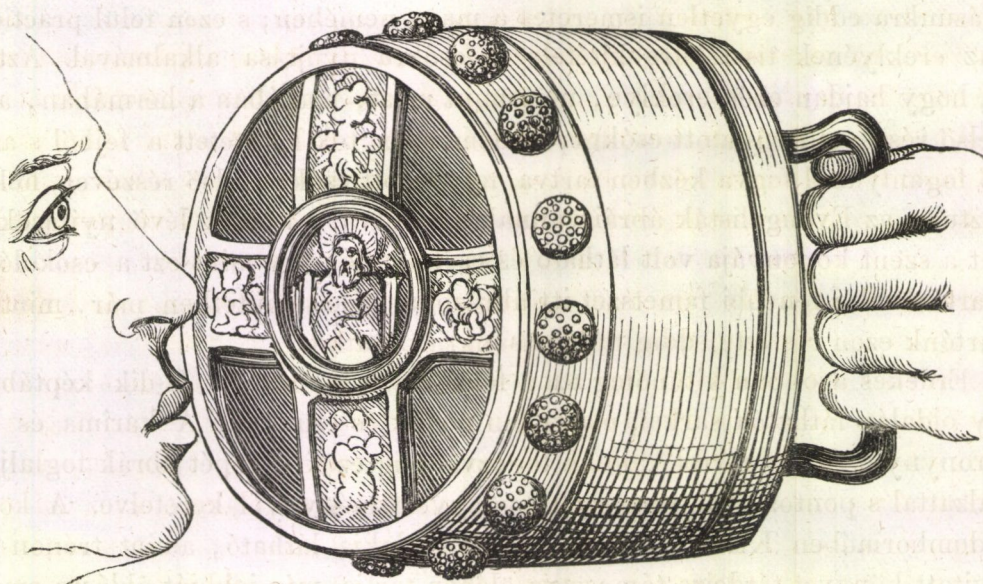
²⁾ Felibien i. h.

³⁾ Bock d. heil. Köln. St. Ursula 25. lap.

⁴⁾ u. ott St. Gereon 23. lap.

⁵⁾ Correspondenzblatt d. Gesch. u. Alterthumvereine i. h. 58. szám alatt.

készítettett Napragyi püspök által, mint a korona karimájának belsején olvasható felirat tanúsítja: Eppus Napragi. Praga renovari curavit. a. d. 1600. E felirat felett áll a püspök czimere bekarczolva: a pajzs aljából kinövő kettős esúcsos háromágú korona, melyben egy hölgynek derekán fölül alakja nő ki, jobb kezében egyenes kardot, hegyén csilaggal tartva. A pajzs felett püspöksüveg és főpásztori bot. — Nyilván tehát akkor, midőn ezen ereklyetartó Napragyi püspök által, mint a történeti részben láttuk, megmentett, a korona rajta összetörve vagy csak tetemesen megsérülve volt. S lehet, hogy ezen előbbinek töredékeiből készülhetett az egész újabb korona. Ámbár drágakövei s a gyöngyök, melyek azt díszíték teljesen elveszhettek, úgy hogy helyökbe színes üvegeket kellett alkalmazni. A korona alatt hátulról a főnek agy vagy koponyarésze fődő módra nyílik. Ez alatt a főnek üregében az itt 3-dik szám alatti képből előállított ezüst-tok látható. Ezen tokban foglaltatik sajátlag az ereklye: Szent László fejének felső része, az áll-

3. ábra.

kapezát t. i. kivéve ¹⁾. A csont rendkívül kemény és erős, s a felső fogsor nagyobbára

¹⁾ Janning Acta Sanctorum f. i. helyén leírván az ereklyét, kitűnik, hogy annak ő csak felső ré-

ép fogakat mutat. Midőn utólszor, legújabbán az új ereklyeoltárra áthelyeztetés alkalmával, a hermából ezen ezüst tok kivétt és felnyitott, egykét kis ezüstérem találtatott benne a fő mellett. Közülök a legrégebb Mátyás király korából való volt. Lehet hogy csak esetleg jutottak oda, talán valamikor felnyitása alkalmával beleesve.

Ezen belső ezüst toknak, — mely a mellszoborban nyakig ér és épen oly nagy és széles, hogy a leirt fő benne elfér, — alján kettős fogantyú látszik (lásd alsó része rajzát); míg felső részén, mely közvetlen a herma koronája alatti nyílás alá esik, egymást keresztben átmetsző és dombor ábrákkal diszített azon pántozás látható, melyet a II. képtábla fénykép után, természeti nagyságban állít elő. Ezen pánt alatt, melynek négy szögében háromszögű nyílások láthatók, jelenleg vörösselyem takaró vagy vékony párna van alkalmazva, mely közvetlen borítja az alatta lévő ereklye koponyáját vagy agycsontját. De ezen háromszögű nyílások alatt egykor valószínűleg kristályüveg lehetett, melyen át t. i. a szent fejének felső vagy is koponya része látható volt és csókoltatott. Azonban ezen egész belső ezüsttok is, mely a sz. király fejét magában tartalmazza, már annyiból is igen érdekes, a mennyire tudomásunkra eddig egyetlen ismeretes a maga nemében; s ezen felül practicusan kezelhető az ereklyének tiszteletre kitétele és csókra nyújtása alkalmával. Azt mutatja ugyan is, hogy hajdan ezen ereklye, nem mint most, magában a hermában, annak felnyitott felső részével nyújtatott csókra; hanem ezen tok kivétt a fejből s az alsó részén lévő fogantyúnál fogva kézben tartva, nyújtatott csókra felső részével, hol a pántokon Krisztus s az Evangelisták ábrái vannak előállítva, a köztök lévő nyílásokon pedig üvegen át a szent koponyája volt látható és csókolható; úgy mint ezt a csókoló arczczal és a kéztartásával a fenebbi fametszet itt ábrázolja. S e tekintetben már, mint mondók, ereklyetartónk ezen részlete eddig tudomásunkra páratlan.

Érdekes azonban kitűnőleg azon felső része is, melyet II-dik képtáblánk mutat. Négy oldalán láthatók sarkai, melyeken nyílik és csukódik. A karima és a pántok szélei horonnyal és hengerrel vannak tagozva, míg ezek közepét ábrák foglalják el, ismét vonalzattal s pontozott úgynevezett gyöngyékítménnyel keretelve. A középső téren vert domborműben Krisztus világmegváltói alakja látható, amint trónon ülve, bal keze a nyitott könyvet térdeire támasztva ölében tartja, míg jobbját áldásra emeli, lehajtott két végső s felemelt három első újjal a latin szertartás szerint ¹⁾).

Testét lefolyó hosszú alsó öltöny és rövidebb bő felöltöny fűdi; mind a kettő dús, de még nem törött redőzetet képezve. A szakálos bajszos főről hosszú hajzat ereszkedik vállaira, fénykörrel körülvéve. A hajnak elválasztását sajátságosan mintegy öt domborodó vonal képezi, hajtekeres vagy hajfonadék módjára; és hasonlóan majd négy, majd három, majd kettős domborodó vonal látható a fénykör három részén is, melyeknek itt talán a Megváltót jellemző úgynevezett keresztres nimbust vagy fénykört ²⁾ kelleni jelenteniök.

A trón hosszas padot képez, melyet oldalt kétfelől kartámot ábrázoló gót művezetű tákok vesznek körül, fent fialaszerűleg hegyes toronycsúcsba végződve, melynek oldalszögletein a levélsomóékítmény fut felfelé, és hegyén a keresztvirág áll. A trón padját idomított virágos szőnyeg borítja, míg azon alul és felül az alak háta s lába meggől kilátszó szőnyegnek egymást átszegőn vonalzott négyszögeiben négyeslevelű mustrát

szét látta: in cuius (busti argentei) vertice aperitur ostium rotundum, per quod sacra calvaria conspicitur, atque etiam permittitur illi a venerabundis osculum dari. De tévedésben van azért Tót kanonok (Podhraczkynál Sz. László Hist. II. 50. kiadott levelében), midőn szinte csak az ereklye ezen felső részét látván, azt írja: Reliquiae hae constant ex posteriori parte capitis, quod capucia presbyterorum, dum illa apponunt occupare solent, eiusdem circiter magnitudinis, ex puris ossibus absque cute.

¹⁾ L. Ipolyi Deákmonostori Basilika. 101. lap.

²⁾ L. Ipolyi Deákmonostori Basilika. 102. lap.

látni. A háttérben hasonló keresztvonalzatú, s ezek közt több levelű virág- vagy rózsalak (rosette) mustrával képezett szőnyeg terül el.

Ezen középső kép körül négy oldalt félkörös s levélalakzatú keretszegélylyel s az előbbihez hasonló mustrázott háttérrel a négy evangélista jelvényes alakja látható. Mind a négy kezében mondatszalogot tart, melyen nagyobb gót betűkkel az illető evangélista neve áll. Így jobb oldalt véve **S. MARCUS**: szárnyas s fénykörös térdelő ifjú vagy angyal alakja, dús redőzetű hosszú öltönyben; lent kis oroszlán ábrája vehető észre. A felfelé következő ábra: térdelő, szárnyas, hosszú öltönyű alak, hasonló az előbbihez, csak hogy az emberi vagy angyali fő helyett, fénykörös oroszlánfővel. A kezéből felfolyó mondatszalagon **S. MARCUS** olvasható. Az előbbihez ismét mindenben hasonló, csak hogy bikafővel és fénykör nélkül előállított harmadik alaknak mondatszalogján a **S. IULIUS**, s az előbbiekhez szinte hasonló negyedik sasfővel képezett alaknak mondatszalogján **S. IOHANNES** áll.

Az egész előállítás gyöngén domborodó vertműben készült, s a vésetnek vagy karczműnek (ciselirozásnak) nyomait csak itt ott lehet rajta észrevenni, hol a véső a finomabb részletek kiemelésében után segített, mint például a sas nyakán, tollazatán sat.

A műkivitelre nézve a középső ábra nem épen sikerültnek mondható. A rajz gyarlóságát szembe tüntetik a görbe vonalok, az aránytalanság a trónban s az áldó kéz nagyságában, ámbár ez itt képünkön részben a fényképezés ismeretes hibájának róvható fel. Annál feltűnőbb a mellékalakok könnyed, helyes sőt szép rajza és kivitele. Mi a műjellel azonossága mellett annál feltűnőbb; mintha csak nem ugyanazon kéz készítette volna ezeket s amazt. Lehet hogy a középső kép nem sikerültével, a többinek kivitelével talán más művész bizatott meg; vagy hogy csak az utóbbiakra nézve az ötvös jobb mintákkal volt ellátva. Feltűnő az is, hogy a műjellel a későbbi gót idomzatú trónon kívül, még meglehetősen korábbi s nevezetesen a román merevebb gyakorlatra mutat, mint ezt például, még régibb pecsétnyomóinkon is látjuk ¹⁾. Félreismerhetlen rajta a tipikus előképek, schemák, minták szerinti jelvényes alakítás, a feszes merev alkat; de mely mégis némi méltóságot sőt ünepélyes fenséget mutat ²⁾.

Az előállítás jelentése egyébiránt világos. A középső kép, mint láttuk, Krisztust mennyei dicsőségében trónolva, mint világbirót állítja elő, baljában könyvvel, jobbával áldva választottjait a szenteket, mint a milyennek szinte ereklyéje fölé van alkalmazva. Ezen mennyei dicsőségére vonatkozik a fényes uralkodói trón, a díszes, szőnyegzett háttér; nyilván szinte mint mennyei országának fényes királyi csarnoka, terme vagy hajléka felfogva. Erre vonatkozik a négy mellékkép is, mely a négy evangélistát jellemző jelvényes alakban állítja elő. Az V-dik század óta ismeretes az egyházban az evangélistáknak cherubim-alakbani előállítása, mint ezek az ó- és ujszövetség könyveiben, nevezetesen Ezekiel prófétának és sz. Jánosnak látásában ábrázoltatnak ³⁾; hol az Isten trónját vívő cherubok angyali vagy emberi, oroszlán, ökör vagy bika és sas arccal jellemeztetnek. Így jön rendesen elő ezentúl a középkori előállításokban is, sőt mint tudjuk maig, Máté képe mellett szárnyas emberi vagy angyali alak; Márk mellett szárnyas oroszlán, Lukács mellett bika vagy ökör, János mellett sas. Gyakran azonban csak e négy állat ábrája jelenti jelvénykép a négy evangélistát. Az ábrázolás mint ismeretes, azzal magyaráztatik, hogy Máté evangéliuma Krisztus emberi születésével, Márké

¹⁾ Lásd például a Titelit, Történelmi Tár. Jerney a káptalanok II. 54. szám kép. V. ö. Ipolyi Deákmonostori basilika 102. lap. 9. jegyz. és 105. lap. és Beiträge zur Siegelkunde Ungarns Mittheil. d. Centralcommiss. IV. különnyomat 11. lap.

²⁾ Ezenkori műábráink jellemét bővebben tárgyaltam Deákmonostori Basilika című művemben 109.

³⁾ Ezechiel I. 10. és 26. v. Apocal. IV. 6. és 7. v.

a pusztával, mely az oroszlán laka, Lukácsé a barmokat áldozó főpap Zachariással kezdődik, míg Jánosé emelkedettségénél vagy a Sz. Lélek kitűnő sugallatánál fogva a sas röptéhez hasonlít ¹⁾).

De ritkább és nevezetesebb azon eset, midőn mintegy azonosítva, az evangelistának emberi de szárnyas testén az angyal-, bika-, oroszlán- vagy sas-fő látható ²⁾). S épen így látjuk nevezetesen sz. László ereklyetartója ezen képén is. Nehezebben volna képünkön megfejthető az, hogy a sz. Mátét jelző angyali alak mellett, ezen felül lent a háttérben még egy kis oroszlán alakja is látható. Sem sz. Máténak rendes előállításain máskép ily oroszlán nem szokott előjönni ³⁾); sem az oroszlán alakjának egyházi dús symbolikája nem ismeri ezen helyzetben jelentését ⁴⁾). Ha csak talán nem Sz. Máté legendájára vonatkozva, e szerint azon szörnyeket vagy sárkányokat jelentené, melyek ellen a szent kiküldve, azok lábai mellett elaludtak ⁵⁾).

A négy evangelistának vonatkozása a középső képre egyébiránt szinte világos. Valamint a dicsőségben uralkodó istennek trónját az ő szövetségben a cherubok tartják és környezik, úgy Kristusnak trónját az ujszövetségben az evangelisták, mint a megváltás hírnökei és terjedésének eszközei. Így jön az elő számtalanszor a középkori műemlékeken előállítva. Nevezetesen hasonló ehhez régibb keresztjeinken, keresztükön s a pacificalékon, kézikereszteken, mint a Taksonyin, számos Szepesin sat. — Hol a kereszték négy ága végén képzett hármaskörben láthatók az evangelisták jelvényei; és részint a kereszttről lehangzott evangéliom terjedésére, részint Krisztusnak a keresztfán is kitűnő istenségére vonatkoznak.

De világos az egész kép vonatkozása a szentre s annak ereklyetartójára nézve is: Krisztus dicsőségében, menyországában az evangelisták által körülvevett trónon székelve áldja a választottat, a szentet. Így jön ez elő gyakran a középkori ereklyetartókon, mint például Szent Castor kardessi ereklyeszekrényének tetején ⁶⁾, és Sz. Osvald királynak fenebb leírt hildesheimi fejereklyetartó ezüst mellszobrán ⁷⁾; hol szinte a négy paradicsomi folyó mellett a négy evangalista képe is látható. De már ezen négy paradicsomi folyó is itt jelvényileg, a mennyire hasonló Istenországa terjedését jelenti, szinte egyértelmű volna az evangelisták jelentésével ⁸⁾).

Tovább folytatva ereklyetartónk leírását, előttünk áll maga az arcz. Első tekintetre meglátszik rajta a modoros munka, nevezetesen a haj és szakálnak kezelésében, mint az a hajszálak merev rendszeres vonalzásában s a bajsz végei csigaalakú tekercei-

¹⁾ Hieronymus Contra Jovinian. Durandi Rationale VII. 44.

²⁾ Didron Manuel d'iconographie chretienne Grecque et Latin. Paris 1845. 308. Menzel Christliche Symbolik. I. 261.

³⁾ Menzel Symbolik I. 261. és II. 114.

⁴⁾ Heider Ueber Thier-Symbolik u. d. Symbol des Löwen in der kristlichen Kunst. Wien. 1849. s. Archaeol. Notizen Physiologus.

⁵⁾ Menzel Symbolik II. 114.

⁶⁾ Organ für die Christl. Kunst 1858. 172.

⁷⁾ King The Study-Book of Mediaeval Architecture and Art II. 65.

⁸⁾ Így mondja Menzel is Symbol. I. 260. Das von Ihren (t. i. Evangelisten) niedergeschiebene Wort ist ausfluss der Gottheit selbst, daher werden sie in den ältesten christlichen Bildwerken mit den vier Flüssen des Paradieses verglichen, und als vier Flüsse dargestellt, die aus einem Felsen fliessen. Hasonlón Crosnier Iconographie Chretienne. Paris 1818, 177. C'est une magnifique pensée du moyen-âge, de réunir dans un même tableau ou de mettre en regard les quatre fleuves du Paradis terrestre, le quatre grands Prophètes, Daniel, Jérémie, Isaïe et Ezéchiël, et les quatre Evangelistes.

Les quatre fleuves portaient dans les jardins d' Eden la fertilité par l'abondance de leurs eaux; les plantes et les arbres de ces vastes jardins puisaient sans cesse de nouveaux sucres et une nouvelle vigueur dans la fraîcheur de ces eaux salutaires. Les quatre Evangelistes sont aussi les quatre sources fécondes qui doivent arroser l'église pour faire germer toutes les vertus, dont le Seigneur nous a donné l'exemple.

ben mutatkozik, valamint a merev szem- és száj- alakításon egyiránt észrevehető. Ezen merevség a középkori művészetnek, különösen előbbi bizanci és román korszakában, kezdve már a hasonló mozaik alakításoktól, a nagyszerű és fenségesnek eszméjét igyekezett gyakran ily ügyetlenül is előállítani. Mellszobrunkon azonban ezen felül még magának az arcz izmainak azon durva, sőt elijesztő torzvonalzata, nem annyira a herma eredeti művészenek hibája, mint inkább a későbbi ujítások ügyetlenségének tulajdonítandó. Eredetileg ugyan is, míg az efféle mellszobronkon a haj és szakál rendesen aranyozva volt, a régi ünnepélyes chrysocoma módjára, addig az arcz testszint utánzó zománczczal, vagy színes mázzal volt befuttatva; mint ennek nyomait fenebb Nagy Károly és mások hermáin még látjuk. Csak midőn később sz. László mellszobráról is ezen testszínű zománcz lepattogott, vagy kicserepedett, rontotta el az arczot úgy látszik azon aranyműves véssője, kinek azt javítania kellett volna; mit az ismételt úgynevezett símított aranyzás, mely itt épen nem volt helyén, még inkább eléktelenített. Egy ily aranyzás pedig nem rég, 1850-ben is érte. S erre vonatkozik csupán a mellszobor egyik ujításának bekarczolt német felirata is „Hauser Renovirt 1850, 24. juli.“ Eredetileg midőn még az arczot testszin, a szemeket és ajkakát pedig megfelelő színű zománcz fedte, az arcz mai torz kinézése helyett a mű- és korizlésnek jobban megfeleltetett.

A nyak egyedüli ékességét jelenleg csupán egyszerű domború ezüst abroncs vagy gyűrű képezi; mely eredetileg lehet szinte jóval díszesebb volt. Ellenben a vállt és mellrészt mintegy díszes királyi öltöny módjára, dús mintázatú és színezetű zománczozat filigránműbe foglalva borítja. A tagozást ezüst vertműben erősen kidomborodó harántos vonalak képezik, melyek egymást jobbra balra átszelve csürlődés (rhomboidalis) négyszögalakokat, lent és fent pedig, hol csak egyfelől metszik egymást át a vonalok, háromszögeket ábrázolnak. Mindezen négy- és háromszögterét, kivéve egy középsőt, egymáshoz egészen hasonló mintázatú zománczozat borítja.

Maga ezen zománczmű régi hazai zománczkészítési gyakorlatunkra nézve igen érdekes lévén, amennyire eltér a zománczozás közönségesebb nemeitől, helyén lesz itt magyarázatául eleve általában a zománczozás gyakorlatával megismerkednünk.

Zománcznak (electron, encaustum, email) nevezzük általában a fémsavakkal színezett átlátszó azon üvegfoliadékot, mely fémre: aranyra, ezüstre, rézre sat. de egyiránt üvegre is és agyagművekre forrasztható. Ennek a középkorban ismeretes nemei voltak:

A *borított* vagy *kérges zománcz* (encaustum incrustatum), mely kétféle, 1-ször az úgynevezett *befoglalt* vagy *sejtes zománcz* (email cloisonné, Zellenschmelz), midőn a fém-arany-, ezüst- sat. lapon előállítandó képnek vázát a lapra ragasztott vékony finom fém lemezek képezik, s az ezek közt keletkező hézagok és térek színes zománczczal töltenek ki; miáltal mintegy sejtes és mosaikszerű kinézésűvé lesz az előállítandó kép. Ez a zománcz legritkább és becsesebb neme, mely mintegy az V-dik század óta Bizanczban gyakoroltatott s a kilencedik században Olasz- és Németországban is műveltetni kezdett. Ilyen becses zománcz műveket bírnak szent koronánkon, a Nyitra-ivánkán nem rég feltalált zománczos szinte korona aranylapokon nemzeti muzeumunkban ¹⁾, valamint egy bizanci ereklyetartó táblán az esztergomi főegyház kincstárában ²⁾. — 2-ik neme a *borított* vagy *kérges zománcz* az úgynevezett *emeltterű zománcz*, midőn magán a fémlapon kivésott rajzok vázlatvonalai emeltebben hagyatnak, míg a kivájt völgyeletek zománczczal betöltenek. Ez az egész középkoron át gyakoribb sőt közönséges neme a zománcznak.

¹⁾ Kiadva Archeol. közlemények II. 65. Érdyől.

²⁾ Kiadva Jahrbuch d. Centralcommiss. III. 140.

A zománcz egyéb neveit, minő a *domború zománcz*, midőn a fémlapra vázolt emelkedő ábrák átlátszó zománczczal vannak színezve, vagy minő a *zománcz festvény*, midőn a zománcz színek egyszerűn és hasonlóan más festéshez ecseteltetnek a fémlapra, mint újabb, maig divatozó kezeléseit a zománcznak, elég legyen itt csupán röviden megemlítenem ¹⁾.

Nevezetes már, hogy a Sz. László hermáján lévő zománczozat, ezen a művészet által eddig kizárólag tárgyalt zománczok nemei egyikéhez sem tartozik sajátlag. A mennyire t. i. itt is a fémlapra alkalmazott lemezek vagy sodronyok képezik a zománczozat különféle színei között a határt, s egyszersmind ez által a rajznak vázát, közéjük lévén a zománcz színek alkalmazva, hasonló volna ugyan már a befoglalt vagy sejtes zománczokhoz. Csakhogy míg a hasonlíthatlanul gyöngédebb, finomabb befoglalt vagy zárt sejtes zománcznál a fémlemez nem emelkednek felebb a zománcznál, hanem ezzel egyarányban vannak leszelve, s a rajznak csupán vonalzatakint tűnnek elő; addig Sz. László hermáján a zománczot befoglaló fémlemez hasonlóan a filigránsodronyokhoz kiállanak, mintegy önálló diszítványokat képezve; s innét ezen zománcz *filigrános zománcznak* (filigranirter Email) neveztetik.

De érdekes már a zománcz ezen neme különösen ránk nézve azért, mert az épen hazai középkori aranyművészetünkben kitűnőleg gyakoroltatott. Számos aranymű tárgyunkon ott találjuk még folyvást a filigrános zománczot, oly annyira jellemzőleg, hogy ez műtárgyainkon a külföldi szakismerők előtt is feltűnven, gyakorlatát ők is különösen hazánknak tulajdonítják. Így Bock Frigyes, e nemben első tekintélyek egyike, az esztergomi főegyház kincstárának leírásában s a nemzeti muzeumi hasonló tárgyak tanulmányozása nyomán világosan mondja, hogy ily művek, máshol csak ritkán jönnek elő ²⁾. A bécsi 1861-diki régészeti múkiállításon hazánk csak alig hogy egy két helyről és azt is alig egy két tárgygyal lévén esetleg képviselve, mégis már ott is néhány régi kelyhünk ily filigrán-zománczos ékítménye annyira feltűnt, hogy ezen tárgyak leírásában ezen műgyakorlat kitűnőleg hazánknak tulajdonítottatott ³⁾. Valaminthogy a más-honnan dúsan és nagybőségben kiállított tárgyak közt alig került elő egyikét hasonló mű ⁴⁾. És valóban hazánk egyházi műkincsei közt még számos ily műemlékekkel bírunk. Tudomásomra is ily zománczozatú kelyhek nagy számban léteznek még az esztergomi és kassaiakon kívül Szepesnek több egyházaiban.

Ezen filigrán és zománcz diszítványek által mellszobrunk csürlődéd alakzatai-

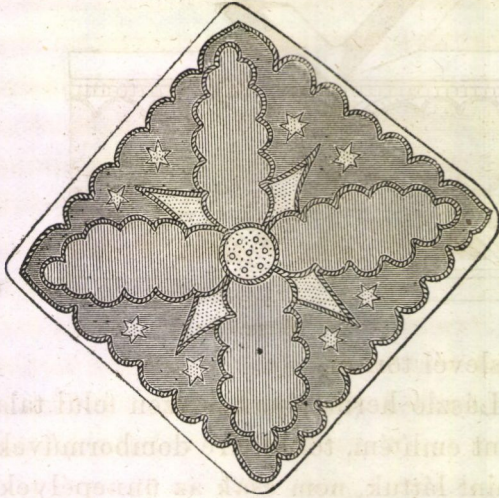
¹⁾ A zománcz művészetet tárgyalják: Labarte Recherches sur la peinture en émail dans l'antiquité et au moyen âge. Paris 1856. — Heider Mittelalterliche Kunstdenkmale II. 58. — U. az Mittheil. d. Centralcommis. 1858. III. Nov. füzet; s u ott 1861. IV. 74.

²⁾ Bock Jahrb. III. 110. mondja egy ily esztergomi kehelyről: zeigt die Verbindung des durchsichtigen Emails mit Kunstreich filigranirten Arbeiten, wie wir sie in dieser Weise nur noch selten anderwärts vorgefunden haben.

³⁾ Weiss Mittheil. der Centralcomm. 1861. VI. 46: Mondja ugyan, általában az osztrák művészetnek tulajdonítva ezen műkezelést: Eine eigenthümliche Erscheinung ist endlich bei den, aus österreichischen Handwerkstätten hervorgegangenen Kelchen der zur Anwendung gekommene Emailschmuck an den Flussflächen und dem unteren Theile der Kupa zu bemerken. Es wurden nämlich in Ornamenten von aufgelegten feinen Dräthen verschiedenfarbige Glasfüsse eingeschmolzen, die eine treffliche Farbenwirkung erzielten. De alább bevallja legalább, hogy ily filigrán műveknek csak is Magyarország a hazája: Einen Kelch mit prachtvoller Filigranarbeit, und zwar in jener geschmackvollen Ausstellung, wie ich sie an mehreren Kelchen der Domschätze zu Agram, Graan und Pressburg und überhaupt nur in Ungarn angetroffen hatte, lieferte die Pfarrkirche zu Ebenfurth.

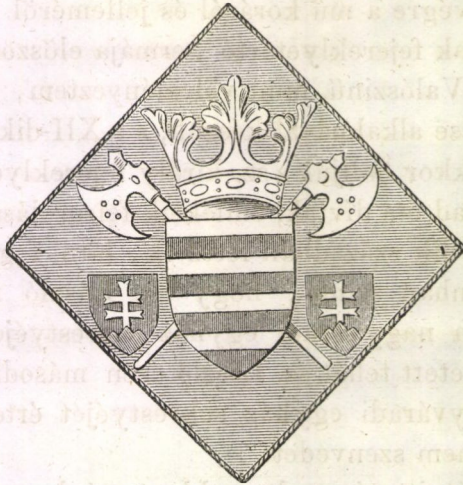
⁴⁾ Ilyenek egy XV-dik századi Klosterneuburgi és Schönbergi; mig maga az egy Kassa 3 ily kelyhet állított ki. Lásd Katalog der Ausstellung von Kunstgegenständen aus d. Mittelalter. 9. lap.

ban képezett mintázatok az itt látható 4. sz. ábra tünteti elő. A filigrán sodrony ap-
különféle színű zománcz-
czal vannak befuttatva.
A filigrán szegélyzet ál-
tal befogott első tér vö-
rös, de az idő által meg-
barnult vörös színt mu-
tat, s rajta párosan, min-
den nagyobb két levél
közt két-két, összesen hat
aranycsillag látható. A
négy nagyobb keresztle-
vél ellenben kék színű,
míg a középső kör sár-
ga, s a kisebb szögekben
kinőző hegyes levelkék is ily színű zománcz-
czal vannak beeresztve.

4. sz.

A középső négyszög ellenben Magyarország czímerét viseli a szokott színek-
ben, mint itt 5-dik ábránk mutatja. A középső vértén, mely felett hármass levelű korona
áll, oldalvást keresztbe
helyezett két bárdal, a
négy szelemen látható.
Míg a két oldalfelőli ki-
sebb vértén a hármass ha-
lom feletti kettős kereszt
jön ismételve elő. Szokott
előállítás az Magyaror-
szág czímerének, mint az
már a vegyesházbéli kor-
szakban előjön, midőn
rendesen az ország ket-
tős keresztje képezi a fő

5. sz.

natkozik csupán, kinek rendesen hősies jelvénye, mint azon fegyvere, melylyel a kúnok
ellen csodásan és vitézül hadakozott; valamint hogy ez s a hármasslevelű vagy liliomos
korona látható már Sz. László legrégibb képén a nagyváradi káptalannak a XIV-dik szá-
zadból ismeretes pecsétjén ²⁾.

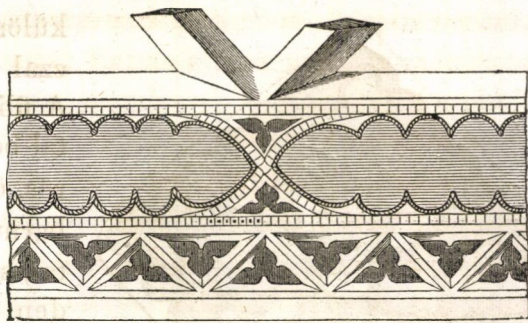
Ezen filigrános zománcz ékítmény itt azonban egészben nyilván a sz. király-
nak mintegy öltözte kelméjét, annak drága, színes szövetét ábrázolja. Ily dús virágos
mustrájú ruhákban jönnek elő a középkori képeken, nevezetesen az üvegfestvényeken a
királyok alakjai. A francia királyok, például sz. Lajos, czímerök liliomjai alakzatával
átszótt kelméjű öltönyben; így az Anjou szentek nálunk is aszepes-váraljai fő szárnyoltár
XIV-dik századi képein; valamint ugyanott sz. királyaink képei is nagy virágos mustrájú
ruhákkal, míg szent Imre vezér ruhakelméje szőlőgerezd mintázatok mutat. Nagy Ká-
roly hermáján, mint a francia királyok öltönyén, látjuk a liliomokat és a német czímer
sasalakzatát; míg más ily képeken a czímer hasonló mint sz. László mellszobrán, csak
egyszer, legalább az övben vagy mellen van alkalmazva ³⁾.

¹⁾ Pray Syntagma de Silgillis I. táb. 6. fig. és II. táb. 1. fig.

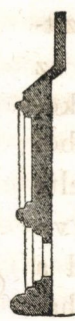
²⁾ Ipolyi Beiträge zur Mittelalt. Siegelkunde Ungarns 10.

³⁾ Például a Soissoni képeken Organ für Christliche Kunst. 1857. 10. sz. 114. lap. A heral-
dikai mintázatu ruhákra lásd Essenwein Mittheilungen 1862. VII. 48. lap.

Az öltöny alsó szegélyzete kiválólag ékebben, mintegy csipkészetben végződik, mint itt a 6. ábra mutatja; felső részét ismét filigránból képezett félkörűs végein hegyes levélbe záródó díszítőalakzatok képezik, melyek terét kékszínű zománcz hasonló, de nagyobb hármalevél töri át.

6. sz.

borítja; közben, hol ezen ékítmény végződik, mindenütt hegyes hármalevélű művezettel van átörve. Ugyanígy alul is, hol az erőteljes tagozással képzett hármalevélű

Valószínűleg Sz. László hermájának is ezen felül talpzata volt még, hasonlóan más ily mellszobroknak, mint említém, többnyire domborművekkel is díszített talpzataikhoz. Az ily ereklyetartók mint láttuk, nem csak az ünnepélyek alkalmával az oltár predellájára kiállítottak, mint az egyházak fő díszje; de különös ünnepélyes alkalmakkor körmenetben, koronázásokra, sőt háborúkba vitettek. S e célra is saját alkotmányával lehettek ellátva. De minderről jelenleg hermánkra nézve már semmi bizonyosat sem mondhatunk.

Szólnom kell még végre a mű koráról és jelleméről. Mikor és ki által készült vagy készíttetett Sz. Lászlónak fejereklyetartó hermája először? Adataink nyomán biztosan meg nem határozható. Valószínű, mint véleményeztem, hogy már a szent király testének ünnepélyes felemelése alkalmával készült, s a XII-dik század óta létezett egy ily mellszobor; minthogy már ekkor halljuk a sz. király fejereklyéjét külön említettetni. Hogy ily hermák már a IX-dik század óta dívtak, emlékeik felsorolásából láttuk; sőt hogy ilyenek hazánkban is már a XII-dik században léteztek, látni fogjuk alább. — Ereklyetartónk történetéből tudjuk azonban szinte, hogy Sz. László régi hermája azon tűzvész alkalmával elolvadt, mely a nagyváradi egyház sekrestyéjét 1406. előtt elpusztította volt. Ezen időtájban készülhetett tehát sz. László ezen második mellszoborra, mely azon újabb vészben, mely a nagyváradi egyház sekrestyéjét érte, midőn az egyik torony ledöntötte, sérülést és kárt nem szenvedett.

Sz. Lászlónak tehát itt tárgyalt ereklyetartó hermája, úgy mint azt képünk előállítja, nyilván a XV-dik század elején, bárha nem Zsigmond király által készíttetett; kivéve a későbbi koronát s az ismételt legújabb aranyzásokat. Megfelel ennek tökéletesen a mű jelleme is. Mert ámbár a koponyát fedő abroncs domború vert műveinek egyes ábráin, sőt egész felfogásán, még régibb román műfelfogás s alakítás nyomai mutatkoznak, valamint a fejnek, arcznak modoros alakításában, sőt a filigrán-zománcz ékítmény is részben még régibb ötvösi kezelésre és műgyakorlatra mutat. Mindamellett a XIV. és XV-dik századi gót ízlésnek határozott nyomai is félreismerhetlenek művünkön. Így látjuk a Megváltót előállító domborképen a tróntámokat teljesen kifejlett gót fialákkal, támtornyocskákkal alakítva. Erre mutatnak szinte az újabb koronán a régibb eredeti koronából alkalmazott gót keresztvirágok; a mellszobor alsószélén az áttört csúcsos hármalevélű művezet, s a szobron látható címernek XIV-dik századi alakja. De a zománcznak ezen kezelése folyvást, még késő gót XV-dik századi kelyheinken is feltalálható.

A történeti adatok tehát egyiránt, valamint a mű jelleme arra utalnak, hogy a XV-dik század elején készülhetett és pedig valószínűleg Zsigmond király által, ki a nagyváradi egyháznak, hol neje, később maga is temetkezett, melynek védnöke Sz. Zsigmond testét is ajándékozta, általában nagy jótévője volt. E tájt a XIV-dik században, épen különös keletnek is örvendettek ezen hermák. A prágai egyház mint láttuk, ezen század-

felé XXVII-etet bírt, és Kázmér lengyel király által is szinte ezen korban készült két ilyennek évfeliratát ismerjük. De nevezetesen épen Zsigmondnak atyja, Károly császár, e tekintetben a világ minden részéből nagy kincset halmozott össze ¹⁾ és páratlan bőkezű volt hasonló ereklyetartók készíttetésében.

Hogy azonban nem csak magyar király által készíttetett, de hogy hazai ötvösünk által is készült, nincs miért tagadnunk. Rajta épen saját középkori egyik nemzeti műgyakorlatunk fényes példáját láttuk filigrán zománczozatunkra nézve, mely arany művészetünknek kiválólag sajátja volt. Más részt nem is oly műremek, hogy azt akár az idegen művészet tőlünk megirigyelve igényelhetné, akár hogy ennél jobbat is szebbet is nem tudott volna aranyművészetünk alkotni épen akkor, legvirágzóbb korszakában, midőn a fényűző Nagy Lajos udvarában például az ötvösök mesterségökért már várnagyokká és alispánokká emelkedtek, birtokokkal adományoztattak ²⁾; és magyar királyleányok déli Olaszországba, olaszkirályfiak a magyar trónra lépve dús kincseket hordottak magukkal, mint még leltáraik s hagyományaik mutatják, melyekre itt lejjebb e nemű műemlékeink jellemzéseül vonatkozni fogok.

Más kérdés, vajjon a herma arczában — természetesen nem mai megrongált, de egykoru zománczozott kinézésében — ne talán szinte sz. László arczképének még némi nyomát kereshetnők-e? mint sz. Lajosnak XIII-dik századi hermája a párisi St. Chapelleben arczképnek tartatott. Mire nézve az inductiót, rávitelt kivéve, minden más érvek hiányában sem nemet, sem igent nem mondhatok.

IV.

Látván sz. Lászlónak régi s nagy műbecsű ezüst mellszobrát, alig lehet kételkednünk azon, hogy nemzetünk dicső első királyának és apostolának sz. Istvánnak, sőt többi fejedelmi és nemzeti védszenteinknek is ily ereklyetartó régi mellszobrai nem birtuk volna; valamint láttuk, hogy más nemzetek is védszenteik hasonló hermaival dicsekedtek.

És valóban, még maig is birjuk egy és másnak emlékét, maradványait vagy csak nyomait. Ez az eset nevezetesen mindjárt sz. István király mellszobrára nézve.

Valamint sz. Lászlónak hermája az általa emelt nagyváradi székesegyházban létezett, hol temetkezett; úgy sz. Istváné is az általa épített székes-fehérvári királyi egyházban létezett, hol a sz. király sírja volt.

Az első adat, melyet felőle ismerünk, későn ugyan és csak mellékesen de mindamelllett is határozottan említi. Midőn t. i. Magyarország rendei 1440-ben a székes-fehérvári országgyűlésen I. Ulászlót királynak megválasztották, az özvegy királyné Erzsébet a szent koronát Visegrádról magával elvivén s nem akarván kiadni, az országgyűlés határozata szerint az újon választott király, az ország koronájának hiányában „szent István azon régi művű koronájával koronáztatott meg — úgy mond az országgyűlési okmány — mely a szentnek fejereklyetartóján eddig nagy tisztelettel tartatott“ ³⁾. Ezen fejereklyetartótoknak, mint a latin szöveg nevezi (theca capitis reliquiarum) nyilván sz. László

¹⁾ Hagek Chronica Bohem. (1718. kiad.) 574. részletesen írja le, hogy járta be IV. Károly császár német- és más országok városait és monostorait ezen célból, majd jószerivel, majd fenyegetésekkel is kényszerítve egyes ereklye kincseik és részek kiadására.

²⁾ Mint Sienai Péter Lajos udvari ötvöse szepesi várnagygyá s alispánná lön s Gemnik helységgel adományoztatott. L. Fejér Cod. Diplom. VIII. III. 529. — Hasonlón Szemeits aranyműves már Béla által nemességre emeltetik. L. Ráth és Rómer Győri füzetek I. 207.

³⁾ Fejér Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad 39—43: Decretum. Nos prae

hermájához hasonló mellszobornak kellett lennie, mert csak ilyennek fején létezhetett a korona; valamint felebb láttuk, hogy sz. László hermája is a latin szövegben toknak, theca capitis, neveztetik. Feltűnő ezen adatban már az is, hogy a korona igen réginek mondatik (s úgy hangzik mintha sz. István saját koronájának mondatnék ¹⁾), vagy hogy csak az egész mellszobor régiségét akarják az erre vonatkozó szavak kiemelni.

Valamint azonban ezen adat sz. Istvánnak fejereklyetartó mellszobráról csak mintegy véletlenül jön elő, úgy tovább sem hallunk többet felőle. Csak újabban Sellyei Nagy Ignác székesszékes-fehértvári püspök által 1778-ban kiadott okiratból értesülünk, hogy sz. Istvánnak koponya ereklyéje, mely 1775-dik évi december hó huszadika óta, királyi átadásnál fogva a pozsonyi káptalani egyház tárában ezüst tokban lepecsételve tartatott, új ezüst ereklyetartóba, vagy is, mint az okmány szavai szólnak, emberi alakot ábrázoló jeles és mesterséges művű aranyozott ezüst (mell-) szoborba foglaltatott, melyet Mária Terézia királynő saját költségén készíttetett s a székesszékes-fehértvári székesegyháznak ajánlékozott, előbbi régi ezüst tokjával együtt ²⁾.

Sz. István ezen ereklyetartó mellszobra mely jelenleg is a fehértvári székesegyház egyik kápolnája oltárán tiszteletre kitéve látható, mint újabb, a fenebbi okmány szerint 1777-ben készült renaissance idomú aranyozott ezüst mellszobor, már a műrégészet körén kívül áll, s leírását itt a 7. sz. alatt közlött képe feleslegessé teszi. De a koponyaereklyének azon régibb tokja is, melyről az okmány szól, s mely jelenleg szinte a mellszobor mellett őriztetik; hasonlóan csak újabb XVII-dik századi renaissance ízlésű mű. Alakjára nézve lapos tálcán, felkőrűn, koponyaszerűleg emelkedve s áttört ezüst művezetel mint egy rácso-
zatot vagy kosarat képezve készült. — (Lásd a 8. sz. ábrát). Rajta angyal, cherub fejek és virágfüzerek, úgynevezett nyitott koszorúk(feston)közt, vertműben két nagyobb kép látható; az egyik Sz. Istvánt, antikszerűleg idomított fejedelmi öltönyben, koronával fején, trónon ülve, keresztbe vetett lábbal s jogart tartva állítja elő; ezen körirattal; CAPUT S. STEPHANI REGIS VNGARIAE. (Lásd a 9. sz. a. ábrát.) A másik képen térdelve állíttatik elő, hasonló királyi jel-
mezben, a mellette levő oltáron a Boldogságos Szűz alakja látható: S. MARIA ORA PRO

7. sz.

lati, Barones sat. Corona aurea operis vetusti beatissimi Stephani regis, apostoli et patroni nostri, in theca capitis reliquiarum eiusdem hucusque magna veneratione conservata.

¹⁾ Hasonlón Sz. István neje Gisela királyné saját arany koronája létezett a veszprémi székesegyházban, melyet II. András az egyház értékesebb kincseivel magával vitt kereszties hadjárata alkalmával a keletre. Fehér Cod. Dip. IX. 7. 646.

²⁾ Kiadva ezen mellszobor képével együtt Verebtyől a Testvérhaza történetkincsei című munka 2 füzeté 26. lapján és Magyar néplap 1857. 66. szám: Nos Ignatius Nagy de Sellye Dei et Apost. sedis gratia Episcopus Alba Regalensis sat. Universis et Singulis Has Praesentes Litteras Nostras inspecturis Fidem Facimus indubiam et attestamu, quod Sacrum cranium Divi Stephani primi Regis Apostolici incorrup-

NOBIS körirattal. (Lásd a 10. sz. a. ábrát). A tálczán vagy lemezen, mely ezen áttört műnek alját képezi kereszt s egyszerű czifrázatok vannak vésve. (Lásd a 11. sz. a. ábrát). Az egész mű, mint a rajzok világosan mutatják, már is a XVII-dik századi úgynevezett Zopf izlésben készült.

8. sz.

9. sz.

10. sz.

11. sz.

Ebből látjuk, hogy sz. István fejének 1440-ben a székes-fehérvári egyházban létezett hermája elenyészett, ámbár fejének ereklyéje megmaradt, mely a jelenlegi ereklyetartóban a koponyából vagy agycsontból áll csupán. A fenebbi okirat szerint, mielőtt ezen ereklye 1775-ben a pozsonyi káptalani egyházban a fejedelelnő által letétetett, nyilván tehát a bécsi udvarban, a fejedelelnő birtokában volt. Hogy jutott oda nem tudjuk. De így említi Cserey Farkas 1774-ben még, Bécsből testvééréhez Cserey Ambrushoz

tum quod a Die Vigesima Mensis Decembris Anni Millesimi Septingentesimi Septuagesimi Quinti ex traditione Regia in authentico conservatorio collegiatae Ecclesiae Poseniensis ad S. Martinum in Theca argentea Sigillo authentico munita asservatum, modo vero ad novum Conservatorium argenteum, seu Statuam argenteam inauratam, humanam Speciem referentem affabre et operose elaboratam, cuius vertex Sacrum Cranium continens ad amplitudinem Sacri Depositi Cristallo vestitus ope claviculae aperiri, et deponi potest, impensis Suae Majestatis Sacratissimae Mariae Theresiae Reginae Apostolicae praeparatum coram Excellentissimo, ac Illustrissimo Domino Francisco e Comitibus Eszterházy de Galantha, Perpetuo Comite de Frakno, Aurei Velleris, et una Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Magnae crucis Equite, Utriusque S. C. A. R. A. Majestatis Camerario et actuali Intimo Status Consiliario, nec non per idem I. Regnum Hungariae Curiae Regiae Magistro, et coram Exmissis ab Excelsa cancellaria Hungarico-Aulica Illustrissimis Dominis Petro Végh et Josepho Űrményi Consiliariis Aulicis, et ordinis S. Stephani Regis Apostolici Equitibus; ac insuper Reverendissimis Dominis Sigismundo Grubanovics Praeposito Majore, et Paulo Szegedi Cantore Cathedralis Ecclesiae Nostrae Alba-Regalensis, ad id peculiariter per Nos Deputatis per Illustrissimum ac Reverendissimum D. Emericum L. B. de Perén canonicum Strigoniensem, Collegii Pazmaniani Viennae Praefectum, Celssissimi ac Reverendissimi Domini Sacri Imperii Principis I. Regni Hungariae Primatis et Archi-Episcopi Strigoniensis Josephi e Comitibus de Batthán etc. etc. Plenipotentiarium, Viennam reverenter transpositum, Filis Sericeis violaceo-rubri coloris reclusum, et Sigillo ejusdem Gentilitio obsignatum, ac per supra nominatos Nostros Deputatos cum S. Cranii *antiqua Theca argentea figuris distincta inscriptionibus munita, tanquam Vetustatis Reliquiis*, Authentici Documenti Loco horsum delatum reverenter recognoverimus, insuperq. funiculo sericeo albi coloris rursus per Nos colligatum ac Sigillo Nostro obsignatum curae Capituli nostri Cathedralis Ecclesiae Nostrae Alba Regalensis, cui pretiosum hunc Thesaurum in pignus perpetuum Altefata Sacratissima Majestas Maria Theresia clementer obtulit, concediderimus, Facultatem in Domino tribuentes, ut in praenuncupata cathedrali Ecclesia nostra Alba Regalensi ad augendam X-ti Fidelium Devotionem et promovendum Divi Stephani Regis Apostolici cultum illis praesertim diebus, qui per Nos ex specialibus motivis constituti sunt, utpote: Secunda Aprilis, seu Die illationis in ciuitatem et Cathedrali Ecclesiam Alba Regalensem per triduum: Die Decima nona Martii, qua Civitas Alba Regalensis a Turcis erepta est: in Festo S. Ladislai, in Festo S. Stephani per octiduum: undecima Octobris, qua olim in Hungaria Festum inventionis corporis S. Regis Stephani celebrabatur: demum in Festo S. Emerici per triduum: publicae X-ti Fidelium venerationi exponatur. In quorum Fidem Praesentes propria manu Nostra Subscriptas Nostroque Sigillo munitas expediri mandavimus. Datum in Moor in Conventu P. P. Capueinorum in Festo Annuntiationis B. V. seu Die vigesima quinta Martii. Anno Millesimo Septingentesimo septuagesimo octavo. Ignatius Eppus Albensis.

Székes-Fehérvárra írt levelében általában, hogy sz. Istvánnak ereklyéi a bécsi udvari egyházban léteztek, valamint a Jézustársaságbeli úgynevezett professusok házában is, mielőtt e szerzet eltöröltetett ¹⁾. Ellenben az „Acta Sanctorum Hungariae“ című Magyar szentek életirata sz. István életében mondja, hogy Nagyszombatban az akkor ottan székelő Esztergomi érsekség és főkáptalan egyházi kincsei közt sz. István koponyájának nem csekély része, a szent királynak ezüst szobrába illesztve, nagyobb ünnepélyek alkalmával köztiszteletre kitétetett. ²⁾.

Vajjon régi volt-e még ezen szobor, és szinte herma volt-e vagy sem? valamint hogy hová lett? semmi bizonyosat sem tudunk. Mert tudomásomra jelenleg ilyen sem a nagyszombati sem pedig az esztergomi főegyházban nem létezik.

Lehet egyébiránt, hogy valamint talán a fenebb említett koponya ereklye, mely a bécsi udvarban létezett, Pozsonyba s onnan Székes-Fehérvárra jutott királyi adományból, úgy talán ennek egyik részecskéje volt az, mely a Jézustársaság eltörlése előtt, annak bécsi házában létezett, s innét jutott még 1774. előtt a nagyszombati főegyházba?

Ezen adatokból is azonban látjuk, hogy sz. Istvánnak egyik hermája régóta és még 1440-ben is Székes-Fehérvárott létezett; koponya ereklyéje egy kisebb részének más ily szobra-e vagy mellszobra? még 1774-ben Nagyszombatban az esztergomi káptalan birtokában volt. Míg fejkoponyájának nagyobb része, mely egy ideig úgy látszik lappangott, 1778-ban új mellszobor ereklyetartóba alkalmaztatott ismét, a fehérvári egyház számára, hol maig létezik.

De ezen felül létezett még, és létezik maig sz. István fejereklyéjének egyik hermája a zágrábi székesegyházban. Jóval, mintegy más félszázaddal előbb, mint a régi székes-fehérvári, említetik már Ágoston zágrábi püspök által (ki 1304. óta ült a zágrábi püspöki széken) egy megyei zsinat alkalmával tartott beszédében: oltárunkon áll — úgymond ő ebben — egész Magyarország védszentének, Sz. Istvánnak arany és drágakőtől fényes feje ³⁾. A zágrábi főegyház oltárán sz. Istvánnak drágakőtől s aranytól fényes feje, nyilván csak ily, 1304-körül tehát már ott létezett aranyos és drágakővel diszített herma vagy is mellszobor alakú fejereklyetartó lehetett. És valóban, ámbár a régibb korból nem szól más adat felőle, az ereklye maig fenlétezik, ha bár jelenleg szinte újabb hermában, de mely nyilván a régi mellszobor helyébe készült.

Sz. Istvánnak ugyan is a zágrábi egyházban lévő ezen régi ereklyetartója 1594-ben, midőn a sziszeki tábor által az egyház kincseitől s nevezetesen arany s ezüst ereklyetartóitól is megfosztatott volna, szinte elenyészett, s az ereklye azóta közönséges

¹⁾ Simon Supplement. ad Dissert. de Dexterâ S. Stephani 60. l. Sancti nostri reliquia servabatur etiam in templo aulico, cuiusmodi reliquia etiam in domo professa (nempe Jesuitarum, donec isti exstabant) solebat exponi omni anno die festiva s. Regis in gratiam Hungarorum illuc convenientium.

²⁾ Acta Sanctor. Ung. ex J. Bollandi continuat. aliisq. scriptoribus. Tyrnaviae 1744. II. 184. Tyrnaviae quoque inter cymelia Metropolit. Ecclesiae Strigoniensis, numeratur pars non modica e calvaria Divi Regis, quae *argenteae eiusdem statuae* inserta, diebus solemnibus venerationi publicae exponi solet.

³⁾ Ferrarius De rebus Hungaricae provinciae ordinis Praedicatorum Viennae 1637. appendix 16. lap: Ágoston zágrábi püspök zsinati beszédének idézett helye: Regale caput eius (S. Stephani) auro gemisque fulgidum; memoria eximiae Sanctitatis, gloriae et honoris augustius, tutelare numen universi Hungarici regni, patriae huiusce nostrae praesentaneum decus, insidet arae sacrosanctae, sicut videtis. V. össze Kereselich Hist. cath. ecclesiae Zagrabiensis I. 109. és Pray Dissert. de sacra dextera divi Stephani 60. l. hol e beszédet Ágoston későbbi életirójának Marnovitus Tomconak hajlandó tulajdonítani. A beszéd, igaz, lehet csinált is. De már 1637-ben Ferrariusnál kiadva olvassuk; míg sz. Istvánnak zágrábi újabb hermája csak 1635-ben készült el — mint alább mindjárt hallani fogjuk; — Marnovitus kortársainak tehát józanon nem szólhatott volna 1637-ben a két évvel ezelőtt készült hermáról úgy, mintha ez már a XIV-dik század elején Ágoston püspök korában létezett volna, ha csakugyan ily előbbi régibb hermájáról nem lett volna neki és kortársainak tudomások.

tokban tartatott egész 1635-ig; midőn Barberini Ferencz bibornok Rómában azon ujezüst mellszoborba foglaltatta, melynek itt rajzát közlöm. 12. sz. a.

12. sz.

Rajta a következő felirat áll:

Sacro

D. Stephani

Ungar. Regis Aplique

Cranio, in Zagrabiensi Eccla.

Eidem dicata, servato,

Decentius asservando

Franciscus TT. S. Laurentii in Damaso

S. R. E. Vice Cancellarius,

Diaconus Cardinalis Barberinus

Pia in S. Regem observantia

Humiliter Offert

Anno Dni MDCXXXV. ¹⁾

Maga ezen mellszobor mint újabb renaissance mű szinte a műrégészeti tárgya-

¹⁾ Farlati Illyrici sacri V. 562. lap tudósít: Donum cardinalis Barberini basilicae Zagrabiensis oblatum Anno 1635. (Joannes Marnovitius) Zagrabiam reversus, insignae ac pretiosissimum donum a Francisco Cardinali Barberino basilicae adtulit; videlicet simulacrum argenteum pulcherrime caelatum, ut in eius capite reponeretur cranium S. Stephani R. Hung., quod vulgari theca inclusum, non eo quo dignum erat, ornatu cultuque, in sacrario eiusdem basilicae, cum aliis sacris lipsanis asservabatur. Anno quippe 1594. pretiosa quaeque sacrarii Zagrabiensis lipsana aureis argenteisque ornamentis exspoliata fuerant, ut sisciensi militi Stipendia solverentur. Barberiani autem muneris ipse Marnovitius auctor extitit et poene hortator; reique huiuscemodi memoriam, et grati animi erga piissimum cardinalem monumentum in citata a nobis dis-

lás körén kívül áll. Elég legyen egyszerűn a képre utalva itt megjegyezni, hogy a más-kép is csinos műnek feje ezüstből, míg többi része aranyzott rézből készült, és topázokkal, ametiszt- és más kristályokkal díszítve van; magassága a talapzattal együtt 42''.

De feltűnő lesz már talán ezután az, hogy sz. Istvánnak tehát három egykorú hermája vagy mellszobra létezett, melyekben egyiránt fejklyéi vagy koponyája részei léteztek volna. A Fehérváriról biztosan tudjuk, hogy ott maig a fejcsont azon része létezik hermájában, melyet koponyának mondunk; de ezt látszik érteni a zágrábinak is leírása, mert az ottani mellszoborban levő szinte craniumnak mondatik ¹⁾; valószínűleg azonban ez is csak része lesz, épen úgy mint a harmadik vagy is nagyszombati mellszoborban létezett, egyenesen csupán ezen fejcsont részletének mondatik ²⁾.

Így könnyen megtörténhetett, a minthogy meg is történt, hogy egy s ugyanazon szentnek több helyütt lehetett hermája, s mindegyikben koponyája vagy feje egyes részlete is befoglalva volt, anélkül hogy azért áleréklyét kellene ily esetben gyanítanunk. A legvilágosabb példa erre nézve a sz. László hermája leírásában felmerült azon adat: hogy miután a nagyváradi káptalan sz. László ereklyéjének visszaadását hasztalan sürgette, sikerült végre neki a koponyacsontnak egy részecskéjét megnyerni. Ezen részecskét a nagyváradi káptalan méltán hermába, mellképbe foglalva állíthatná elő, úgy a minthogy sz. István koponyájának vagy fejének részei több ily mellszobornak alakítására adtak alkalmat. Hasonlón történt sz. István jobbával is; mely szinte mielőtt visszakerült, nyilván több felé szétszematott ³⁾, s így méltán több hely dicsekedhetett azzal, hogy sz. Istvánnak, kezét, karját, karcsontját bírja. Így volt ez másutt is; nevezetes példa Franciaországban, magában a St. Denisi apátságban sz. Dénesnek létezett többes hermái, mit részint a történelmi hypercritica, részint a gúny és tudatlanság arra magyarázott, hogy tehát a szentnek több, természetesen hamisított koponyája léteznék. Holott egyszerűn a fejcsont külön részei valának a hermákba foglalva. Sőt gyakran ily hermák, mellszobrok, mint díszes fogadalmiképek üresen is felállítottak; valamint ily eset épen St. Denisből is ismeretes ⁴⁾. Így volnának kiegyeztethetők azon adatok is, melyekre már a hermák összeállításában figyelmeztettem, hogy például sz. Zsigmondnak is két hermája, egyik Lengyelországban ⁵⁾, másik Prágában ⁶⁾ jön elő; míg egy harmadik le-

sertatione de sacris ecclesiarum ornamentis reliquit hisee verbis: Sed haec infelicitas, Siscianae nimirum cladis et sacri thesauri exspoliati, pietate saeculi nostri in omen felicitatis maxime reparatur; dum Emin. Princeps Fran. Cardin. Barberinus — — ubi primum nuditatem reliquiae S. Regis, erga cuius cultum exardescit perpetuo, nuper a me accepit, pretiosissimum ornamentum auro, argento, gemmisque distinctum, ipsum Apostolici Regis caput, humeros et pectus exprimens, Hungarico regali paludamento insigne, regia corona ad imitationem angelicae, apostolicaeque coronae Hungaricae superbum, elegantia operis nulli sacro reliquiario secundum, Romana industria elaboratum, mihi ad ecclesiam nostram Zagrabiensem deferendum ad manus igenti animi alaeritate consignavit. In cuius — — base eiusdem pietatis argumentum incisum est sat. érti a fenebb már az eredetirőli másolat nyomán itt közlött feliratot. Lásd szinte ezt a 340. lapon említve.

A fenebbi rajznak fényképét Kukuljevics Iván zágrábi főispán volt szives Gasparics kanonok leírásával számomra megküldeni.

¹⁾ A zágrábi hermában lévő ereklyerész iránti kérdésem válasz nélkül maradt, mi azonban, mint most utólagosan veszem észre, csak véletlenségből történhetett, miután kérdésem többi pontjaira nézve határozott választ nyertem. Egyébiránt Praynak (Dextera S. Steph. 61.) helyéből az tetszenék ki, hogy ott csupán részecskéje volna: itaque facile permitto partem cranii quidem divi R. Stephani Zagrabiae Augustini tempore fuisse, colique isthic etiam hodie. Ámbár, mint láttuk, fenebbi adataink egyszerűn s határozottan craniumnak nevezik.

²⁾ Acta Sanctorum f. i. h. pars non modica e calvaria Divi Regis mondatik a nagyszombati nézve.

³⁾ Simon Suppl. de s. dextra 38. és következő lapokon át.

⁴⁾ Felibien Descripton de S. Denis pl. III. 540.

⁵⁾ Przedziecki et Rastavicki Monum. dans l'ancienne Pologne Sign. P. 8. p. fenebb. közölve.

⁶⁾ Bock Mittheilungen. IV. 238, fenebb közölve.

het hogy nálunk is talán létezett Nagyváradon, hol a szentnek teste eltemetve volt. Hasonlón említetik Sz. Magdolnáé egyiránt Lengyel-¹⁾ és Dalmátországban²⁾. Gyakran még a szentek hasonló nevei is nevelik e zavart. Ámbár hogy ezen felül egyszer s más-szor visszaélések is történtek, senki sem fogja tagadni, ki az ereklyéknek a középkorban anyagilag is nagy értéket s az embereknek gyakran szentségtörésre is kész nyervágyát ismeri³⁾.

Míg azonban sz. István fejereklyéje szerencsésen fenmaradt ugyan ránk, de régi eredeti hermái nélkül; addig ellenben nemzeti Muzéumunkban még egy ily régi hermát bírunk ismét, de ereklyéje s annak neve nélkül.

Ezen mellszobor képét itt közlöm a 13. sz. alatt. A Magyar Nemzeti Muzéum

13. sz.

legrégibb jegyzékeiben sajátságosan így íratik le⁴⁾: „Trenchini Máté (mellképe) termé-

¹⁾ L. f. közölve Przewdzicki után.

²⁾ Eitelberger Mittelalt. Kunstdenkmale Dalmat. Jahrbuch d. Centralcomm. 1861. 173.

³⁾ Nevezetes példa arra, mikép ugyanazon szentnek teste két helyütt is előjön, nemzetünk apostola sz. Adalbert ereklyéjének azon története, hogy midőn a Gneznában fekvő testet honfiai a Csehek elrabolni készülnek, a gneznaiak a fegyveres erőnek ellen nem állhatván, a szent testének helyébe más csontvázat tesznek, melyet a csehek jóhiszemben magokkal vittek volna Prágába. — Hasonlón értesülünk, hogy midőn Sz. Istvánnak jobbjá Ragusában létezett, valahányszor tiszteletre kitétetett, mindannyiszor a város kapui bezárattak s örök állítottak fel. (Lásd Desericius de initiis et Majorib. Hung. V. 264). Nyilván annak nyoma, hogy visszafoglalását a Magyarok megkísértették. Így hajóznak Luceriába a Horvátok, hogy szent Ágoston egykori püspökük tetemeit megszerezhessék, melyet sötét éjszakának idején elorozva hajójukra szállítanak. De mielőtt még a kikötőből kiindultak volna, azt a luceriaiak hasonló csellel visszazerezték (I. Acta Sanctorum Hung. II. 132.). Ismeretes Erzsébet királyné esete is szent Simon sírjánál, midőn a szentnek ujját szándékozik elorozni. Alább látni fogjuk, mint igyekeztek a Csehek II. Lajos királyt kijátszani, midőn a hradsini várból Remete sz. Pál fejét magával vinni szándékozott Magyarországra, álfejet tevén helyébe. Lásd Anonymi Hungarici de Translat. S. Pauli 17. lap.

⁴⁾ Lásd Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici sive Catalogus historico criticus antiquitatum, raritatum et pretiosorum. Budae 1825. 49. lapon.

szetes emberi nagyságban, rézből, dúsan megaranyozva, zord tekintettel, leborotvált fővel (!?), rövid szakállal, mely kétfelé osztva, fürtökbe tekerődik, sűrű bajszzsal, erős és tág vállal és mellel. Fővege hiányzik, melylyel hogy egykor bírt, a koponya feletti türesség gyaníttatja“ (így!)

Ezen leíráshoz a tárgynak eredetére nézve megjegyeztetik még u. ott „hogy ezen magyar emlék, úgy mond, emlékezet előtti idő óta Trencsén sz. kir. város tanácsházában lappangott, anélkül hogy ismerete a közönség elé jutott volna. Jelenleg a városi tanács felajánlásánál fogva a nemzeti muzeum hazai régiségeit gyarapítja.“ Utal még a továbbiiban arra is, hogy ki volt Máté a trencsényi vidék egykori hatalmas dynastája sat.

Így mutattatott be ezen régiség mostanáig és mutattatik talán még maiglan is a Muzeumot látogató nagy közönségnek, s így tartatott és tartatik az Csák Máté mellszobrának, melynek képe gyanánt tudomásomra már is egyszer másszor levétetett és kiadott képének mintául szolgált. Szóval így csinálták az archaeológiát archaeologiai tudomány nélkül. A középkori műrégészetben jártasnak azonban csak egy tekintet kell a képre vetni, hogy benne azonnal ereklyetartó főre vagy hermára ismerjen ¹⁾.

Közlött képe s a muzeumi jegyzéknek szavaival adott leírása után nem szükség bővebben tárgyalnom; csak az utóbbinak helyreigazításául és felvilágosításául, részben pedig potlásául is jegyzem meg, hogy az a mi ott leborotvált főnek (tonso capite áll a latin szövegben) mondatik, inkább fejteteje vagy is koponyája leszelésének volna mondható; és nem egyéb, mint ezen fejereklyetartónak azon része, mely földöként nyílt, mint sz. László ereklyetartóján láttuk, s mely alatt tartatott a fejüregben az ereklye, a koponya vagy fejcsont. E felett lehetett azután még korona vagy püspöki vagy más főveg, annak méltósága szerint, a kit előállított. Másképp látni, hogy épen ellenkezőleg haja nem hogy leborotválva lett volna, de inkább dús fürtökben ereszkedik alá. Ezen hajfürtök és nevezetesen az elválasztott szakálnak tekerceses végződése, hasonlóan más e nemű ereklyetartó fejek haj- és szakálfürtjei képzéséhez, igen jellemzik ezen modoros alakításnak régi, még részben bizonyára román vagy csak kora gót műkorát; ha bár ilyesekben az izléssel művészeink gyakran jóval elkéstek volt. Nevezetesen például egészen hasonlóan van képezve a szakál, mint sz. Zsigmondnak fenebb, ezen ereklyetartók összeállításában tüzetesen leírt lengyelországi hermáján, mely a XIV-dik században készült; és azért nyilván ereklyetartónk is ezen kori mű lehet. Az arcznak valamint a szakálnak modorossága, mutatja, hogy ezeknek szabadabb képzése még nem igen állott a művész hatalmában. A mellszobor egyébirant mint mondva volt, dús aranyzású rézlemezéből készült vertmú (getriebene Arbeit); s mint látni nem csupán koronája vagy illető fővege hiányzik; de mint a mellén és széleken kiálló szögek s észrevehető lyukak mutatják, egykor drágakövekkel is vagy más ékítményekkel lehetett díszítve, melyek most szinte hiányzanak.

Más kérdés az, hogy kinek, mily szentnek s hovávaló ereklyetartó mellszobra volt. Valamint azon véleményre, hogy trencsényi Máténak szobra, csak az adhatott okot, mivel Trencsénben találtatott, úgy talán ezen helynek nyomán lehetne nagyobb valószínűséggel nyomozni azt is, hogy kinek ereklyetartóját képezhette.

A magyar szentek legendája Trencsénben vagy csak közelében két szentet ismer: *Zoerard Andrást* és *Benedeket*, kik mind a ketten a szkalkai, Trencsén tőszomszédságában levő szikla barlangban, hol később benedeki apátság emelkedett, remetéskedtek, s az utóbbi vértanúi halált is szenvedett. Mind a kettő az ottani nyitrai egyházmegyének védszentjévé lett. S ámbár életiratukban azt olvassuk, hogy testök is Nyitrán a székesegyházban temettetett el ²⁾; de lehet azért, hogy mint gyakran megesett, sőt más

¹⁾ Így ismertek rá már kivülem is, anélkül hogy egymás véleményét felőle ismertük volna, egymásután Bock Frigyes, Römer, Henszlmann.

²⁾ Lásd Suriust, Inchoffert ad. an. 1002. és 1009. *Ungaricae Sanctitatis Indicia* 1737. kiad. 65. és 67. lap.

szentek ereklyéivel is majdnem rendesen történt, a szentek fejcsontja elválasztva a szkal-kai apátságban, hol egykor éltek, mellszoborba foglalva létezhetett; s ezen apátság veszélyeztetése vagy megszűnte után került talán a trencsényi várba; hol épen, mint alább látni fogjuk, más szentek testjei is ideiglenesen a háborús időkben letéve voltak. Innét kerülhetett később, már bizonyára a protestantismus idejében, ékességeitől és drágaköveitől megfosztva a trencsényi városházba, hol feledve s újabban, mint láttuk, trencsényi Máté mellszobrának tartva került elő.

De ezen felül ismeretes, hogy a mohácsi vész után Magyarország alsóbb részeiből, s nevezetesen Budáról számos egyházi kincs és ereklye menekedett a török hadak elől az ország felsőbb részeibe: Pozsonyba, Márjavölgybe, Nagyszombatba sőt épen Trencsénybe is ¹⁾. Nevezetesen így értesülünk, hogy remete sz. Pálnak Nagy Lajos király által a velenceiktől megnyert teteme ²⁾ a pálosok Buda melletti sz. Lőrincz kolostorából biztosság végett Trencsénybe vitetett ³⁾. A szentnek feje ugyan eredetileg Prágába jutott, de onnét II. Lajos király által 1523-ban szinte a budai sz. Lőrinczi kolostorba hozatott, hol azontúl a szent testével együtt volt ⁴⁾. Ámbár a szerzet későbbi történet

¹⁾ Lásd Knauz Magy. Tud. Értekező I. 60, a Budai várkapolna ereklyéi és kincseiről szóló adatokat és Révai de Monarchia, Schwandtner Scriptores II. 642.

²⁾ Mellékesen megjegyzem itt, hogy Remete sz. Pálnak magyar életrőli, úgymint: az Anonymus Hungarus de translatione s. Pauli; a Névtelen Carthausi magyar szövege. Sz. Pál üsönknek kihozásáról, Toldy Magy. Szentek Legendái eredeti Codexekből 150. lap; Eggerer Fragment Panis Corvi protoeremitici; Orosz Synopsis Annal. Ord. S. Pauli 2. lap sat. hibásan írják, hogy Remete Sz. Pál teteme Manuel bizanczi császár által a Boldogságos Szűznek emelt egyházban létezett volna Bizanczban, miután az a Romanus Arguros által 1031-ben épült Peribleptae vagy másképp Triakontaphylos — az az 300 levelű vagy is Rózsa nevű egyházban tartatott. Maig fenáll ezen régi bizanczi basilika, az Aranyszarv partján Stambulban, az Aja kapussi és Dsubatli kapussi nevű kapuk között, jelenleg török mecsetül használva; és régi görög neve szerint törökül Güldsamisi azaz Rózsák mecsetének nevezetik. Midőn a múlt nyáron konstantinápolyban időzésem alkalmával a bizanczi régi egyházi emlékeket vizsgáltam, nem mulasztottam el ezen mecsetet is meglátogatni. A mecset szolgálja azonnal egy sekrestye ajtóhoz vezetett a felette levő felíratra mutatva. Ezen fekete festékkel a falra alkalmazott török-arab felírat értelme: „Krisztus ő felsége apostolainak sírja.“ Majd világot gyújtva sötét keskeny lépcsőn vezetett fel a sekrestyéből, mintegy emeletnyi magasságban létező falüregbe, hol egy újabb fakoporsó-féle állott. Ide mutatva mondá, hogy ez volt azon hely, hol egykor az apostolok tetemei letéve voltak. És valóban ezen egyháznak régibb leírásai szerint, itt volt egykor Remete sz. Pál teste, valamint sz. Kelemennek feje letéve; az előbbi, mint tudjuk Velenczébe és hazánkba jutott, az utóbbi Franciaországba Clugniba. Sz. Pál remetének sz. Pál apostollal azonos neve, valamint az apostoli Clemensnek emléke a hagyományban könnyen összetéveszthető őket a törököknél az apostolokkal. — E szerint volna tehát kiigazítandó Remete sz. Pál életrőlinak tudósítása; mint ezt a Magyar Sionban tüzetesebben tárgyalom: Adalékul a Pálosok magyar történetíróihoz.

³⁾ Fuhrmann Anon. Hung. de Transl. S. Pauli 184. és Orosz. Synopsis annalium ord. S. Pauli 13. mondja: Trencsinium propter metum Turcarum tamquam in fortalitium remotius e S. Laurentio translatum est. Simon (Supplement. de dext. S. Stephani 33. lap) szinte pálos, mondja: Revaius corpus S. Pauli primi eremitae eiusdem cladis (Mohács) occasione Trencsénium translatum ac in arce repositum affirmat. Ámbár az itt általa egyszerűen csak névleg idézett Révai adatát munkáiban nem tudom feltalálni. A felebb idézett helyen, (de Monarchia Schwandtner Scriptores II. 642.) említi ugyan a budai egyházkincsek menekedését, de nem szól különösen Sz. Pál testének Trencsénybe viteléről; ámbár u. ott, valamivel alább, Trencsény váráról is ír, mint Zápolya birtokáról.

⁴⁾ II. Lajos királynak erről szóló levelét eredetiéből közli Pray (de Dextra D. Stephani 72.) A levél Báthori István nádorhoz van intézve: Ludovicus sat. Spectabilis sat: ne quid fidelitatem vestram de his, quae hic aguntur, lateat, significandum eidem duximus; heri ad instantem ardentemque petitionem nostram a Dominis Bohemis esse decretum, ut caput S. Pauli I. Heremitaee, quod in arce Carsyn esse dicebatur, nobis concedatur ea lege, si inveniretur. Accepavimus conditionem, hodieque primo diluculo profecti sumus ad Carsyn, et caput ipsum, ficto licet titulo designatum, Deo ita volente invenimus et Pragam eodem die deduximus. Quod nobiscum una ad Hungariam propediem deferemus, corpori suo, si Deo sic placitum fuerit, restituendum. Datum Pragae in Dominica oculi, anno Domini MDXXII. Lásd Pesina Radius IV. 421. és Fuhrmann Anonymi Hung. de transl. S. Pauli 169, hol bővebben tudósít azon cseletről is, melylyel a csehek Lajos ki-

írói egyike arról is emlékeznék, hogy a szent feje Bécsújhelyre vitetett s ott őriztetett ¹⁾. Meglehet azonban hogy talán csak fejereklyéje vagy ennek egyik részlete jutott oda; s a régi ereklyetartó mellszobor a testtel Trencsénben volt; hol a test ugyan a vár ostroma alkalmával elégettnek mondatik ²⁾; de lehet, hogy a külön álló fejereklyetartó herma megmentetett; mint mondám, később, megfosztva értékesebb diszitményeitől az üres réz mellszobor Trencsén város birtokába jutott.

Akárhogy legyen is ez; annyi kétségtelen, hogy a Trencsénből nemzeti muzeumunkba került herma, nyilván ily középkori érdekes fejereklyetartó; legyen az akár Sz. Zoerard Andrásnak vagy Benedeknek, akár Remete Sz. Pálnak, vagy épen talán első szent királyunknak Istvánnak egyik XIV-dik századi, hanem előbbi mellszobra.

Egy más ily érdekes fejereklyetartónk sz. Kálmánnak, mint nemzeti védszentünknek, a székesfehérvári egyházban létezett hermája volt. sz. Kálmán, Colomannus vagy másképp Columbanus, skót királyfi, s anyai ágon állítólag királyi magyar ivadék, beháborúk következtében hazájából számkivetve, zarándokol a sz. földre, honnét visszatértében Magyarországon keresztül menet a határon Stockeraunál idegen kémnek tartatva 1072-ben megöletett. Teste halála után csudákat művel, minélfogva nagy ünnepélyességgel vitetik a mölki monostorba, hol mindaddig tiszteltetett, míg sz. István halála után Péter király a Szentnek tetemeit Magyarország számára megnyerte ³⁾; lehet épen állítólagos magyar rokonságánál fogva ⁴⁾. De csak hamar a bekövetkezett dög- s éhhalál végett, melynek oka a szent tetem jogtalan áthozatalának tulajdonított, visszaadatott

rályt kijátszani szándékoztak, álfeliratot helyezve sz. Pál fejcsontjára. Egyike ismét azon példáknak, hogy gyakran esellel is igyekeztek az ereklyét megszerezni. A Pálos szerzet írói, mint Fuhrmannál (Anon. Hung. 171.) Gyöngyösi és Orosz (Synopsis 11.) tudósítanak arról is, mily ünnepélylyel fogadtatott a meghozott ereklye, s hogy a testtel egyesítettet: Sacrum caput corpori unitum est, úgymond; minélfogva külön fejereklyetartója nem lett volna, vagy hogy ebből kivétetett. De a tág kifejezés ily késői leírásban úgyszólván magyarázható, hogy azon helyre tétetett, hol a szentnek többi teteme volt.

¹⁾ Simon (Supplem. ad S. dextram 31) mondja: Furmanus Paulinus, s. Pauli caput excidio Budensi ereptum Neostadii in Austria depositum ait. Fuhrmann azonban ezt nem mondja, legalább azon munkájában nem (Anonymi Hung. de Translatione S. Pauli), hol épen sz. Pál testének megmentéséről s elenyésztéről szól (192. lap). De ugyanott mondja, hogy Alamizsnás sz. János, ugyanakkor megmentett teste jobbja jutott a pálosok által Bécsújhelyre. Fuhrmann más munkájában: Abhandlung. v. Hist. Streitfagen, hol 90—3. lap Bécs-Újhelyről szól, nem találom említve. Többi iratait, melyekben ezen adat előjölne, úgymint: Alt und neues Oesterreich; Alt und neues Wien; Acta Sincera S. Pauli, hamarjában után nem nézhettem.

²⁾ Orosz (Synopsis 13) mondja: Trencsinii occasione oppugnationis, teste Francisco Forgách ignibus absumptum conflagavit. De Forgách ezen helyére történetében rá nem akadtam. Körülményesen tudósít azonban erről Fuhrmann (Anon. Hung. de transl. S. Pauli 185—192), hol Istvánfi szavaival leírja Trencsén vára azon ostromát, melynek alkalmával 1527-ben a felgyújtott várban a szentnek teste is elégett.

³⁾ Pez Scriptorum rer. Austriacarum. Conradi Abbatis Mellicensis Chronicon. I. 291. Anno ab incarn. D. MXII. Beatus Cholomanus suspensus in Stocherave coelos adiit, temporibus Henrici Regis — — Peracto itaque post passionem eius triennio, miraculis proditus levatur, et in monasterio nostro tumulatus est. Hic autem Henricus Marchio duravit per annos circiter XL. usque ad tempora Petri regis Ungarorum, qui Sancto Regi Stephano successerat. Istius Petri precibus et minis circumventus Poppo Treviriensis archiepiscopus, frater Marchionis, obtinuit a fratre suo, ut mitteret in Ungariam ossa Beati Cholomanni, quae tamen postea Ungari pestilentia et fame compulsi reddiderunt.

⁴⁾ Lásd egykorú életiróját Erchinfridet Kollárnál Analecta Monument. I. 843. s a későbbieket: Inchofer Annales eccl. ad an. 1012. Ungaricae Sanctitatis indicia 42. — Katona Hist. crit. I. 240. — Hogy egyébiránt mennyire tiszteltetett Magyarországon, mutatná a Jerney által Magy. Nyelvkincsek II. 8. lap kiadott állítólag legrégebb magyar nyelvemlékünk, mely egy imádságban már nevét említi.

Mölkbe. A szentnek fejereklyetartó hermája azonban 1517-ig a székesfehérvári egyházban létezett, midőn Miksa császár ezt is a mölki monostor számára megszerezte ¹⁾.

A mölki monostornak egyházi műkincsei és régiségei közül volt már kiállítva a bécsi 1860-diki régészeti múkiállításon, egy ily régi herma, ereklye nélkül és névtelenül; még pedig mint azon egyetlen herma, mely eddig az osztrák egyházakból ismeretes ²⁾.

Ezen már fenebb a hermák általános összeállításánál röviden említett fejereklyetartó, melynek itt képét a 14. szám alatt közlöm: rézlemezről készült kivert mű, mint-

egy lábnyi magas, miután a főt csupán a nyakkal nem pedig mellel ábrázolja. Fején a korona még egészen kezdetleges alakú vékony abroncs, alacsony levélzettel; alatta a koponya fődőkint nyílik. Rajta még román ízlésben idomított lombozatok s állatékítmények vannak bekarcolva; a száj és szem egykori festés vagy máz nyomait mutatja, mint erre már más régiebb hermák arcán figyelmeztettem. A hajzat hátúl nevezetesen két hajfonadékban végződik. A fő feltűnőleg idomtalan, s az arcvonások még durva,

14. sz.

vélemény is felmerült, hogy az sz. Kálmán régi fejereklyetartója, mit nevezetesen Widter, egyike e nemben a legjelesb bécsi régészeknek, ismételve állított s velem közlött, mint a mölki monostorban is, hol e mellszobor létezik, feulévő hagyományt. S ezzel mint látjuk adataink is tökéletesen megegyeznek. Midőn a szentnek teste a XI-dik században

ügyetlen felfogást és műkezelést tanúsítanak, ámbár ezen idomtalan, csúnya kinézésének oka részben a fő roncsolt s mázától megfosztott állapota. Régi idománál fogva eredetét méltán a XII-dik századba helyezi az említett régészeti kiállítás műjegyzéke is; minélfogva, mint már fenebb láttuk, egyike a legrégebb e nemű ránk maradt mellszoboroknak; valamint az említett hajfonadék véggett női alak fejének tartja ³⁾. Mig ellenben felőle ugyan ezen kiállítás alkalmával, midőn azt magam is vizsgáltam, mindjárt azon

¹⁾ Pez Scriptores I. 279. Chronicon. Monast. Mellicensis mondja „MDXVII. Maximilianus Imperator fecit — — plura monasterio dare donaria, praecipue caput Sancti Colomanni (quod est in Alba Regali Hungariae, illuc tempore guerrarum deductum, et eidem a majoribus remittere polliciti sunt) de Hungaria Mellicium (translaturum promisit), praetendit et se renovaturum Sancti Colomanni sepulchrum. Jerney i. h. 57. figyelmeztet e mellett, hogy a székesfehérvári örkanonokság birtokához tartozott egykor a szalamegyei Galambok nevű, kétségtelenül, úgymond, e szentnek nevével már a XI-ik században Kolumboknak nevezett falu.

²⁾ Így mondja Weiss a Mittheilungen der Centralcommission folyóirat szerkesztője (1861. foly. 71. lap) róla: der einzige Reliquienkopf, welcher sich noch in den Deutsch-Oesterreichischen Klosterschätzen erhalten hat.

³⁾ Katalog der v. d. Wiener Alterthumsvereine Veranstalten Ausstellung V. Kunstgegenständen Wien. 1860. 57. alatt. Hogy azonban ezen korban a hajfonadék férfiaknál is előjön, habár ritkábban, nem nehéz bizonyítani, akár történeti adatokkal, akár a műmellékeken előjövő ábrákkal. Lásd például az elsőre krónikáink adatait Vatta lázadásáról; az utóbbira Sámson alakját a sehöngraberni domborműveken. Heider Schöngrabern 85—86.

Magyarországból visszakerült Mölkbe, feje 1517-ig Székesfehérvárott maradt, melynek ereklyetartó hermája, tehát nyilván még akkor a XI-dik vagy XII-dik században nálunk készült. Ezen feltevésnek a mellszobor durva s kezdetleges román idomzata is tökéletesen megfelel. 1517-ben Mölkbe vitetvén, nyilván csak ott kereshető. Lehet hogy ott az ereklye később új becsesebb hermába foglaltatott, mely az ismételt állami ezüst beszédések közt elenyészhetett; míg ezen régi feledékenységbe jutott; melytől, ezzel legalább, mint hazai műereklényeket megmenteni óhajtanók.

Még egy ily hazánkkal és nemzetünkkel összefüggésben lévő, s az előbbinél nem sokkal későbbi hermának már szinte csak emlékét tartotta fen V. István király leányának, Márjának, Anjou Károly siciliai király azon nejének, kinek örökösödési igénye folytán jutott az Anjou dynastia a magyar trónra, a XIII-dik században írt végrendelete.

Ezen végrendeletben ugyan is azon számos kincsek közt, melyeket a magyar királyleány a magyar királynak s a pannonhalmi benedeki apátságnak is hagyományozott, úgymint ereklyét, keresztet, egyházi öltönyököt, a végrendelet 142-dik pontja szerint említtetik „boldog Lajos királynak ezüst képe, aranyfővel és koronával, egyik kezében ereklyéit, másikban királyi pálczát tartva.“¹⁾ Ámbár lehet, hogy ezen leírás szerint ezen ereklyetartó, nem a mellszobrok, de inkább a szobor alakú ereklyetartók közé tartozik; melyekről már a következőben szólok²⁾.

V.

Az ereklyetartó hermákon kívül nevezetesek voltak ugyan is még azon ereklyetartók, melyek az illető szenteknek kisebb nagyobb szobraikat állították elő.

Ezen többnyire nemesebb fémekből, ezüsből és részben aranyból, vagy csak aranyozott rézlemezből kiverett kisebb szobrok, melyek a régibb egyházi leltárakban imago név alatt jönnek elő, talapzatra alkalmazva, az illető szentek ünnepein vagy nagyobb ünnepek alkalmával a nagy oltár predellájára állították ki; és rendesen szinte úgy voltak alakítva, hogy hátul alkalmazott nyíláson bele lehetett az illető ereklyét a szobor üregébe alkalmazni. Ezen ereklyék azután láthatók voltak a szobornak többnyire mellére alkalmazott kristály üvegablak által. Gyakran azonban az ily szobrok kezébe is voltak alkalmazva ereklyéik, majd kristály edények- vagy hengerekben, majd szenvedésök eszközei, ha ezen ereklyék erősebb anyagból, érczből sat. voltak, például a láncz szemei, melylyel bilincselve voltak, a kard, a nyil, mely által halált szenvedtek.

Mivel ezen szobrok rendesen szinte nagyobb mennyiségű ezüsből voltak alakítva, s mégis kevesebb műbecscsel s értékkel is bírtak, mint a fényesebb zománcczos és drágakövekkel ékített hermák, a fosztogatásnak még inkább ki voltak téve. Innét, hogy jelenleg csak igen kevés egyház dicsekedhetik még hasonló régibb műtárgyakkal. Így például a prágai egyház 1387-diki leltára szerint 13 ily szobrot bírt; nevezetesen sz. Lajos, Bertalan, András sat. szobraikat; a St. Germain des Prez-i egyház Sz. Lupus, Sz. Mar-

¹⁾ Schulz Denkmale der Kunst des Mittelalters in Unteritalien. Herausg. v. Quast. Dresden 1860. IV. 137. lap: imaginem beati Lodoyci regis de argento cum capite et dyademate de auro tenentem in una manu reliquias suas et in alia manu baculum regalem, existimatum valere uncias decem.

²⁾ Hermájoktól megfosztva lehettek már azon szent fejereklyék is, melyekről még a győri székesegyház 1738-diki inventariuma emlékezik: Reliquiaria lignea duo cum capitibus S. Basilidis unum, et aliud S. Ursulae Martyris, quae sunt in ara S. Stephani Protho-Martyris. (Győri tört. és régészeti füzetek kiadj. Ráth és Römer II. 191.).

git, Vincze, Placid és másokét bírta, de melyek közül egy sem maradt fen. Csak itt-ott találhatók még egyes templomok kincstáraiban s a régészeti gyűjteményekben; mint például sz. Péter apostol ily műbecsű szobra az aacheni egyházban (l. a 15. sz.); az esseni kincstárban aranylemezből egy Madonna; másoka regensburgi egyházban, Hochenzollernben a herceg gyűjteményében, Párisban Soltikoff régiségtárában ismeretesek ¹⁾.

Nálunk úgy látszik ezekből alig egy vagy kettő maradt fen, vagy hogy a többi csak ismeretlenül lappang. Figyelmeztetésül álljon itt azért egykét tudomásomra levő adat, mely tanúsítja, hogy ezen műalkításnak hijával sem volt hazai művészetünk.

Így jön elő a pozsonyi egyház 1425-diki leltárában ²⁾ sz. Orbánnak ereklyéit magában foglaló ily megaranyozott ezüstszobra ³⁾.

A budai királyi ud-

15. sz.

vari kápolnában alamizsnás Sz. Jánosnak négy ily ezüst s részben aranyozott szobra volt, egyik a koldussal, melylyel rendszeren előállítatik, lábainál ⁴⁾.

Zsigmond nagyváradi püspök (nyilván Turzó Zsigmond 1506.) nevének felíratával jelelt, valamely szűzet képező ily ereklyével ellátott ezüstszobor létezett újabb időkig Kölnben ⁵⁾.

Sz. Lászlónak azon lábsont ereklyéje, mely sírjának 1566. történt feltörésekor Szegedi Benedek kanonok által megmentve, később Báthori András ajándékából, az esztergomi főegyházba jutott, mint fenebb már érintve volt, — Katona tudósítása szerint — sz. Lászlónak ezüst szobrában tartatott; legalább újabban egy ideig ⁶⁾.

Pozsonyban a sz. Ferencziek egyháza bírta még a múlt században sz. Istvánnak egy szobrát, melynek jobb kezében szent Istvánnak Lembergben lévő karcsontjá-

¹⁾ Lásd Bock Schatzverzeichniss des Domes zu Prag. Mittheil. IV, 243. és Reliquienschatz zu Aachen 19.

²⁾ Kiadva általam részben Új Magy. Muzeum. 1856. I. 161. és Mittheilungen 1857. Jun. füz.

³⁾ Una ymago argentea deaurata Sancti Urbani cum reliquiis.

⁴⁾ Magy. tud. értekez. I. 50: imago Johannis Eleemosinarii de argento, in nonnullis locis deaurata, habens mendicum in latere; item alia imago eiusdem S. Johannis ex argento totaliter deaurata; item tertia imago eiusdem S. Johannis ex puro argento, item quarta imago eiusdem S. Johannis in certis locis deaurata, cum armis leonum — — hogy oroszlanos czimerekkel volt díszítve, vagy hogy talán talapzata is ily heraldikai oroszlan alakzatokon állott, mint az ily szobroknál előjön. Lásd Bock. f. i. helyét Mittheil. IV. 243.

⁵⁾ Bock das heil. Köln. Beschreibung mittelalterlicher Kunstschätze. St. Ursula 27. Az Orsolya egyház 1798-diki leltárában 23. szám alatt előjön: quatuor ossa sanctorum deprompta ex argentea figura virginis, in cuius pede legebantur haec verba: Sigismundus Eppus Varadiensis in Hungaria.

⁶⁾ Katona Hist. crit. XXV. 96. dum in argenteam eiusdem S. Ladislai statuam transponeretur.

ból (l. ezt lejjebb) vett kisebb ereklye volt befoglalva, melyet a rá alkalmazott üvegen át lehetett szemlélni ¹⁾.

Lehet hogy ilyen volt Erdélyben a segesvári egyházban is a tizenkét apostolnak állítólag életnagyságú ezüst szobra, melyektől 1601-ben megfosztatott ²⁾; valamint sz. Istvánnak nagyszombati és sz. Lajosnak Márja V. István király leánya által hagyományozott ezüst s arany szobra, melyekről az előbbi rovatban az ereklyetartó mellszobrok sorában szó volt.

VI.

További nevezetesebb ereklyetartó formák, melyek az emberi test alakzatait utánozták, voltak még a kar vagy kéz alakjára képezettek; melyekben régi egyházművészetünk úgy látszik szinte sok becses tárgyat bírt.

Rendesen ezek is nemes ércből, ezüsből, aranyból, vagy csak dúsan megara-nyozott, drága kövekkel kirakott, rézlemezekből készültek s a szokott díszes ruhába öltözött kéz alakját a könyöktől, sőt olykor az egész kart, váltól kezdve, állíták elő nyitott tenyérrel, vagy csak áldásra emelt három első ujjal; olykor ismét a kézbe helyezett s a szentre vonatkozó tárggyal vagy ereklyével. — A tenyérre, ujjakba vagy magába a kézbe alkalmazott kristályüvegen át volt azután a kézbe helyezett ereklye látható.

Hogy ezen ereklyetartók is régóta s nagyszám-
ban divtak, számos adat és
emlék bizonyítja még. Így
ismerünk Nólában egy ily
régii ereklyetartót ³⁾; hason-
lón a St.-Germain-de-Prezi
apátságából sat.; míg Prágá-
ban a székesegyház a XIV-
dik században 22 kézerék-
lyetartóval bírt; maig is
fenmaradt még több pél-
dány, mint Kölnben és ne-
vezetesen Aachenban Nagy
Károlyé ⁴⁾. (l. a 16. sz.)

Ily kitűnő nevezetes-
ségű kézalakú ereklyetar-
tóban lehetett már nálunk,
mint nekem látszik, Sz. Ist-
ván királyunk híres *Jobbja*
vagy *Jogja*, mint emlékeink
nevezik. A Szent Király te-

16. sz.

temének felvételekor már,
mint tudjuk, jobb keze a
többi testtől elválasztva, kü-
lön helyre vitetett, hol a
Szent Jobbi vagy sz. Jogi
Apátság alapítására adott
alkalmat még a XI-dik szá-
zadban. Története szeren-
csés s alapos tárgyalásban
részesülvén történelmi iro-
dalmunkban ⁵⁾, felment bő-
vebb előadásától. Csak en-
nek nyomán utalok arra,
hogy a sz. jogi monostorból,
úgy látszik a tatárjárás al-
kalmával jutott már Ragu-
sába, s onnan legtetemesebb
része, a karcson visszake-
rülvén, — miután maga a
kéz feje Ragusában maradt
1771-ig, midőn Budára visz-
szahozatott — Szent Jogan

¹⁾ Kósa sz. Ferencziek szerzetének kéziratban lévő történetében 56. lap. Használva Piry Czirjék szivességéből: particula, úgy mond, manui dextrae statuae eiusdem divi Stephani regis inserta, ut transvitrum apparatus. Az ereklye sz. Istvánnak, mint mondók, azon lebergi kézcsonkjából hozatott volna Malomfalvai sz. ferenczi tartományfőnök által 1660-ban, melyről Simon Supplementum 41. és 50. szól. Ugyan csak Piry Czirjék szives közlése által értesülök, hogy ezen csinosabb, de újabb — mint kelte mutatja a XVII-dik században készült fa szoborereklyetartó, maig nem csak létezik, de tiszteletre is kitétik.

²⁾ Deutsche Fundgruben. II. 94—6. Kövári Erdély régiségei 82. Müller Schässburger Bergkirche. Archiv des Siebenbürg. Ver. neue Folge I. 317.

³⁾ Leo Antiquitates urbis agri Nolae 1514. p. 52. mondja: in sacrario praesentis episcopii custoditur manus ex argento ad quantitatem naturalem effigiata, in qua multae sacrae reliquiae ab antiquo diligentissime servantur; eas esse illas de quibus Paulinus locutus est, verosimillimum est. Fertur tamen, in ea argentea manu inclusam esse manum beati Paulini. L. szinte Augusti Beiträge zur kristlichen Kunstgeschichte und Liturgik I. 174.

⁴⁾ Bock Mittheil. IV. 243. U. az. d. h. Köln. St. Kunibert i. h. és Gereon II. Tab. U. az Aachen 35.

⁵⁾ Pray Dissert. hist. crit. de S. dextera Divi Stephani 1771. s az ezt kiegészítő és javító Simon Supplementum ad dissert. de S. dextera S. Stephani ex collect. J. Kollarics. 1797.

tartatott, honnét újabb veszély alkalmával, úgy látszik, Visegrádra jutott; és részei, valamint lehet talán Sz. István másik kezének részletei is jutottak Lengyelországba Lembergbe és a bécsi Sz. István egyházba ¹⁾, hol ily kéz- vagy karalakú ereklyetartókban voltak alkalmazva.

Lembergben a pálosok kolostorában lévő rész ugyanis tetemes súlyú aranykézbe volt foglalva, melyet maga János Kázmér lengyel fejedelem, kinek neve az ereklyetartón bevésve volt, saját kezével készített volna ²⁾.

Hasonlón Sz. István karcsontjának azon része is, mely a bécsi Sz. István egyházba jutott, ott a XV-dik század óta, mint az egyház leltárának jegyzékei tanúsítják, ékes ezüst karalakú ereklyetartóban volt alkalmazva, mely koronát tartott és 12 márka s 10 lat súlyú volt ³⁾.

Valamint a lemergi és bécsi, úgy az eredeti helyén Sz. Jobbon létezett kézereklye is, úgy látszik, eredetileg szinte kéz- vagy karalakú ezüst- vagy arany foglalványban tartatott. Erre utal a Sz. Jobbi apátságnak a XIV-dik századból ismeretes három régi pecsétje ⁴⁾. (Lásd a 17. 18. 19. sz. a. ábrát). Mind a három pecséten ugyanis a kö-

17. sz.

18. sz.

19. sz.

¹⁾ Simon Suppl. 7—62. lap.

²⁾ Simon i. h. 43. reliquias S. Stephani I. reg. Hung. quas nos oculis vidimus inclusas in manu aurea, sat ponderis magni, quam manum ipse rex Joannes Casimirus manu sua elaboravit, et inferius sub manu ipsius est nomen exaratum: Joannes Casimirus princeps Poloniae et Sueciae. U. o. más adat szerint. A. 1634. Joan. Casim. Polon. Rex obtulit pro voto manum ex auro eleganter et artificiose confectam, ponderis plus minus mille aureorum, in qua aurea manu intus pretiosior inclusa habetur manus alia, videlicet os sanctum manus dexteræ S. Stephani.

³⁾ Pray de S. Dexteræ 70. idézi már ezen leltári jegyzéket: Die nachgeschriben Stueck sein zu dem Hayltumb komen zu den zeiten, als Herr Niclas Holprunner Custos gewesen (hogy ez 1451-ben volt Prayból szinte látható); item ain silbrein wolgezierten Arm, mit einer vergulden Kron in der Handt. Darinn der Arm des Heiligen Sand Steffans, ains Kunigs von Hungern: und ist herkommen von Kunig Lasslaw und geziert von den Guet des Tolter, in Werd: und wigt mit sambt dem Heiltumb XII. Margks. X-Lot. E végett tudakozódtam iránta Bécsben. A leltárak erre kielégítőleg megfelelnek. A legrégibb leltáraktól kezdve egész 1666-ig mindig a fenebbi Pray által közlött leírást ismétlik felőle. De az utóbbi éven túl már megaranyzott ezüst monstrantiába foglalva íratik le. Az 1723—1750—1779-diki inventariumok ezen monstrantiának is 1722-ben történt újításáról szólnak, midőn az még 8 markát és 11 latot nyomott s a rajta lévő gyöngyök súlya 1 lat volt. Ezen monstrantiának valamint a benne létezett kézesont ereklyének rajzát közli Simon Suppl. 60. Az 1798-diki inventarium azonban már nem említi ezt sem. Ez egyházi kincsek az állam által beszedetvén, ennek következtében sz. István ereklyéje is megfosztatott foglalványától; mig legújabbán 1847-ben apácák által foglaltatott be egy faszekrénybe, csinált virágokkal és gyöngyökkel feldiszitve.

⁴⁾ Képeit lásd Péterfi Sacra concilia in Hung. II. 190. Pray de S. Dexteræ 67. kinek ezen pecsét-ábránál szinte már is a szent jobb jutott észébe. Simon Supplement. 155—6—8. Magy. történelmi tár II. Jerney káptalanok és konvent. 90. Ipolyi Beiträge zur Mittelalterlichen Siegelkunde Ungarns 9.

nyöknél fogva meghajlott, felfelé emelkedő s áldást adó kéznek alakja látható. Csakhogy az egyikben a kar felett főpásztoribot s felette korona áll, míg a másikon a korona felhő felett mutatkozik. De lehet, hogy ezen eltérés csak a hibás lenyomatnak vagy rajzmásolatnak tulajdonítandó. Míg a harmadikon a korona közvetlenül a kar fölé van alkalmazva, s az előbbieket hármalevelű nyílt koronája helyett, a magyar szent koronához hasonlóan mutatkozik; alatta pedig gyűrű alakzatot ábrázoló kör látható; a pecséttéren mindenütt csillagok jönnek elő.

A pecséttanból ismeretes ugyan, hogy a püspökipálczát tartó kéz a pecsétteken rendszeren a zirczi szerzet apátságainak pecsétjelménye volt ¹⁾. A sz. jobbi apátság azonban nem zirczi de benedeki apátság lévén, miután pecsétjein a kéz pásztoribot nélkül is egyenesen koronával s az István kezét jellemző gyűrűvel, mely legendájából ismeretes, jön elő, benne bátran a sz. király jobbjának s kézalakú ereklyetartójának képét gyaníthatjuk; ámbár lehet, sőt valószínű, hogy a pecséteni ábrázolására a zircziek leírt pecsétábrái szolgáltak mintául; míg később a harmadik pecsét már világosan a sz. királynak a magyar koronával díszített karját — ilyen volt mint láttuk a bécsi is — azon gyűrűvel, melyről feltalálása alkalmával legendája emlékezik, hűven állítja elő, úgy mint a sz. jobbi kolostorban lévő ereklyetartója gyaníthatólag kinézett ²⁾.

Szent László kézereklyéinek hasonló kézalakú ereklyetartója ismét a nagyváradai egyházban létezett, mint felőle még a XV-dik századból értesülünk, azon alkalmal, midőn az egyház egyik tornya bedőlve, ezen ereklyét mellszobor ereklyetartójával együtt betemette, de melynek romjai közül sértetlenül vétettek ki ³⁾; ránk azonban mindennek csak emléke maradt.

Szerencsésebben maradt fen maig sz. László királynak egy más kézereklyéje

¹⁾ Mabillon de re diplomatica 109. 115. 421. Lehrgebäude der Diplomatie II. 125. Duelli Synagma append. II. Pray de dextera 69. Sava die Mittelalterlichen Siegel der Abteien. Jahrbuch d. Centr. Commiss. III. 33—4. 54. Ipolyi Beiträge i. h.

²⁾ A sz. király Raguzából Budára visszakerült kezének eddigi ereklyetartója ismeretes képét Simon Supplem. 62. közli: ezüstben dús, de közönséges renaissance művü üveg ládát vagy koporsót képezett. E helyett legújabbban az egyházművészeti irány mindinkább előtérbe lépő igényeinél fogva készült 1862-ben mai fényes ereklyetartója, a ft. magyar püspöki kar bőkezű költségén, aradi Lippert József műépítész hazánkfia mesteri tervezete szerint. Hasonlón a középkori díszes ereklyetartókhoz gót egyházat, kápolnát képez. Hosszoldalai öt, míg keskeny oldalai három oszloptám által ugyanannyi térre vannak beosztva. Ezen oszloptámok közt, a gót ablakzat módjára, áttört s kristály üveggel befoglalt téreken keresztül látható a drágakövekkel foglalt kristály henger, melyen a szent kézereklye vörös bársonypárnán nyugszik. A székerey négy szögletén mennyezet alatt magyar szentek szobrai állanak; egyfelől az Árpádok, sz. István családja fejedelmi szentjei: Imre, László, Erzsébet, Margit; a másik felén Adalbert, Mór, Márton, Gellért. A tetőpárkányzatot dús lombdíszítmény képezi, mely felett a pikkelyekkel fedett tető, homlokcsücsain dús művézzel és zománczsal díszítve emelkedik, szögletein lilium- és keresztvirágokba végződve. — A tető közepén toronyszerűleg karesú mennyezet emelkedik, melyben sz. István szép szobra áll. Alját magas talapzat képezi, oldalain dús zománcz díszítménnyel és Magyarországnak minden oldalon többszörösen alkalmazott czímerével szinte színes zománczban. Ezen talapzat felett térdelő angyalok emelik a sajátlagi ereklyetartó dómot; míg alul ábrándos szörnyállatok viselik a talapzat súlyát. A 35" magas 20¹/₂" széles ereklyetartó egészen ezüstből készült, súlya közel egy mázsát tesz s mintegy 12000 forintba került. A mű legkisebb részletekig művészi correct izléssel és technikával készült, s arany, ezüst és zománczozat dús színpompájában ragyog. Képe nagy ívrétben, arany- és színnyomatban egykorúlag megjelent. Aláírata: Sz. István első magyar király díszes jobbjának tartója, melyet a magyarországi püspöki kar készíttetett 1862-dik évben. Tervezte aradi Lippert József. Nyom. Reiffenstein és Rösch Bécsben. Üdvözljük mint felébredő régi egyházművészetünk egyik szép jelét!

³⁾ Ivanich Zredna leveleihez (Schwandtner Scriptorum II. 23.) Sacristia in qua utraque manus S. Ladislai a populo solebat visitari — simul cum ipsorum thecis argenteis.

ily kézalakú ereklyetartóval a zágrábi egyházban. De melynek itt rajzban előállított alakja már újabb mű; (Lásd a 20. sz. a. ábrát) valamint felirata is mutatja:

Pro S.
Ladislai Regis
Brachio Conservando
Joannes Zuika
Abb. SS. Trinitatis
de Pétervárad
Custos Canonicus F. F.
1600.

E szerint valószínűleg ugyanakkor, midőn Sz. Istvánnak régibb hermája, az 1594-ki kifosztáskor enyészhetett el a régi kézalakú

20. sz.

A zágrábi egyházban is Sz. László karja mellett még így említetik szent Sándor vértanú keze ⁴⁾.

A győri székesegyház 1738-diki leltára még két ily ezüst kart említ vértanúk ereklyéivel, de ezek nevét úgy látszik már nem ismerte ⁵⁾.

Sz. Imre herceg arany vagy csak megaranyozott kézalakú ereklyetartójának Passauban létezéséről értesülünk ⁶⁾. Hohenlohe György passauai püspök 1387-ben esztergomi érsekségre emeltetvén, magával hozta Magyarországra. De Albert király 1439-ben a passauai egyháznak ismét visszaadta ⁷⁾.

Márja V. István király leányának végrendelete is sz. Balázsnak karját említi, mely ezüstbe volt foglalva ¹⁾.

VII.

Szent királyainknak egyébiránt még más ereklyéi s ereklyetartói is előjönnek ezen felül, melyekre itt csak az összefüggés végett, mintegy kiegészítésül röviden figyelmeztetek.

¹⁾ Képét és leírását szinte Kukuljevics Ivánnak és Gasparics zágrábi kanonoknak köszönöm. Említi már Farlati is Illir. Sacr. V. 340. Sz. László palástjával együtt.

²⁾ Knauz és Nagy Iván Magy. tud. értekez. I. 50. az 1530-diki leltár szerint: item media manus S. Joannis de argento deaurata.

³⁾ Ivanich Zrednához Schwandtner Scriptorum II. f. i. h.

⁴⁾ Farlati Ill. Sacr. V. 340. Brachium S. Alexandri Martyris.

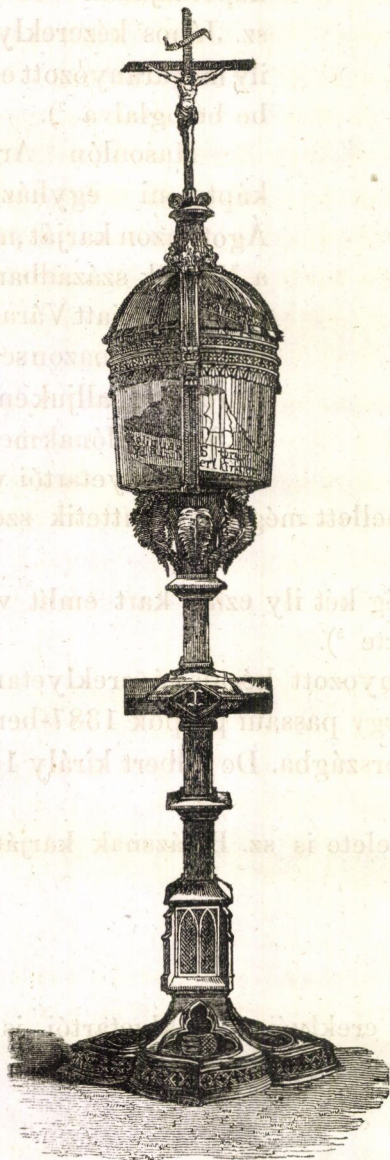
⁵⁾ Lásd Győri Tört. füzetek Ráth és Römer II. 191. Brachia argentea duo cum reliquiis SS. Martyrum. Nevezetesebb, hogy ugyanott *láb alakú* ereklyetartók is említetnek még: Duo pedes lignei deaurati, cum reliquiis SS. Martyrum in ara magna.

⁶⁾ Pray Dissert. d. s. Ladislao, az egyház kézirati feljegyzéséből: item ain arm vergold Herzog Hainrichs von Ungarn.

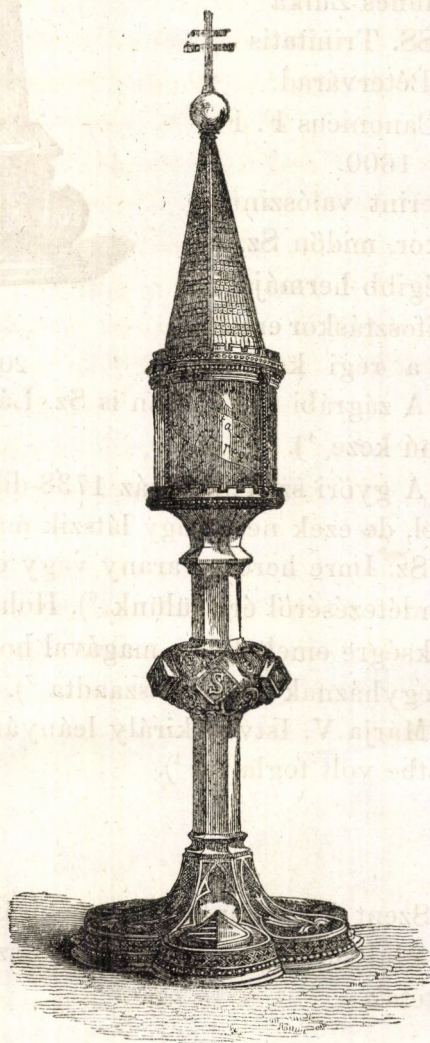
⁷⁾ Pray Dissert. d. s. Ladislao 119. az effelől szóló reversalis.

⁸⁾ Schultz Denkmäler der Kunst. d. Mittelalt. in Unteritalien IV. 143: Brachium beati Blasii inunctum argento.

1367-ben Nagy Lajos király az aacheni dom mellett a magyar fejedelmi szentek tiszteletére s a bucsúkra járó magyarok számára építtetett kápolnájának Imre pilisi apát által három ereklyetartót küld, sz. István, László és Imre ereklyéivel, ezen felül két ezüsttel bevont táblát, és később 1381-ben két gyertyatartót is, nem említve egyéb egyházi ruhákat ¹⁾. Ezen ereklyetartók közül kettő még maig létezik az aacheni domban. Mind a kettő kitűnő művezetű úgynevezett ostensorium alakú (l. a 21. és 22. sz.), mely a gót kehelyhez vagy szentségtartóhoz hasonló talapzaton s ebből emelkedő száron kristály szelenczét

21. sz.

22. sz.

vagy hengert tart; az egyik kúpszerű fődővel kereszttel tetején végződik, míg a másikat gót pyramidális tornyozat fűdi, s hegyén a magyar kettős kereszt áll; ebben az ereklyétet körül foglalo íratszalonon új gót kisebb betűkkel ezen felirat olvasható: De costa S. Steph. Hung. Regis I^{mi} SS. Maurorum, Sant loijbus (? talán S. Ladislaus?); a másikban sz. Ágnes és Katalin ereklyéi vannak, más ismeretlen ereklyékkal, mint a felirat mondja. E szerint tehát a magyar ereklyék egy része elenyészett; valamint a Nagy Lajos által ajándékozott harmadik ereklyetartó is. Rajtuk Nagy Lajos királynak és Magyarországnak egyesített czímere látható: a négy szelemen s az Anjou liliomok, sisak a csőrében patkót tartó Strutz madárral s a lengyel sas. Mindakettő ezüstműből, zománczozattal s a XIV-dik

¹⁾ Fejér Cod. Diplom. IX. 4. 91.: tres monstrancias cum reliquiis sanct. Stephani, Ladislai, Henrici regum Hung. duas tabulas cum argento coopertas. A gyertyatartókat l. IX. 5. 525.

századi ötvösi gót ízlés idomtéljes szép művészetével készült ¹⁾. Samennyire valószínűleg Nagy Lajos udvari ötvöse, a hazánkban megtelepült Sienai Péter szepesi alispán vagy fia művének mutatkozik ²⁾, mindenesetre egyik nevezetes hazai műemlékünk.

Sz. Lászlónak nagyobb ereklyéi, nevezetesen ezek közt állkapczája, mely mint mondók Győrött hermájában hiányzik, már régebben szinte Bolognában is léteztek ³⁾; ámbár nem tudjuk biztosan, hogy mikor és mikép jutottak oda, ha tudjuk is, hogy Bolognában a középkorban számos magyar ifjú iskolázott.

Hogy Sz. Lászlónak egyik ereklyéje Esztergomban is létezett, már fenebb említve volt; a mellette lévő hártyaokiraton, melyben Oláh érsek kezeirására lehet ismerni, egykorúlag feljegyezve van története, hogy a Sz. király sírjának 1566-ban történt feldúlása alkalmával került Szegedi Benedek és Báthori András által az esztergomi egyház kincsei közé, hol mint az előbbi V-dik fejezetben láttuk, egy ideig ezüstszo-
borba volt foglalva; míg jelenleg szinte mutatóban, ostensoriumban van alkalmazva ⁴⁾.

Sz. Imrének tetemes ereklyéi voltak a niedenburzi kolostorban letéve, hová azokat a mohácsi vész után magával vitte volna Márja királyné II. Lajos neje, midőn kincseivel Budáról menekült. De ereklyetartóokról mit sem hallunk, épen úgy mint Sz. László bolognai ereklyéi foglaltványáról sem ⁵⁾.

Ellenben sz. Imrének passauai fenebb említett karereklyéjén kívül, ugyan ott még más ereklyéi is szinte mutatóba befoglalva léteztek ⁶⁾.

Mi létezik egyébiránt még ezen s nemzeti védszenteink egyéb ereklyéiből és ereklyetartóiból nevezetesen a külföldön, s mennyire lehet még emez utóbbiakat ne talán eredetökre nézve hazai egyházművészetünknek tulajdonítani, itt végleg meg nem határozhatom, hol rájok, az előbbiekkel összefüggőleg, figyelmeztetnem volt csupán fel-
adatom.

Hasonlón csak melleleg figyelmeztetek más ereklyetartóinkra, melyeket egykor hazai egyházművészetünk alkotott. Nagy volt kétségtelenül ezek száma. De ezen érdekes és terjedelmes tárgy még bővebb vizsgálatra és kutatásra vár, és külön fejezetet igényel, melyet itt csupán mintegy kijelölni szándékom.

Bő kútforrásul szolgálhatnak ennek tanulmányozására nézve egyházi régibb

¹⁾ Bock Mittheil. Centralcom. 1862. VII. 115. bővebb leírását és rajzát adja a többi tárgyakal együtt, melyek Lajos által ajándékoztattak s maig fenmaradtak. Lásd a 23. s köv. sz. a. ábrákat.

²⁾ Fejér Cod. Dipl. VIII. 3. 529. L. Bock előbb idézett helyét is.

³⁾ Bolland Acta Sanctorum. Janning folyt. Mens. Jun. 316. Joannes Pauli Marini in sua Bononia perlustrata, ad hunc diem (27. Jun.) notat reliquias S. Ladislai aliquas haberi in ecclesia S. Stephani et Metropol. S. Petri, in ecclesia autem S. Petri mandibulam integram; Sed latentibus translationis donationisve instrumentis, difficile est divinare, utrum occasione invalescentium per Hungariam haereseon, an aliquo ex prioribus saeculis allatae Bononiam reliquiae sunt. (Nyilván úgy mint Aachenbe a magyar bucsújáratok következtében, juthatott Bolognába is a magyar tanulók által). Quia tamen Marinus operis sui primam editionem vulgavit A. 1550. adeoque decennio prius quam urbs (Nagyvárad) a turcis caperetur, hoc saltem scimus, ante postremam illam calamitatem communicatas Bononiensibus et aliis fortasse locis pluribus sancti corporis particulas esse. L. Pray de S. Ladislao 44. és Podhraczký sz. László II. 26.

⁴⁾ Podhraczký sz. László Hist. II. 48. írja le Kemp Mihály Kanonok: Promisso meo conformiter describo isthic reliquias e corpore S. Ladislai r. H. in thesauro M. Cap. Strigon. asservatas: reliquiarum in quo eae asservantur est in forma ostensorii, oblongum, e lamina inargentata, sola eius parte intima, quae reliquias ambit argentea. Reliquiae vero ipsae constant ex osse maiusculo, et ut mihi a sacristano custode fuit dictum, partem pedis superiorem, nefors coxendicem efficiente. Itt azután közli azon okiratot, melyet már a II. fejezetben sz. László ereklyéi történetében közöltem.

⁵⁾ Pray Dissertatio de S. Emerico 79.

⁶⁾ Pray de S. Ladislao 118. a passauai egyház régi inventariuma szerint: item ain Monstranzen mit s. Hainrichs Herzogs zu Ungern Heiltum.

leltári jegyzékeink, az úgynevezett inventariumok; de melyek közül hazai történetvizsgálatunk eddig alig mutathat fel egy kettőt ¹⁾. Egy és más ismeretlen azonban még egyházi kincstárainkban is lappang; de ez hasonlóan még szakértő vizsgálatra vár.

Leggyakoribbak e tekintetben az ereklyékkal ellátott kézikeresztek, az úgynevezett pacificalék, melyek arany- és ezüstlemezből, többnyire drágakövekkel és zománcczal ékítve úgy készültek, hogy beléjük ereklyét alkalmazni lehessen.

A pozsonyi káptalani egyháznak 1425-diki leltárában előjövő 4 ezüst és meg-aranyozott ily kézikereszt közül kettőről még világosan feljegyezve találjuk, hogy bennök ereklyeül a szent kereszt részecskéi voltak befoglalva ²⁾.

A budai királyi udvari kápolna kincsei XVI-dik századi jegyzékében hét ily pacificalé közül, csak egynél említetnek külön az ereklyék, ez is inkább az ereklyetartó kiváló alakjánál fogva történik ³⁾; de gyanítható, hogy valamint jelenleg a kézikeresztek nagyobbára kinyitható hátlappal készülnek az ereklyék bevételére, úgy ezek is hasonlóan egyiránt ereklyetartókul szolgáltak.

Bírunk még ily régiebbeket az esztergomi főegyház kincstárában. Ezek egyike a koronázás alkalmával használt kereszt, melyre a királyok az esküt letették, s mely jelenleg is ereklyét tartalmaz. Arany lemezből készült dús filigrán s zománccz művezetettel, valamint drágakövekkel díszítve. Eredeti részeiben a királyi ékszerek közt lévő jogarhoz hasonlólván, úgy látszik hogy valamint ez, szinte a kereszt is még XII. vagy XIII-dik századi mű; ámbár későbbi, XVI-dik századi újítás eredeti alakját több részt megváltoztatta ⁴⁾.

Ugyanott egy más ily nagyobb s elővitelre használt keresztnek, mely kristály lapokból aranyozott ezüst foglalással készült, drágakövekkel és szoborkákkal van díszítve, közepén négyeszegű ürege szolgált ereklyetartóul. Eredeti részeiben szinte még XIV-dik századi mű, míg újításai a XVI-dik századból származnak ⁵⁾.

Legnevezetesebb ily emlék ránk nézve azon pacificalé, melyet Sz. István király neje Gizela királyné a ratisbonai egyháznak ajándékozott, hol anyja eltemetve volt. Ritka becsű régi mű, fára vert aranylemezből, szent István és Gizela tömör aranyszobraival, drágakövekkel és gyöngyökkel dúsan ékítve. A rajta lévő számos s részben már olvashatlan feliratok közt a következő eredetét kétségen kívül helyezi:

Hanc regina crucem fabricari Gisila iussit ⁶⁾.

Hasonlón a schweitzzi Sz. Balázs monostor birt volna Sz. László király nejétől Adelhaidtól ily emléket, mint felírata tanúsítá:

¹⁾ A pozsonyi káptalani egyház 1425-ki inventariuma közölve általam itt többször i. h. A budai várkápolnánál közölve Knauztól Tud. Értekez. I. 51. A győri székesegyházi 1738-ból Römer által kiadva Győri tört. füz. II. 190. Kevesebb és csekélyebb az, mi itt ott kiszemelhető egyes okiratainkból, melyek egy vagy más egyházbirtok megerősítése alkalmával az egyházi készletet is megemlítik, vagy végrendeleteket tartalmazva, egyházi eszközöket és tárgyakat is neveznek a hagyományok közt.

²⁾ Item una crux argentea deaurata cum ligno S. Crucis. et pede argenteo deaurato; item una parva crux cum ligno domini a superiori deaurata cum pede argenteo.

³⁾ Knauz Tud. értekez. I. 51.: item aliud pacificalé ad formam turris, cum pede, habens in medio cristallum et reliquias. A leírás szerint ugyanis ez inkább ostensorium mint pacificalé volna; úgy látszik a számos többi, még pedig művészi készületű pacificalénál nem tartotta különösen szükségesnek az ereklyék felőli körülményt megjegyezni.

⁴⁾ Leirva Bock által Schatz d. Metropolitan Kirche zu Graan. Jahrbuch d. Centralcom. III. 19.

⁵⁾ Bock i. h. 31. Ellenben a kincstár azon nagy műbecsű s értékű tömör arany pacificaléja, melyet a hagyomány Mátyás király ajándékának tart, nem készült ereklyék számára.

⁶⁾ Pray Diatribe de S. Ladislao 18². hol érdekes képe is közöltetik.

Clauditur hic digni crucis almae portio ligni,
Pannonici regis dedit hanc coniunx Adelhaidis ¹⁾.

V. István leánya Siciliani Márja végrendeletében ismét három ily ereklyetartó említettik, közülök egyet a magyar királynak hagyományozott. A más kettőről megjegyzi, hogy aranyból készült drágakövekkel és gyöngyökkel ²⁾.

A bécsi udvari kápolna kincstárában létezik egy régi, részben XIV-dik századi kétágú úgynevezett patriarchai kereszt aranyozva és zománczsal diszítve. Rajta a magyar és anjou címér, a négy szelemen és tiz lilium jelenti hazai eredetét ³⁾.

Tudomásomra maig számos ily régi, nagyobbára késő gót pacificale található még egyházaink sekrestyéiben nevezetesen a Szepességben.

A kereszték után legnagyobb számban jönnek elő az úgynevezett ostensoriumok, monstrantiák, mutató ereklyetartók, melyek a gót szentségtartókhöz hasonló alakban készülve, kristályüveg hengerben tartalmazták az ereklyéket.

A pozsonyi káptalani egyház XV-dik századi inventariuma még hat ily ereklyetartót említ, melyek ezüstből vagy csak aranyozva, és számos kisebb szobrokkal diszítve voltak ⁴⁾.

A már fenebb felsorolt ereklyetartók közül ilyenek Nagy Lajos aacheni, sz. Lászlónak esztergomi, Sz. Imrének passau, Sz. Istvánnak bécsi ereklyetartói, valamint a kereszték közt tárgyalt budainak is leírása ezen alakra mutat.

Dúsan el volt látva ezekkel a győri székesegyház is, mint még múlt századi leltárából látjuk, mely mintegy öt ily sajtáságos ereklyetartót nevez ⁵⁾.

Régibb s kitűnő műbecsű ereklyetartók voltak az úgynevezett táblák is: tabula reliquiarum, lipsanoteca, tabula itineraria, hieroteca, melyek hasonlóan a könyvtáblához vagy képformában foglalták magokban az ereklyéket. Ilyen egy kettőnek is példánya vagy csak emléke maradt ránk mintegy mutatóanyagul.

Az esztergomi egyház kincstárában őriztetik maig egy ily fényes ereklyetartótábla, nagy műértékű úgynevezett sejtes vagy befoglalt zománcz (zellenschmeltz, emaile cloisonné) képekkel, melyek sz. Konstantint s nejét sz. Ilonát állítják elő, mint a görög felirat is jeleli. Közepén a kereszttereklye körül, melynek feltalálására vonatkozik az előbbi kép is, a kínszenvedés jeleneteit látjuk előállítva; míg a keretet diszítványok s egyes szentek alakjai ezüstben kiverve borítják. XII. századi bizanci mű ⁶⁾.

¹⁾ Gerbert. De Rudolpho Suevico. 142. Podhraczky sz. László I. 72.

²⁾ A magy. királynak hagyományozott: crux cum particula mellett: crux parva de auro, cum lapid. et perlis, intus quam fuit spina de corona Domini. Crucem unam parvam de auro cum ligno (crucis) Domini et aliis reliquiis.

³⁾ Fényképi levétele gyűjteményemben; leírva Katalog der Ausstellung v. Kunstgegenständen Wien 1860. 86. sz. alatt.

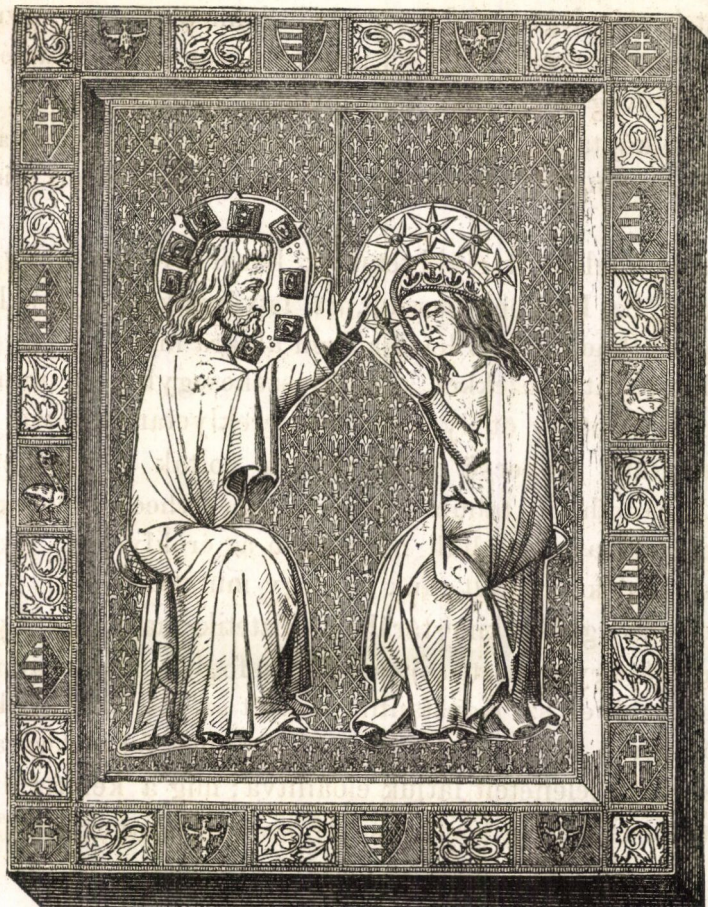
⁴⁾ I. h.: item una magna monstrancia argentea deaurata plena cum reliquiis; item una magna monstrancia cuprea deaurata, cum sex ymaginibus argenteis pro corpore xti et reliquiis; item quatuor monstrancias argenteas deauratas cum reliquiis.

⁵⁾ Reliquiarium argenteum formam ciborii referens cooperulo argenteo et cruce insignitum. Reliquiarium argenteum deauratum dictum corporis Christi. (Hasonlón említ az előbbi jegyzetben már a pozsonyi inventarium is egy ily ereklyetartó ostensoriumot, mely egyaránt monstrantiául is szolgált). — Reliquiarium ex argento et lapide cum operculo aquilino, dictum poculum S. Joannis evangelistae. Reliquiarium argenteum deauratum quadrilaterum cum turricula et cruce. Reliquiarium argenteum deauratum ex lapide jaspide cum cooperulo argenteo.

⁶⁾ Képét és leírását adja Bock az esztergomi kincstár leírásában. Jahrbuch. i. h.

A pannonhalmi apátság egyházi eszközei közt már 1093-ban előjönne hasonló ereklyetartó zománczos tábla a sz. kereszt részecskéjével ¹⁾. Valamint az 1086-diki okirat szerint a Bakonybéli apátság szinte egy ily aranyzott táblát bírt ²⁾.

Hasonló ereklyetartók volnának a Nagy Lajos által Aachenbe küldött kincsek közt nevezett ezüst táblák; milyen maig három maradt fen, ámbár Lajos okirata csak kettőt említ. Jelenleg predellául, oltártáblául használatnak. A kereten I. Lajosnak, Magyar- és Lengyelországnak címerei: a kettős kereszt, négy szelemen, sas, liliomok, a struczmadár csőrében patkóval, zománczozatban láthatók; míg a képnek mélyedő, kék alapú, aranyos liliomokkal behintett terén tempera festményben képek, mint a Boldogságos Szűz koronázása, az úgynevezett Maesta della virgine vannak előállítva ³⁾. L. a 23. sz. Itt közlöm mindjárt a következő lapon és számok alatt. (L. 24—26. sz. alatt) Nagy Lajos többi aacheni műereklýeit is, a mennyire ábrákat megszerezhettem. Az ezüstgyertyatartót címerei s alja alapzatával; valamint az általa ajándékozott pluviale fibuláit, agraffe-féle csatjait a címerekkel.

23.sz.

A pozsonyi XV-dik századi inventarium is ismét ily kitűnőbb nagy ereklyetáblát említ ⁴⁾.

Hasonló lehetett azon 300 arany forint értékű, aranyzott ezüstből készült csodálatos vagy remekművű — mint az okirat mondja — tábla, melyet Farkas Bálint nagy-

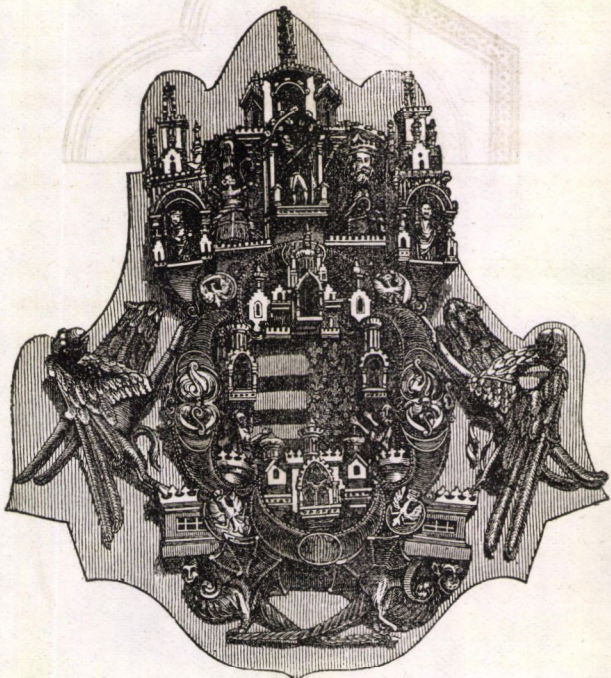
¹⁾ Wenzel Codex Diplom. Arpadianus Continuatus I. 40.: una tabula electro parata, in qua signum domini teneretur, alia ossea (valószínűleg hasonló ereklyés tábla elefantcsontból). Mivel éppen erre az okira megjegyzem, hogy azt nem tartalmára de eredetisége hitelességére nézve tartom annak. Az okokat más alkalommal lehet talán előadnom.

²⁾ Codex diplom Arpadianus continuat. I. 36. bizvást ide számíthatók amaz evangéliumi könyvtáblák is, mintán ezekben is rendszeren ereklyék voltak, melyeket az utóbb idézett okiratok említenek: textus evangélii, unus aureus, duo argentei, — mint mindjárt lejjebb látni fogjuk.

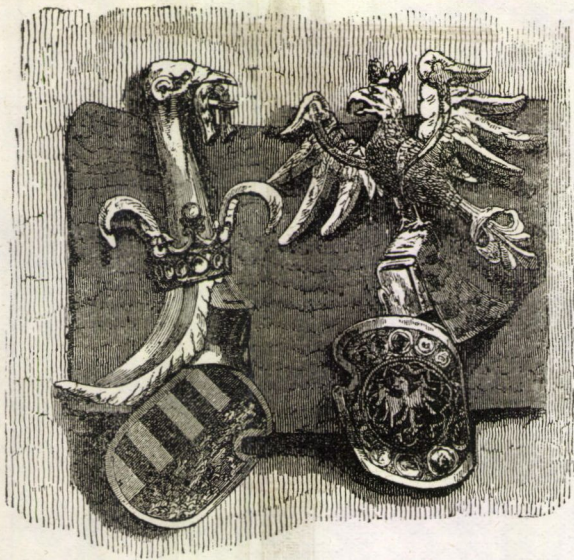
³⁾ Bock die Geschenke Ludwigs des Grossen Königs von Ungarn und Polen an die Krönungs Kirche zu Aachen 1862. VII. 116. Bővebb ismertetését, valamint az előbbinek is, egy más alkalommal.

⁴⁾ Idézett h. item una tabula magna cum reliquiis.

váradai püspök 1495-diki végrendelete szerint Sz. László tiszteletére a nagyváradai egyház sz. János kápolnája számára szerzett; ha mégis oltárantipendium nem volt? ¹⁾).

24. sz.

25. sz.

Ilyennek tartom azon evangéliumos könyvtáblákat is, melyekről okirataink gyakran emlékeznek még, mint előbb láttuk, hogy arany- és ezüstből voltak, de ritkábban említik, hogy bennök ereklyék is tartattak ²⁾).

Nagy volt a száma kétségtelenül az ereklyetartó szelenczék-, ládikák- és szekrényeknek; melyek azonban, ámbár nagyobbára művészileg elefántcsontból, kagylókból faragott vagy csak zománczozott rézlemez-, és kristályedényekből állottak, de ritkábban aranyból vagy ezüstből, azért kisebb kincsértéköknél fogva ritkábban is említetnek.

A pozsonyi régi inventarium e nemből is említ még egy-kettőt ³⁾.

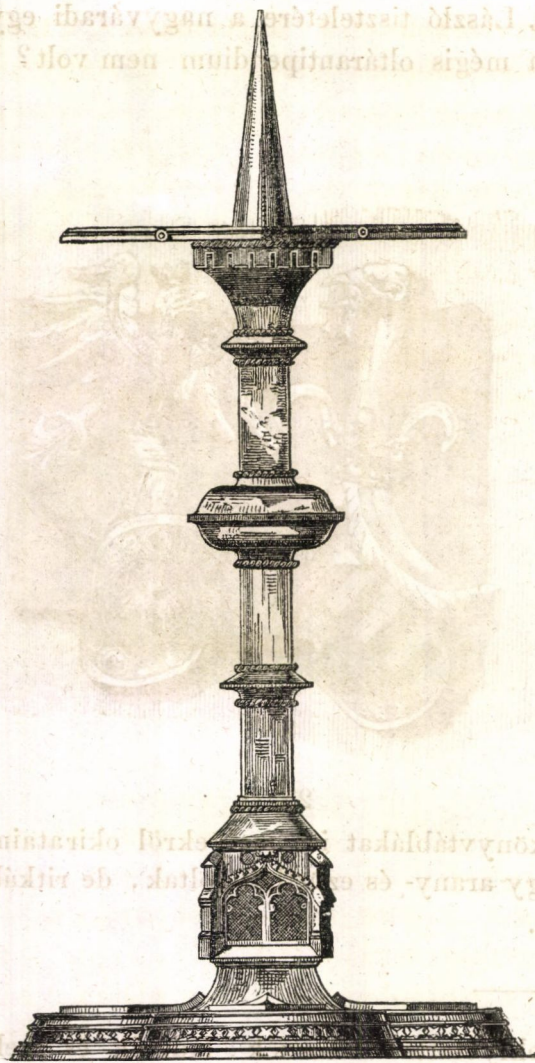
Jelentékeny néhány példány maradt fen maig szinte az esztergomi főegyház kincstárában. Ilyen egy köralakú szelencze ezüstből zománczozva s áttört művezettel. Egyfelén domborműben az angyali üdvözlés (anunciatio), másfelén Krisztus a sírban (in monumento) állítatik elő; míg a szegélyéki ménybe gyöngyök és rubinok vannak befoglalva.

Egy más hasonló alakú gyöngykagylóból áll ezüst foglalványban. Rajta egyfelől művészi domborműben Márja halála (depausatio), más felén kristályüveg van alkalmazva. A szegély díszítmény virágkelyheiben drágakövek vannak befoglalva. Mindakét ereklyetartó művezete a XV-dik századra mutat.

¹⁾ Keresztúri Episcopatus Magnovarad I. 258. ducentos et tres libros diversarum materialium propriis sumtibus comparatos et dispositos, nec non unam tabulam puram ex toto argenteam et desuper deauratam, mirifico opere fabricatam et laboratam per Reverendis. D. Valentinum Episcopum, pro trecentis florenis auri, (lejjebb in sortem dietae tabulae argenteae 300 aureos executoribus praenotatis solvere tenerentur) propriis suis pecuniis emptam, ad honorem Beatissimi regis Ladislai (nyilván erre vonatkozó vésetekkel vagy domborművekkel volt díszítve) in capella S. Joannis Evangelistae dedisset.

²⁾ Így jön elő azonban már a Codex Diplomat. VII. 2. 48. 1276.: duo texta evangelií de argento in quibus erant reliquiae.

³⁾ Idézett h. item due ladule parvule cum reliquiis.

26. sz. a)

26. sz. b)

26. sz. c)

26. sz. d)

Eltérőbb alakú ugyan ott egy későbbi, nyilván XVI-dik századi kristályurna, mely lehet ereklyetartóul, vagy talán a királyok koronázása alkalmával a felkenésre használt sz. olajedényeül szolgált ¹⁾.

Hasonló volt a serlegszerű győri ereklyetartó, melyet a régi leltár egyenesen sz. János poharának nevez, kőből (talán kristályból), ezüstbe foglalva, hasonlóan ezüstdővel, melyen sas volt. (Lásd felebb).

Nagyobbszerűek voltak ezen tekintetben azon ravatal, ház vagy kápolna, sőt

¹⁾ Bock i. h. 8–13. — Ily közönséges, egyszerűbb szekrények, szelenczék lehettek már általában mindazon ereklyék tartói, melyekről okirataink és a hazai szentek legendái még gyakran emlékeznek, anélkül hogy az ereklyetartók alakját és anyagát szükségesnek tartanák megemlíteni: Így például Erzsébet királyné, I. Károly neje végrendeletében (Fejér Cod. Diplom. IX. 5. 401.) számos kincsei, és egy sajátos tárgy mellett (mely szinte lehet ereklyetartó volt: *Unam linguam draconis auream puram, pretiosis lapidibus decoratam*) egyszerűn áll: *et reliquias sanctorum quas habemus*. Máshol hasonlóan egyes tárgyak alakja mutat ereklyetartóra ismét, ámbár annak nem neveztetik; mint például a pécsváradi monostor egyházi tárgyai felsorolásában említettik: *seriniis de argento 3.* (Fejér Cod. Dip. I. 301.). Hasonlón a veszprémi egyház főbb kincseinek előszámlálásában (Cod. Dipl. VII. 2. 48. 1276.): *una cistula aurea*; mely csak is ily ereklyetartó szekrényke lehetett. — Ily seriniumot szekrényt említ: azon 1015-diki pápai okirat, mely a szent földről hazánkban át visszatértében megrablott papnak elveszett kincseit előszámlálja, — melyek közt számos ereklye s ereklyetartó volt: *unum serinium ubi erant reliquiae, et crux aurea in qua erat de ligno domini, duodecim vasa eburnea; duo texta evangelii de argento in quibus erant reliquiae* (Cod. Dipl. III. 1. 22.). Milyen ereklyetartókba voltak ismét foglalva azon számos ereklyék, melyek fosztogatások következtében a foglalványokból kiszedve maradtak egyes egyházak birtokában, kitudná megmondani! Így például a zág-

egyházalakú nagy szekrények, melyek mintegy sarkophagok, koporsók a szenteknek nagyobb ereklyéi, többnyire egész tetemeik befoglalására szolgáltak.

A legfényesebbek egyike, melyet mint eddig fenmaradt egyetlen ismeretes példát körünkben felmutathatunk, volt bizonyára I. Lajos neje Erzsébet királyné által a zárai egyházban Dalmátiában sz. Simon teste számára készített ezüst sarkophag. Egyike a legnagyobb s legremekebb műveknek, melyek valaha ezüstműből kiverett domború előállításokkal készültek. Hossza több mint hat láb, magassága egy láb és hüvely, szélessége két láb és 6 hüvely; és 21690 ezüst pénzbe került. A felirat rajta hirdeti a magyar királyné, fiatalabb Erzsébetnek, — megkülönböztetve t. i. I. Lajos nejét anyjától ki öregebb Erzsébet volt — mint a kinek költségén készült, s a művésznek a ki készíté nevét:

Shmeon. hic. iustus. &
 egum. de. virgine. nat
 um. ulnis. qui. tenuit.
 hac. Archa. pace. quies
 Cit. Hungarie, regi
 na. potens. illustri
 s. et. Alta. Elisabeth i
 Unior. quam voto. Con
 tulit. Anno. Anno mileno
 treceno. octogeno.
 Hoc. opus. fecit. franciscus. de Mediolano.

A domborművek, melyek a koporsó téreit kívülről és belülről egészen belepik, a szentnek életére és legendájára, valamint egykorú eseményekre vonatkoznak ¹⁾.

Elül nevezetesen, a szépen idomított sisakkal ábrázolt Anjou és magyar czímer alatt azon ismeretes jelenet állítatik elő, mely e sarkophag készítésére alkalmat adott. Erzsébet királyné buzgóságában a Szentnek egyik ujját elorozván, nem távozhat a helyről, míg vissza nem helyezi. Ünnepeles helyzetben állítja ezen jelenet elő a királynét, a mint körülvéve az ország nagyjaitól, mintegy elhatározatlanul habozik, mittevő legyen; visszaadja-e szent zsákmányát, vagy sem. — Más oldalon a királyné koronával fején, három szinte koronás leányával térdel, felajánlva a szentnek az általa készített új ravatalt. Az ellenkező oldalon azon csoda jelenet, midőn az öreg Bán a Szentnek ereklyéje által meggyógyul. Födelén a művész alakja látható, amint művén dolgozik. Az előrész egyik térében azon nevezetes jelenet áll, midőn Nagy Lajos 1357-ben Velenczét legyőzve s Zárát a magyar korona birtokába hódítva a város szabadságait megerősíti, átadva a városnak a charta libertatist.

Mily történeti visszaemlékezések — — mily dúsgazdagság viszfénye! milyen művészet, csak ez egy emléken is!

Pedig volt ilyen több is, talán nagyobb is. Sz. Istvánnak és Szent Lászlónak nagyszerű oszloppal s művészi faragványokkal dús márvány sarkophagjuk.

Splendida marmorum columnis
 sepulcra,

r ábi egyházban, miután ereklyetartói elszedettek, Farlati szerint (V. 340.) a szent kereszt több részecskéi, keresztelő sz. János uja, sz. Péter oldalcsontja, sz. Cajus koponya részecskéje, és aranyzott faszekrénybe foglalva aprószentek egyikének egész teste létezett, melyet állítólag II. András király a szent földről hozott magával s Zágrábon keresztül hazatértében az ottani egyháznak ajándékozott. A győri székesegyház 1738-diki inventariuma egy és más határozatlanul felhozott ereklyetartójával is nevelhetjük még e sorozatot; hol amaz arany sárkánynyelvhez hasonlóan ezüstbe foglalt griffkörmök nevezetnek: Unguis Grypheus. Lásd Győri tört. füz. II. 190.

¹⁾ Lásd legújabb s műismérettel leírva és lerajzolva: Eitelbergertől Mittelalterliche Kunstdenkmale Dalmatiens. Jahrbuch d. Centralcom. V. 176.

mond a XV-dik századi költő Janus Pannonius és benne szinte megaranyozott ezüst koporsójuk volt, mint a régi magyar ének szól:

„Tetemed foglaltaték a szép sár aranyból.“

S ki tudja mily művészettel, mily történeti képekkel birt mindez, s valószínűleg hasonlón sz. Imre sírja is. Mert Béla király leányának sz. Margitnak sírjáról már bizonyosan tudjuk, mily nevezetes, a szentnek életére vonatkozó domborművekkel készült ¹⁾. Remete sz. Pálnak pedig azon nagyszerű márvány ravatalából, melyről a török császár követe álmélkodva mondá, hogy mesterét, Dénes pálos szerzetest, csak a nagy Isten és nem ember taníthatta ilyen művészetre — még egy, a szentet, angyalokat s gót fiálakat ábrázoló domborműtöredék [is maradt ránk ²⁾]. Mily dús és fényes lehetett sz. Zoerard Andrásnak a nyitrai egyházban lévő ezüst sarkophagja, melyről még törvénykönyvünk is emlékezik, hogy Trencsényi Máté hadjárataiban elrabolta ³⁾. Sz. Gellért sírjáról hasonlóan tudjuk, hogy ezüst koporsó volt, melyet ismét az öregebb Erzsébet királyné Nagy Lajos anyja készíttetett; s úgy látszik valóban, hogy semmivel sem kisebb művészettel és fénynyel volt kiállítva, mint sz. Simonnak, menyé, a fiatalabb királyné által készíttetett ravatala. Mert az egykorú tudósító elragadtatással s álmélkodással szól az ezüst s aranyos koporsónak remek csodaszerű művészetéről: „mirifici operis“ úgymond ⁴⁾. Ebben feküdt a szent teteme még a XVI. század elején is; midőn nem is az ellenség, hanem már az ellenség előtti félelem fosztotta meg tőle ereklyéit ⁵⁾; mint ország-szerte megfosztotta a többieket is kincsértékű foglalványaiktól, minket pedig régi művészetünk remekeitől s emlékeitől, midőn II-dik Lajos parancsánál fogva az ország minden egyházai és monostorai drágaságaiktól arany- s ezüst edényeiktől a háború költségei végett kifosztattak ⁶⁾. De azóta is, és részben bizonyára azelőtt is, majdnem a hány nagyobb háborút éltünk — éltünk pedig sokat — mindannyiszor egyházainktól is drága

¹⁾ Pray Vita S. Elisabeth. nec non B. Margarit. A régi magyar legendában 307.

²⁾ Eggerer Fragmen panis corvi eremitici 251. és Érdy Hazai műrégiség. Családi Lapok 1852. I. 282. a dombormű töredék képével.

³⁾ Corpus Juris Hungarici. Decretum Caroli I. a bevezetésben: Nitriensem ecclesiam, sepulchrum divi Zoerardi, ex puro argento optime factum spoliavit.

⁴⁾ Vita S. Gerardi (Endlicher Rer. Hung. Monumenta Arpadiana 235.): Post haec anno domini 1361. Deo devotissima domina Elisabeth relicta Caroli regis Ungariae — — ex quo de quadam infirmitate sua per merita sancti Gerardi convaluerat, ideo eadem domina ex deuocione quam ad ipsum S. Gerhardum habebat, monasterium ipsius uiri dei in edificiis extendit, et pluribus ornamentis preciosis et calicibus decoravit, in super sepulchrum de argento et auro mirifici operis reliquiis eiusdem sancti releuandis parari fecit. tumbam uero similiter cum altari in corpore eiusdem monasterii construxit, in quibus in predicto anno beati martiris reliquias sic locauit, quod maiora ossa ipsius poni fecit ad sepulchrum argenteum cum aliquibus reliquiis sanctorum, item minora ossa cum cilicio, flagello et cappa, in qua martirizatus est, locari fecit ad tumbam marmoream, cuius memoria in benedictione est.

⁵⁾ Acta Sanctorum Ungariae II. 235.: Nos Ludovicus Dei gratia Rex Ungariae recognoscimus per praesentes, quod cum fideles nostri, Reverendus Ladislaus de Macedonia Praepositus Quinque-Ecclesiensis ac Egregius Petrus Bornemisza de Capotana, Consiliarii nostri ad exigendas pecunias, vasaque aurea, et argentea, aut alia jocalia, quae ab universis Regni Ungariae, Sclavoniae et Transilvaniae Ecclesiis ac Monasteriis, ex permissione, et indultu sanctissimi Domini nostri Clementis Papae septimi, pro expeditione contra Turcas colligi decrevimus, Commissarii, et Collectores per speciales literas nostras deputati fuissent, inter alia, quae ea claustro S. Petri Pestiensis, Ordinis Minorum Fratrum de observantia regulari Provinciae Ungariae sanctissimi Salvatoris, et aliis Ecclesiis et Monasteriis hic Budae, et in Pesth existentibus, levarunt de eodem claustro S. Petri sepulchrum S. Gerardi Episcopi et Martyris, tempore Cruce signatorum ducentas ac decem et novem marcas continens exceperunt — — sat. Közölve az i. h. Hevenesi másolata nyomán.

⁶⁾ Lásd II. Lajosnak a mohácsi vész előtt az egyházakhoz intézett rendelete nagyváradi példányát Pray Epistolae procerum I. 113. s köv. Keresztúri Comp. Descript. Episcopatus M. Varad. I. 265. s köv. Ludovicus Dei Gratia Rex Hungariae etc. Fidelibus nostris universis, et singulis Dominis Praelatis, Baronibus

és remek kincseik elszedettek, hogy ne is említsem például a józsefi ismeretes rendszeres elkobzást. Az aranytal és ezüsttel rendesen oda veszték nemzeti művilágunk legnagyobb s legdúsabb remekei. Csak a kegyelet azt is alattomosan, titokban vagy véletlenül mentett meg, ha megmenthetett, egyet és mást. Mit most egykori fényes művésztünk után szülött, epigon kegyelűi mentegetünk meg ismét a teljes feledékenységtől, összeszedgetve ország-világ minden zugából, maradványaikat vagy csak pusztá emlékezetőknek is tudomását!

Abbatibus, Capitulis, Praepositisque tam Cathedralium quam Collegiatarum Ecclesiarum etc. Praeterea Comitibus, Castellanis, Nobilibus ipsorumque Officialibus, nec non Civitatibus, Oppidis et villis, earumque rectoribus, magistris civium, Judicibus et villicis, cunctis etiam aliis cuiuscunque status, conditionis et praeminentiae hominibus, in Dioecesi Ecclesiae Varadiensis, ubicunque constitutis, et existentibus, praesentes nostras visuris salutem et gratiam. Scire vos volumus, quod nos animadvertentes, quam atrox malum, quamque horrida procella huic regno nostro immineat a truculentissimo persecutore nominis Christiani, perpetuoque hoste Turca — — — — cum facultates nostras, proventusque solitos, ad tantam vim arcendam minus sustinere videremus, praesertim in tam propinguo, ac praecipiti malo, statuimus tum extrema necessitate ita exigente, tum etiam Sanctissimi Domini nostri Papae permissione accedente, una cum nostris consiliariis assessoribusque; et omnibus Ecclesiis tam Cathedralibus quam Collegiatis, item Capitulis, ac Monasteriis, et Claustris quorumcumque Ordinum dimidium omnium pecuniarum, ornamentorum, vasorumque aureorum, et argenteorum, jocaliumque divino cultui dedicatarum ad hanc expeditionem, quam pro defensione gregis Dominici paramus, exigere et excipere sat.

és remek kincsök elszobdtek, hogy ne is említsem példán a józsaú janseres rendszeres
 elköpúst. Az annyúval és exstattel rendesen oda vezetek nemzeti mávákunk fogas-
 gyobb a legúszabb remek. Csak a kegyelet azt is állatomosan, titokban vagy véstle-
 nül mentett meg, ha megmenthetett egyet és másat. Mit most egykoron könyves művésze-
 tünk után állított epigon kegyvölí mentegeltünk meg janté a teljes feledekenyvégtől, ósz-
 vészdegette ország-világ minden szűbbé. maradványukat vagy csak puasa emléke-
 zetőnek is tudomást!

Abbas, Capitulis, Praepositisque tam Cathedralium quam Collegiarum Ecclesiarum etc. Praeterea Con-
 titibus, Castellis, Nobilibus ipsarumque Officialibus, nec non Civitatibus, Oppidibus et villis, earundem recto-
 ribus, magistris civium, Juribus et vicariis, cunctis etiam illis cuiuscunque status, conditionis et praesentis
 tate hominibus, in Dioecesi Boesariae Variacione, racionibus, et exaltationibus, praesentes nostras
 vivunt salutem et gratiam. Scire vos volumus, quod nos cum venerabilibus, quam auctoritate por-
 tibus procellis, hinc regno nostro imminet a reverentissimis personis nominis Christiani, perpetuoque no-
 strae — — — — — omni facultate nostras, proveneritque ad nos, et tantum vim reverentiam minus sustinere
 viderimus, praesertim in tam praecipuo, ac praecipuo namque statu, cum ex parte necessitate ita exigente,
 tam etiam sanctissimi Domini Papae praesentatione accedente, una cum nostris consiliis, et assessoribus
 que; et omnibus locis tam Cathedralibus quam Collegiis, item Capitulis, ac Monasteriis, et Christianis
 quorumcumque Ordinum dignitatum omniumque personarum, omniumque auctoritatum, et argenteo-
 rum, localiumque divinis cultus, dedicationum ad hunc expeditionem, quam pro defensione regis Domini pa-
 tris, extere et coeque est.

Felvette és rajzolta aradi Lippert Jos.

Nyomtatta Reiffenstein és Rösch.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY EZÜST MELLSZOBRA.

Felvette és rajzolta aradi Lippert Jos.

Nyomtatta Reiffenstein és Rösch.

SZENT LÁSZLÓ HERMÁJÁN A KOPONYAFÖDŐ.